

ŞERİF OKTÜRK

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR KI...

Vaşantımızda dün ve bugün

1919-1999

KASTAŞ YAYINLARI

KASTAŞ YAYINEVİ

*

GEÇMİŞ ZAMAN OLURKİ...
YAŞANTIMIZDA
DÜN VE BUGÜN

*

Dünümüzden Günümüze
Halkımızın Yaşamları
Görgü Kuralları
Örf ve Adetleri

*

YAKIN TARİH
ÖYKÜLERİ

ŞERİF OKTÜRK
İLETİŞİM
(0216) 336 23 39

İSBN: 975 - 7639 - 76 - 10

*

©

ŞERİF OKTÜRK

*

Yayınlayan
KASTAŞ YAYINEVİ
(0212) 520 59 70

*

Dizgi ve Ofset Hazırlık
RENK AJANS
(0212) 516 10 39

*

Baskı
ZAFER MATBAASI
(0212) 512 16 88

*

Cilt
KARDEŞLER CİLTEVİ
(0212) 520 52 35

*

BİRİNCİ BASKI
Haziran 1999

ŞERİF OKTÜRK

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ ...

YAŞANTIMIZDA

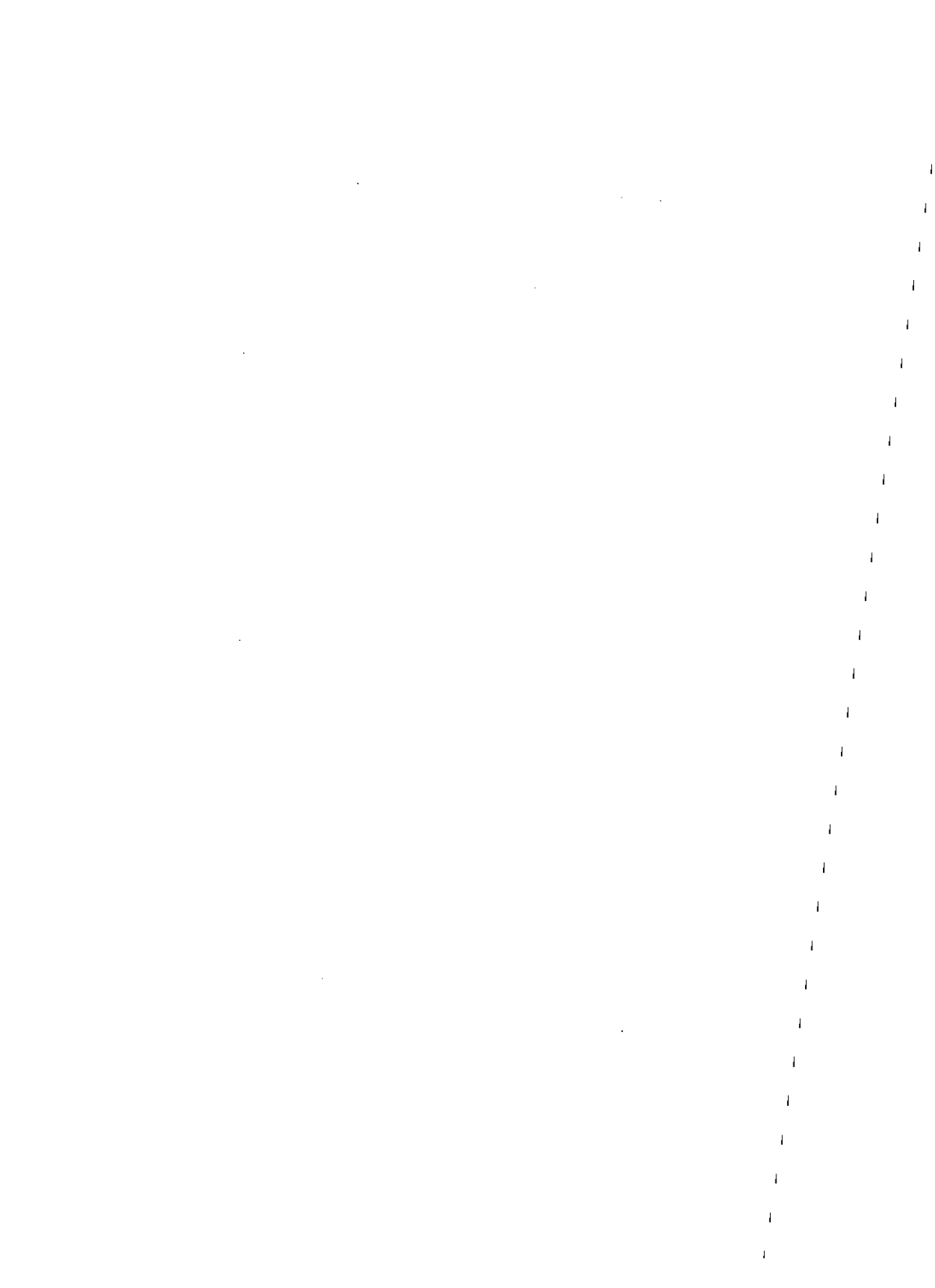
DÜN VE BUGÜN

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye - i Etfal Sokak No:6

Dr. Orhanbey İşhanı Cağaloğlu - İstanbul

Tele-Fax: (0212) 520 59 70

SUNUŞ

Kitabı , okuyucu yazdırır derler. Muhtelif dergilerde yayınladığım bu konular , istek üzerine tekrar ele alınarak ve içlerinden bazılara seçilerek bu kitap meydana gelmiştir

Geçmiş zaman olur ki yaşantımızda dün ve bugün' ü okuyanlar o devirleri bizzat yaşayanlar , geçmişlerini yeniden hatırlayacaklar , bazı anılarını tazeleyecekler ; gençlerimiz de büyüklerinin geçmişten günümüze kadar hangi şartlar altında nasıl geldiklerini hayretler içinde öğrenmiş olacaklardır.

Bu nedenle kitabı her okuyan muhakkak kendinden de birşeyler bulacaktır.

Halkımız , eskidenberi örf ve ananelerimize , gelenek ve göreneklerimize çok bağlıdır. Günümüz koşullarına göre bazı konularda ufak tefek dalgalanmalar görülüyorsa , bunu da normal karşılamak gerekir.

Yurdumuzda hemen her alanda müthiş bir gelişme , bir kalkınma vardır. Son yüzyıl içinde pekçok şeyler inanılmayacak derecede değişmiştir. Eskiden bir iğne bile dışardan alınırken , bugün teknoloji sayesinde uçağı atomobilî vs. kendimiz yapabiliyor , ürettiğimiz birçok mallarımızı , içerde olduğu gibi , dış pazarlarda da rahatlıkla satabiliyoruz ki , bununla milletçe ne kadar iftihar etsek azdır.

Özet olarak , geçmişî hatırlayarak yapacağımız işlerde daima geleceğe bakarsak , milletçe başaramayacağımız hiçbir şey yoktur.

Şerif Oktürk

İÇİNDEKİLER

• Yaşantımızda Dün ve Bugün	9
• Mahallede Dün ve Bugün	13
• Ailede Dün ve Bugün	18
• İstanbulda Dün ve Bugün	22
• Eski Görücüler	26
• İstanbulda Eski Sakalar	28
• Silivri Yoğurdu	32
• Hidrellez	34
• Mendillerin Dili	39
• Bayram Mendili	45
• Manilerimizde Mendil	53
• Ekmek kavgası	55
• İsraf ve Tutum	61
• Tasarruf Çeşitleri	64
• Eski ÇAMLAR Bardak oldu	71
• Toz pembe yıllar	75
• Ağaç sevgisi	80
• Limonluk sefası	88
• Tükenmez nedir	91
• Zaman ölçüleri	97

• Mutluluk ve Huzur	103
• Yenyıl ve Talih üzerine	106
• Mektup üzerine	110
• Mektup çeşitleri	114
• Türkülerimizde Mektup	123
• Öğretmen Sevgisi	133
• Öğretmen Değeri	137
• Öğretmenlerimiz ve Biz	142
• Öğrencilere Takılan Adlar	148
• Öğretmenlere Takılan Adlar	151
• Etkili Sözler	157
• Aile Kitaplığı	164
• Kışın Nimetleri	166
• Eski Ramazanlar	168
• Ramazan Eğlenceleri	173
• Eski Bayramlar	177
• Mahallede Oyun	181
• Oyun Kuralları	186
• Konulara Farklı Bakış	189 -192

YAŞANTIMIZDA DÜN VE BUGÜN

Yıllar geçtikten sonra, geriye dönüp bakıldığı zaman, pekçok şeylerin değiştiği görülür. Gençlik çağı, hele çocukluk seneleri hatırlanırsa, bu değişikliklerin aile hayatında, toplumda, şehir düzeninde, kılık-kıyafet, yaşam tarzı gibi bunlara benzer daha birçok konularda büyük farklar olduğu hemen göze çarpar.

Eski devirlerin gün görmüş aile büyükleri, **Alan var, almayan var** düşüncesiyle, evlerine aldıkları yiyecek maddelerini kimseye göstermemeye dikkat ederler, bu gibi şeyler ancak evden içeri girince belli olurdu. O yıllarda herkesin elinde taşıdığı, rankli bazlerden yapılmış, bez veya tahta saplı harcıâlem, ufak torbalar vardı. Çarşı-pazar için da hasırdan örülmüş hafif, hafif olduğu kadar da zarif sepetler seçilirdi. Ayrıca, uzun dallardan enine olarak ince ince kesilmiş, birbirine geçme şekilde örülmüş, dayanıklı boy boy sepetler kullanılırdı.

Mahallenin bazı yaşlıları zembil taşırlardı. Hattâ, zembil boş ise veya içinde ağır birşey yoksa, çok defa zembilin sapını, omuzunun bir tarafına koydukları bastonun ucuna takarlar, ağır ağır yürürler, böylece zembili de omuzda taşımış olurlardı.

Zembilin içindekini kimse görmez, ancak sahibi bilirdi. Bu

özelliğinden dolayı **zembil** kelimesinin kökü de, anlamı da içindekileri **sen + bil** gibi iki sözcüğün birleşmesinden meydana gelmiştir.

Bu ihtiyarlar, yokuşlarda çok defa zorlanırlar, bir eli belde, bir ara dururlar, öfleyip pöfledikten sonra ya bastonu ele alırlar, bir yere dayanırlar veya uygun yer bulurlarsa biraz olsun oturup solurlar, nefes alırlar, kendilerine gelince de evlerinin yolunu tutarlardı.

İşte, büyüklerimiz geçmişte evlerine yiyecek v.s. gibi şeyleri kimselere göstermeden zembil, bez torba, çeşitli hasır sepetler içinde böyle taşımışlardı.

Daha sonraları bunların yerini fileler almış, bugün ise aynı işi gören çeşitli naylon torba ve poşet devri gelmiştir. Ayrıca ötedenberi ya okunmuş gazetelerden ya da temiz, kalın ambalaj kâğıtlarından yapılan kesekâğıtları, eskiden olduğu gibi bugün de kullanılmaktadır.

Ayrıca, uzak mesafelerde, özellikle kırsal yörelerden kentlere gidip gelinirken de heybe kullanılırdı; bugün de vardır. Bu heybeler iki taraflı olurlar. Atların, merkeplerin sırtlarına geçirildiği gibi, içi boş veya hafif ise, bir tarafı öne, öbür tarafı da arkaya atılarak insan sırtında da taşınabilir.

Eskiden, içine konulan yiyecek maddeleri için özel yapılmış, içindekilerin ismiyle bilinen; çilek sepeti, kiraz sepeti, yumurta sepeti gibi ufak ve zarif sepetler vardı.

Çilek sepetlerinin gövde kısmı ufak, sapları da uzun olarak yapılırdı. Bu sepetler elde taşındığı gibi, gerektiğinde sapı kola da takılabilirdi ki, esas gaye çileklerin zedelenmemesiydi. Son yıllarda piyasalarda satılanların hepsi Bursa çileği diye bilinir. Fakat en makbulü **Osmanlı Çileği**'dir. Bunlar ufak ve açık pembe renkli olurlar. Lezzeti, özellikle kokusu ile meşhurdur. Artık bugün için Osmanlı Çileği, yok denilecek kadar azaldığı gibi, zaten bu cins çileği bilenler de pek kalmadı.

Kiraz sepetleri genellikle ufak ve yayvan olurlar ama, ağız kısımları geniştir. İçindeki kirazların zedelenmemesi için bunlar da gerektiğinde saplarından kola takılarak taşınabilirler.

Ayrıca kullanıldığı yerlere göre isim alan sepetler de vardır: ekmek sepeti, dikiş sepeti; ağızları kendi cinsinden örülmüş, hasır kapaklı piknik sepeti, çamaşır sepeti, Karamürsel sepeti, çiçek sepeti, incir sepeti, plaj sepeti v.s. gibi..

1936'larda pazar yerlerinde, bakkallarda tanesi 20 paradan veya ikisi bir kuruşa yumurta satılırdı. O zamanın tabiriyle (tabut) denilen bir sandıkta, samanlar içinde 1500 yumurta bulunurdu. Alıcıların kontrol etmesi için sandığın hemen yanında veya üstüne asılmış bir de ampul yakılırdı. Yumurtalar, müşteriler tarafından seçilir, teker teker ışıktan geçirilir, lekeli görülenler alınmazdı. Ayrıca, birçok dükkânda telden yapılmış özel sepetlerde de yumurta bulunurdu. Bunlar, müşterinin dikkatini çekmek için ya asılı tutulur veya bir yere konurdu. Bir yenilik olsun diye sonradan bu tel sepetlerin bir de açılıp kapanan şekilleri yapıldı. Bugün ise, içine 30 adet yumurta oturtulan, fazla yer tutmayan beşi, onu üst üste konulduğu halde kırılma korkusu olmayan çukurlu kartonlar kullanılmaya başlandı.

Eskiden tanesi 20 paraya alınan tek yumurta, bugün 3-4 bin liradır. Merak ederseniz aradaki bu farkı sizler de bulabilirsiniz ki, çok korkunç sonuçlar çıkıyor. Bugün 4 bin liraya alınan tek yumurtaya, o devirde bu para ile tam 8 bin adet yumurta alınabiliyormuş.

O devirlerde manavlara üzümler büyük küfeler içinde gelirdi. Nakliye sırasında üzümlerin dağılmaması, tanelenip ezilmemesi için küfelerin ağızları, aynen gemilerdeki halatlara benzer şekilde örülmüş kalın sazlarla döndüre döndüre iyice sarılıp kapatılırdı. Açılma sırasında da küfenin ağzındaki

bu örme sazdan yapılmış başlık kaldırıldıktan sonra, aynı küfenin ağız kısmına geçecek şekilde ortası boş, sırf üzüm küfeleri için tahtadan yapılmış bir tabla geçirilir, üstüne de ya üzüm yaprakları ya da renkli kâğıtlar yayılırdı. Küfeden alınan salkımların tanelenmemesine büyük bir itina gösterilir ve teker teker bu tablaya dizilirdi. Akşamları, elektrik olmayan yerlerde küfenin içinde bir mum yakılarak üzümler teşhir edilir, elektrik olan dükkânlarda da küfenin tam üstüne gelecek şekilde ve üzümlere yakın bir ampul konurdu.

Bugünkü manavlara ufak sandıklarda, kâğıtlara sarılı olarak gelen yaş üzümler için artık böyle bir durum kalmamış, küfe içinde üzüm satışı da tarihe karışmıştır.

Yurdumuzda çok değişik ve birbirinden güzel üzümler yetişmektedir. Bunlar arasında çavuş üzümü, yapıncak, parmak, razaki, kuş, çekirdeksiz, kara üzüm gibi daha birçok çeşitleri vardır. Yaklaşık altmış yıl kadar önce bunların fiyatları da, cinslerine göre 10-15 kuruş arasında değişirdi. Turfanda yeni çıktıkları zaman, bir de mevsim sonu üzümler çekilmeye başladığı sıralarda bu fiyatlar, ancak 3-5 kuruş artarak satılırdı.

Bugünkü müşterilerin çoğu, sevdikleri, diledikleri üzümleri değilse, manavda hangi cinsi varsa artık onu almakta, böylece üzüm cinsleri de gün geçtikçe yavaş yavaş unutulmaktadır.

Bir zamanlar sebze ve meyveler yalnız mevsimlerinde satılır, bunun dışında taş çatlasa bulunmazlardı. Bugün ise bazıları dışında, kış ortasında yaz ürünleri domates, dolmalık biber, patlıcan, taze fasulye, salatalık; yazın da portakal v.s. gibi kış ürünlerini alıp yemek mümkündür. Fakat, mevsiminde yetişen sebze ve meyve ile seralarda yetiştirilenler arasında, görünüşte şekilleri aynı olmasına rağmen tat ve lezzet bakımından büyük farklar açıkça belli oluyor.

Kiraz, mayısta ilk çıktığı günlerde turfanda sayıldığı için pahalı olur. Bütün çocukların kirazı sevdikleri bilinir. Aile büyükleri, evdeki yavrularını sevindirmek için, he pahasına olursa olsun bir-iki dal kiraz almayı ihmal etmezler, bu yüzden kirazın ilk müşterileri de çocuklar olurdu.

O zamanlarda ince bir dalın sağ tarafına yeşil yaprağı ve sapsarı ile üç adet kiraz, aynı dalın soluna da yine üç kiraz bağlanarak, göze hoş gelen bu görünümüyle satılırdı. Kiraz ucuzlaştıkça bu üçler artırılır beş, on olur ve sonra da kiloya dönüşürdü.

Büyüklerin kendilerine kiraz getirdiklerini gören çocuklar çok sevinirler, bazıları bu kirazları küpe gibi önce kulaklarına takarlar, uzun müddet yemeye bile pek kıyamazlardı.

Harp yıllarında bugünkü kadar muz yoktu, hattâ lüks sayıldığı için tadını bilmeyenler bile vardı. Manavlarda asılı duran muzlara rağbat edilmezdi. Bugün ise hem yerli, hem de ithal muzların değeri de, cinsleri de, alıcıları da artmıştır.

MAHALLEDE DÜN VE BUGÜN

Cumhuriyetin ilânından önce peşpeşe yaşanan savaşlar ile bunların getirdiği türlü felâketler, devleti, milleti yıpratmış, halkın maddî gücünü de iyice azaltmıştı ama, her aile yaşanan bu acılar karşısında yine de kendi yağı ile kavrulmaya, kendi imkânları ile yaralarını sarmaya, ayakta durmaya çalışıyordu.

O zamanlar kimsede para yoktu. Zar-zor ancak nafakaları ile günlük ihtiyaçlar karşılanabiliyor, masraftan kaçınılıyordu. Aile içinde zarurî görülerek alınan yeni elbiselerin giyilmeye başlanması bayramlara rastlatılır, çocukların daralan giysileri de küçük kardeşlere verilirdi. Burunları delinmiş, topuk kısımları eskimiş erkek çorapları, bir süre daha kullanılması için anneler veya aşılar tarafından

yamanırdı. Bu yamalar, bazen çorabın rengini pek tutmaz, ayakkabının dışına taşınca çok çirkin görünürdü. Bu durumlarda çorabın topuk kısmı alta doğru çekilir ayakkabı öyle giyilir, yama da gizlenmiş olurdu. Bugün yamalı çorap kullanılmadığı gibi, yamayı bilenler de kalmadı. Hattâ, çorap kirlenince bazıları tarafından çöpe atmalar bile başladı.

Kadın çoraplarının kaçan kısmı, yumurta gibi, aynı büyüklükte pürüzsüz, cilâlı bir tahtaya geçirilerek kaç sıra kaçmış ise tutturularak tamir edilirdi. Artık kullanılamayacak derecede eskimiş çoraplar veya eski kumaş parçaları da özel şekilde dokutularak yere yaygı olarak serilirdi. Eskiye ayakkabılar pençelenir, beş-on kuruş fazla verilirse daha itinalı, yeniye yakın gizli pençe yaptırılarak bir müddet daha giyilirdi. Eskimiş gömlek yakası veya kol kapaklarının yedekleri yoksa, o zaman gömleğin arkasından kesilerek alınan parça ile yapılan yeni bir yaka ya da yeni kol kapakları değiştirilir, gömleğin arkası boş kalırdı. Erkek ceketleri terziye verilerek az bir ücretle ters-yüz yaptırılır, ceketin mendil cebi belirsiz şekilde örülür, sağ tarafta açılan yeni bir ceple, o zamanın deyimiyle ceketin tornistan olduğu anlaşılırdı. Solmuş veya lekelenmiş elbiseler eğer daha giyebilecek durumda iseler koyu bir renge boyatılırdı.

Hükümet ve belediyeler ile halk, tutuma son derece önem verirler, israftan yersiz harcamalardan daima kaçarlardı. Bir zamanlar, resmî dairelerde kullanılmış mektup zarfları da ters-yüz yapılarak veya ilk yazılı adreslerini ve pulunun üstünü örtecek şekilde yeni adres yazılı kâğıt yapıştırılarak bir zarf, ikinci defa kullanılırdı.

2. Dünya Savaşı yıllarında hükümet, memurlarına (Aynî Yardım) ismi altında; şeker, un, pirinç, sabun, Sümerbank'tan da ayakkabı, kumaş verirdi. O zamanlar terzi ücretleri ucuz olduğu için, kumaş diktirilip takım elbise giyilebilirdi. Ayrıca, bazı memurlar da verilenleri piyasa değerinden biraz ucuza

satarak, elde ettikleri parayı daha zarurî işlerde kullanıp namuslariyle geçinirlerdi.

Köyünden çıkan köylünün çoğu, şehire, kazaya giderken yol boyunca yalınayak yürür, elinde taşıdığı pek sağlam olmayan lâstik ayakkabısını da ancak şehire veya kazaya girerken giyer, köyüne dönerken lâstiğini yine eline alarak yürürdü.

İstanbul'da sık sık çıkan yangınlar, birçok evi kısa zamanda yerle bir etmiş, hattâ mahalleleri, semtleri kül ve enkaz yığını haline getirmiştir.

Şehirde etfai teşkilâtı kurulmadan önce, o zamanki yangınlar, her semtin ilkel tulumbacı grubu ile söndürülmüştür. Yangın haberini alan tulumbacılar, tulum-balarını omuzladıkları gibi yangın mahalline koşarlar, kuyulardan, sarnıçlardan kova kova çekilen, ayrıca çeşmelerden tenekelerle taşınan sular, bütün mahallenin elbirliğiyle tulum-banın sandığına dökülür, buradaki kollu emmebasma tulum-ba, iki kişi tarafından işletilerek yangının söndürülmesine çalışılırdı. Yangının yayılması halinde civar tulumbacılar da yardıma koşarlardı.

Yangın sırasında veya yangın yaklaşırken yatak, yorgan vs. en lüzumlu ev eşyası ile, vakit kalırsa evin kapı ve pencereleri, menteşelerinden çıkartılarak, eşin dostun yardımı ile uzakta emin bir yere kaçırılır, kapkaçak gibi bakır eşya da evin veya tanıdıkların kuyularına atılırdı. Ev ateşten kurtuldu ise, çıkartılan kapı ve pencereler tekrar yerlerine takılır, ev yandı ise satılırdı. Kuyuya atılan bakır eşya da, kuyuya salınan çengel veya kancalarla, zor da olsa teker teker çıkartılırdı. Bütün bu hengâme sırasında, fakir halkın eviyle beraber ciğeri de yanarken, onların bu perişan hallerinden ne yazık ki civardan gelen bazı kimselerin yararlanarak çapulculuk yaptıkları da olurdu.

Eski İstanbul'da komşular arasında karşılıklı olarak sevgi ve saygıya dayalı bağlar çok kuvvetliydi. Mevkii ve durumu ne olursa olsun, büyük-küçük herkes birbirini sever, gereken nezaketi de gösterirdi.

Toplumumuzda, "İyi bir komşu gerektiğinde akrabadan daha yakındır." diye bilinir. Bu konuda aşağıda bazı atasözlerimiz hatırlanırsa, büyüklerimizin komşuluğa ne derece önem verdikleri anlaşılır:

- Ev alma, komşu al.
- Komşu hakkı, Tanrı hakkı (-dır).
- Komşu kızı almak, kalaylı kabdan su içmek gibidir.
- Komşu iti komşuya ürümez.
- Komşu, komşunun tütününe (külüne) muhtaçtır.
- Komşunun iki inekli (öküzlü) iste ki, kendin bir inekli olasin.
- Komşuda pişer, bize de düşer.
- Komşunun tavuğu, komşuya kaz (kırısı kız) görünür.
- Uzak kardeşense, yakın komşu iyidir.

Sabahleyin günlük işlerini tasarlayan ev hanımı, bir ara yakın komşusuna gider, biraz hal-hatırdan sonra evde, mahallede olup bitenler anlatılır, bu arada birileri daha gelirse konuşmalar uzardı. Ziyaret uygun düşerse ateşe cezve sürülür, içlerinde sigara kullananlar da karşılıklı birer sigara tütürürlerdi.

O zamanlar, hanımlar için (Bahar) ve (Gelincik) adlı iki ince sigara vardı. Gelincik sigarası kırmızı uçlu idi. Fakat, bazı titiz ve tiryaki hanımlar, kendi tütünlerinden sardıkları incecik sigaralarını tercih ederlerdi.

Hanımlar evden ayrılırken, pişirecekleri yemek için komşunun bahçesinde varsa, kendi elleriyle taze taze

kopardıkları birkaç sap maydanoz veya nane ile dönerlerdi.

Eski mahalle halkı arasında kuvvetli bir dayanışma vardı. Evde, çay, kahve, pirinç, un, şeker, zeytinyağ, aspirin v.s. kalmamışsa, acil durumlarda bunlar komşulardan ödünç istenir, eve alınınca da hemen aynı ölçülerde iade edilirdi. Herkes kendi imkânlarına göre birbirlerine yardım ederler, kimsesizleri korurlar, hastalarına, yaşlılarına evlerinde pişirdikleri yemeklerinden görürürler, fitre ve zekâtlarını da fakir komşularına verirlerdi.

Doğumlar sırasında, mahallenin veya semtin ebesi, yaşlı ve bu işlerde deneyimli hanımlar gelir, ağır vakalarda eve lavta denilen doğum uzmanı çağırılırdı. O zamanlar hastahanelerde doğum uygun olmazdı. Bebeği dünyaya getiren ebe hanım da, artık çocuğun ebe annesi sayılırdı. Çocuk büyüdükçe kandillerde, bayramlarda ebe annesinin evine götürülür, eli öptürülür, hediyesiyle birlikte bayramlığı da verilerek hayır duası alınırdı.

1927'lerden önce Türkiye Cumhuriyeti Adliye Vekâleti tarafından eski yazı ile düzenlenmiş olan Tayyare Cemiyeti yararına bastırılan (Evlenme Cüzdanları) tam 48 sayfa idi. Bu cüzdanlarda ailenin her çocuğu için bir sayfa açılır, ayrıca doğumu yapan ebenin adının da yazılması için özel bir kısım bulunurdu. Aynı semtte, aynı mahallede oturanlar her yönüyle aileleri yakından tanıdıkları için birbirlerinden kız alırlar, kız verirlerdi. İşini büyütmek, ev almak veya evini satmak isteyenler, mahalle büyüklerine, komşularına danışırlar, onların fikirlerini hattâ rızalarını da alırlardı. Mahalleden ev alıp gelenlere ya da yeni taşınanlara, ilk günlerde evlerden yemekler gönderilir, uygun bir süre sonra da (Güle güle oturun) temennisiyle ziyarete gidilirdi.

Komşuda bir cenaze olsa, yer yerinde oynar, iki eli kanda olanlar bile, ne yapar yapar son görevlerini yerine getirmeye

koşarlar, cenaze sahiplerini yalnız bırakmazlar, acılarını paylaşırlar, evlerde pişen yemekler de günlerce ölü evine taşınırdı.

Bugün, bu durum Anadolu'da aynen devam ederse de, ne yazık ki, İstanbul'da ve büyük şehirlerimizde artık azalmış hattâ unutulmuş gibidir.

Büyük şehirlerimizdeki bugünkü apartman hayatında kapı karşı komşuların birbirlerini tanımadıkları, tanısalar bile selâmlaşmadıkları, aynı binada bir ölüm haberinin de ancak günler geçtikten sonra duyulduğu toplumumuz için acı olaylardır.

Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar geçen süre içinde memleketimizde A'dan Z'ye kadar herşey değişti. O zamanlar şeker, çay vs. gibi en zarurî ihtiyaç maddelerini hattâ en basit bir dikiş iğnesini bile dışardan getirirken bugün, bütün zirai ve sanayi ürünlerini, uçağa varıncaya kadar kendi imkânlarımızla üretiyoruz, ayrıca dış ülkelere de rahatlıkla satabiliyoruz.

AİLEDE DÜN VE BUGÜN

Eskidenberi toplumumuzda ve aile yapımızda erkekler daima evin dışında kendi işlerinde, kadınlar da evlerinde çalışmışlardır. Evin reisi olan baba, hanede kaç kişi varsa, onların beslenme, giyim-kuşam gibi bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılamış, evine hep eli dolu dolu gelmiş, çoluk çocuğuna bakma sorumluluğu ile durup dinlenmeden yıllarca çalışıp çabalamış ama, çoğu da bu yüzden ölüp gidince ailesi şaşırılmış, şaşgına dönmüş ve perişan olmuştur. Halk arasında bununla ilgili şöyle bir tekerleme de vardır:

Koca geldi ev taşı, koca gitti ev şaştı.

O devrin erkekleri mutfak, temizlik, çamaşır ve bunlara benzer ev işleriyle hiç ilgilenmemişlerdir. Ev hanımları da,

temizlik işlerini kocaları evde yokken yapmışlardır. Çünkü, erkek evinde dinlenmek ister, tedirgin edilmekten hiç hoşlanmaz. Bunun için erkek evine geldiği zaman hanımı, kızları, varsa gelini, hattâ halası, teyzesi, evde hanım olarak kim varsa hepsi tarafından büyük itibar görmüş, elbirliğiyle rahat ve huzuru sağlanmaya çalışılmış, yemeği, suyu, çayı, kahvesi zevkine göre hazırlanıp eline verilmiştir. Evin hanımı hastalansa bile, mecbur kalmadıkça huzuru bozulmasın diye acısını, ıstırabını kocasına belli etmemeye çalışmıştır.

Erkekler, evde yapılması kuvvet isteyen zarurî işlerle marangozluk ve ufak tefek tamirlerle uğraşmışlar, çeşmeden veya kuyudan su gerekiyorsa taşımışlar, evin kapısı çalınsa gidip kendileri açmışlardır.

O yıllarda, İstanbul'da hiçbir evde buz dolabı yoktu, yemekler teldolaplarda saklanırdı. Yaz aylarında da yemeklerin ekşimemesi, bozulmaması için uygun kaplara konularak kuyulara sallandırılır, surahi veya güğüm de kova yahut tulumba ile çekilen kuyu suyunun içine oturtulur, kavun, karpuz, üzüm gibi taze meyveler de aynı şekilde soğutulur ve su sık sık değiştirilirdi. Ayrıca, suyu sızdıran özel yapılmış testiler, suyu serin tuttuğu için makbul sayılır ve hava cereyanından yararlansın diye pencerelerin önüne konur, daha soğuk olması istenirse üzerine bir de ıslak bez sarılırdı; çok kimse suyun mis gibi kokması için testinin ağzını çam kozalağı ile kapatırdı.

O yıllarda ev halkının, hele hanımların akşam ezanından ve kocasından önce evlerine dönmeleri şarttı. Eve en son aile reisi gelince sokak kapısını kapatır, besmele ile sürmeler, ancak sabah olunca, yine besmele ile o açardı. Aile içinde uygulanan bu düzen, bu işbirliği yıllar boyunca bu şekilde sürüp gitmiştir.

Bugünkü ortam ve bugünkü zor hayat koşulları karşısında 5-6 kişiye bakma zorunluğu taşıyan bir babanın

yaşadığı o devir artık çoktan geçmiştir. Bugün 5-5 kişilik bir ailede en azından üç kişinin çalışması gerekiyor, çalışıyor da.. Onun için de evin kapısı akşam ezanından sonra kapanıp sürgülenmesi şöyle dursun, icabında sabaha kadar işliyor.

İstanbul'da son yıllarda şikâyet edilen sis olayı yeni değildir, tâ eskilere dayanır. Hattâ bazı şairlerimize ilham kaynağı olmuş; ayrıca 18. yy. divan şairlerimizden **Nedim** (1681-1730), havası ve çeşitli güzellikleriyle İstanbul'u Cennet'e benzetmiştir:

Altında mı üstünde midir Cennet-i â'lâ
Elhak bu ne hâlet bu ne hoş âb ü havâdır

O zamanlar, genellikle baharlarda vakit vakit normal sis görülür ise de, biraz rüzgâr esince bu sis dağılır, mis gibi hava, pırıl pırıl şehir de meydana çıkardı.

Fakat, o günkü sis ile bugünküler bambaşkadır. Bunun da çok değişik nedenleri vardır. Eski yıllarda şehrin nüfusu azdı. Halkın çoğu da mangal kömürü kullanırdı. O zamanlar Trakya bölgesinden getirilen ve Bulgarya kömürü diye bilinen iyi kaliteli elleme kömürü makbul sayılırdı. Bunlar, yaz aylarında çuval çuval alınır, evin kömürlüğüne dökülürdü. İstanbul evleri uzun yıllar bu kömürle ısıtıldığı için sisli günlerde bile hava kirliliği diye birşey yoktu. Sis açılınca herşey normale dönerdi.

Sonraları saç sobalarda odun yakılmaya başlandı. Arkasından dökme sobalarda, bazı varlıklı ailelerin çini sobalarından odun, kok kömürü, briket, linyit v.s. yakıldı. Bu sırada İstanbul'un dört bir yanını günden güne artan gecekondular sarınca, yöre halkı kış aylarında ısınmak için kaliteli, kalitesiz ne buldu ise yaktı.

Şehrin artan nüfusu ile birlikte sürekli yanan sobalar,

günden güne çoğalan fabrikalar ve bunların bacalarından devamlı semaya yükselen dumanlar, motorlu araçların egzozlarından yayılan gazlar, havadaki kükürt di oksit oranını kat kat arttırınca, siyah bir bulut gibi İstanbul'un üzerine çökmüş ve insanlarımızda nefes alma zorlukları ile hayatı tehlikeler de belirmiştir. Bu hava kirliliğinden kurtulabilmemiz için tek çaremiz ve tek ümidimiz, doğalgaz şebekesinin kısa zamanda bitirilip tamamlanmasına kalmıştır.

Teknolojimizdeki bu gelişmeleri, memleketimizdeki bu kalkınmaları yaşayan ve gören bir kimse olarak iftihar ediyor ayrıca gurur duyuyoruz. Yurdumuzu bu seviyeye yükselten, yücelten ve bunda emeği geçenleri de unutmuyor, her zaman minnet ve şükranla anıyoruz.

Yalnız bu arada bazı önemli konularda o eski yılların sırf Türk Milletine has, özellikle o pırıl pırıl yapıcı ve iyimserlik duygularının unutulduğunu, hattâ zaman zaman gerilediğini de üzülerek görüyoruz. Yaş, nesiller arasında görüş farkları yaratabilir. Bunu da hesaba katıyoruz ama, yine de kim ne derse desin, kimler ne yazarlarsa yazsınlar, millet olarak artık eskisi gibi birbirimizi sevmiyoruz, sevemiyoruz. Sevgi bağlarımız, dostluk ilişkilerimiz, yok denilecek kadar iyice azalmıştır. Bu arada yasalarımıza, hak ve hukuka uymuyoruz. Demokrasi ismi altında herkes, her istediğini yapar diye çok yanlış bir anlayışla hareket ediyoruz. Bunun sonunda da günlük haberlerde, gazete sayfalarında bitmez tükenmek pekçok acı olaylarla karşılaşılıyor.

Geçim sıkıntılarının yarattığı tatsız olaylardan kurtulmamız için, herşeyden önce iyimser olursak, hayatı seversek, birbirimizin hakkına, yasalarımıza saygılı davranırsak, ekmeğini yediğimiz işimize bağlı kalırsak, işte o zaman bütün zorlukları kolayca yenebiliriz. Yurdumuzun selâmeti bakımından buna da mecburuz. Yoksa, bazı gençlerimizin her an patlamaya hazır bir yanardağ gibi

yaşamalarının ne kendilerine, ne milletimize, ne de ailelerine -zarardan başka- hiçbir faydası olmaz.

Coğrafi mevkii ile, toprak altı, toprak üstü zenginliklerine sahip olan yurdumuzda unutmayalım ki bütün dünyanın gözü vardır. Atalarımızdan bizlere yadigâr kalan bu güzel vatanımıza sımsıkı sarılalım, sahip çıkalım. Artık dünün dünyası çoktan değişmiştir. Milletçe elele vererek, geleceğe güvenle bakalım. İşlerimize canla başla çalışalım ve kalkınmamızı hep birlikte hızlandıralım.

İSTANBUL'DA DÜN VE BUGÜN

Memleketimiz, eskidenberi sebze ve meyva bakımından çok zengindir. Her sebzenin, her meyvenin lezzeti ve kendine has özel kokusu ile birbirinden güzel en az üç-beş değişik cinsi vardır.

Eski İstanbul evlerinin hemen hepsinde -büyük veya küçük- bir bahçe olur, içinde de mutlaka birkaç meyve ağacı bulunurdu. Bunlardan hem ev halkı, hem de komşu çocukları yararlanırlar, hattâ henüz hamken bile koparıp yiyenler çıkardı. Ayrıca, başka mahallelerden gelip meyvelere musallat olanların, taşla düşürmeye çalışanlara, bu sırada pencere camları kıranlara, kaçanlara, kovalayanlara, taşlama sırasında veya ağaca tırmanırken düşüp orasını, burasını kanatanlara, kolunu bacağını kıranlara çok rastlanırdı. Kendi evlerindeki meyvelere elini sürmedikleri halde, komşu bahçesindeki birkaç ham erik, incir, üzüm, dut, kiraz v.s. meyve yüzünden bazı komşularla arasına gelip geçici tatsızlıklar da olurdu.

1927 de Türkiye'de ilk nüfus sayımı yapıldığı zaman, nüfusumuz ancak 13.648.270 kişiydi. Halbuki, bugün yalnız İstanbul'da neredeyse memleketimizin ilk sayımındaki kadar insan yaşıyor.

O yıllarda şehirler böyle kalabalık değildi. .Apartman

hayatı yoktu. Halk, tek katlı veya iki, üç katlı müstakil ahşap (tahta) evlerde otururlar, gelinlerin, damatların, halaların, dayıların, teyzelerin çok olduğu kalabalık aileler de büyük konaklarda otururlar, aralarındaki yaptıkları iş bölümüne göre hep beraber yaşarlardı.

İstanbul'da hiç eksik olmayan ve peşpeşe çıkan yangınlar, artık bu binaları sildi, süpürdü. Zamanla eskiyenlerin yerini de yavaş yavaş kâgir (taş) binalar alınca, bugünkü apartman ve daire hayatı da başlamış oldu.

O zamanki evlerin bahçelerinde yetiştirilen öbek öbek ve rengârenk çiçeklerden başka ayrıca pencere önlerinde ıtır, fesleğen, karanfil, sardunya v.s. çiçeklere de yer verilir, meraklıları bunların her rengini bir araya getirmekten ayrıca zevk duyardı. Çiçeği dik tutması için bazı saksıların toprağına ince bir sopa sokulur, bunun üstüne de süs olsun, ayrıca nazar değmesin düşüncesiyle, rafadan pişirilmiş bir yumurtanın boş kabuğı, ters çevrilip konur, yanına da bir ufak mavi nazar boncuğı bağlanırdı.

Asmanın yaşantımızda çok özel bir yeri vardır. Bazı kişiler bahçesindeki asma dallarına şekiller vererek, gölgesinde oturmak için güzel bir çardak yaparlar, bazıları da asma dallarını, oturdukları binanın bir yüzüne sardırırlardı. Yazın dolma sarmak (pişirmek) isteyen evin hanımı, gerektiği kadar taze asma yaprağını rahatlıkla pencerelerinden kendi elleriyle toplar, komşulardan isteyenler olursa onlara da verirlerdi.

Yine yaz aylarında taze bamya yemeğı hazırlanırken, eğer tencereye asma dalından koparılan bir miktar koruk da ilâve edilirse, artık o yemeğın lezzetine doyum olmaz, eski İstanbul'un beğenilen en makbul, en nadide yemeklerinden biri de böylece pişirilmiş olurdu.

Bahçede asma olunca, ondan yalnız evdekiler değil,

mahalledeki genç hanımlar da yararlanırlardı. O devirlerde, bugünkü kadar çeşit çeşit şampuanlar yoktu. Bunların yerine, alışılmış, denenmiş doğal şeyler kullanılırdı. Baharda, asma dalları yeşermeye başladığı vakit, uygun bir dalı bıçakla kesilir, buradan damla damla akmaya başlayan asmanın suyu, dala bağlanan ufak bir şişe içinde toplanırdı. Zamanla kızları, genç hanımları saçlarının gür, daha parlak ve daha sağlıklı olması için bu su ile ıslatıp sık sık tararlardı.

O zamanların tecrübeli ev hanımları, dalından kopardıkları birkaç incir yaprağını iyice yıkadıktan sonra, bunları surahinin içine atıp üç-beş defa sallamak suratiyle o surahiye pırl pırl yaparlardı. Bardaklar da aynı şekilde incir yaprağı ile ovularak tertemiz olurdu. O devirde daterjan yoktu, bilinmiyordu bile. çamaşır yıkanırken de, senede ancak bir-iki defa kireçkaymağı kullanılır, bütün çamaşırlar bembeyaz olur, bol güneş görmesi için de bahçeye, balkona asılırdı.

Vaktiyle dedelerimiz, bahçelerinin uygun bir yerinde dereotu, maydanoz, nana yetiştirirlerdi. Evin hanımı ihtiyaç duyduğu zaman bunları taze taze kopartıp yemeğine koyar, hattâ komşularından isteyenler olursa onlara da verirdi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul evlerinin çoğunda elektrik yoktu. Geceleri gaz lâmbaları ve küçük idareler kullanılırdı. Büyük caddelerde pek sık olmayan elektrik lâmbaları yanardı ama, ara sokaklar karanlıktı. Daha önceki yıllarda ise, şehirdeki bazı caddelerin, o da belirli saatlerde havagazi lâmbalarıyla aydınlatıldığını, o devirde yaşayanlar anlatırlardı.

Sabah olunca her evde telâşlı bir faaliyettir başlardı. O zamanlar hemen her evde mangal kömürü kullanılırdı. Kömür ocakta yanarken, bu arada gaz lâmbalarının şişeleri silinir, temizlenir, eksilen gazı doldurulup geceye hazırlanırdı. Atış yandıktan sonra mavi alevi iyice geçene kadar bekletilir,

mangala öyle alınırdı. Ardından çay demlenir, kahvaltı yapılır, eğer öğle yemeği için et pişecekse, tencere hemen maltızın üstüne oturtulurdu. O devirde düdüklü tencere daha bilinmiyordu; etin pişmesi için de en azından iki-üç saat gerekiyordu. Bu şekilde et veya diğer yemekler ateşte pişe dursun, evin hanımı, genç kızları sırasıyla diğer işlere koyulurlardı.

Evin tertip ve temizliği bunların en başında gelirdi. Bugünkü gibi eve temizlik işlerini yapacak gündelikçi kadın getirtilmez, evin genç kızları temizlikten sorumlu tutulurlardı. Günlük temizlikten sonra sokak kapısının içi olduğu kadar dışı da süpürülür, eğer girişte taş basamak veya merdiven varsa, muhakkak onlar da hergün yikanırdı. Hemen her ev, günün aynı saatlerinde aynı işleri yaptıkları için o devirde bütün mahalle, hattâ bütün şehir tertemizdi.

O yıllarda belediyenin tek atla çekilen iki tekerlekli, tahta çöp arabaları vardı. Bunların hepsi kurşuni boyalıydı, kapakları da üstten açılırdı. Çocukluk yıllarım, dedemin Sultanselim Yokuşu'nun Haliç'e bakan evinde geçmişti. O zamanlar, çöp arabaları giremeyen yokuşlardaki böyle mahallelerin çöplerini, bir atın iki yanına yüklenen büyük çöp sepetleri bulunan çöpçülerin gelip topladıklarını iyi hatırlarım. Devrin insanları, **Temizlik imandan gelir** diyerek, bu konuda gereken titizliği gösterirlerdi. Kimse yerlere öte beri atmaz, çöpler de sokaklara şimdiki gibi öbek öbek dökülmezdi.

Hattâ, yolda yürüyen bir kimse veya beli bükülmüş, bastonla zor giden mecalsiz bir ihtiyar bile, yerde bir kâğıt parçası görse, o kâğıdın hangi dilden, hangi yazı ile yazılmış olmasına bakmaksızın, sırf Kitabullah'ın kâğıda yazıldığı için, Kuran'ı Kerim'e olan saygısından hemen eğilir, onu yerden alır, yüksek bir yere, bir ağaç veya bir duvar kovuğuna sokardı.

Evlerdeki bu günlük temizlikten başka, ayrıca baharda ve

bayramlardan önce yapılan, hanımların deyimiyle, bir de ince temizlik vardır.

Kışa girerken soğuk gelmesin diye birkaç pencere pervazlarına yapıştırılan kâğıtlar sökülür, o kısımlar yıkanır, silinip kurutulur. Bazı evlerin oturma odası kapısına soğuktan korunmak için asılan yorgan gibi kalın perde çıkartılır. Kışın soba yakıldı ise borular sökülür, silkilir, soba ile birlikte kömürlüğe götürülür. Halılar, kilimler ipe asılıp dövülür, naf-talinlenir ve sarılıp kaldırılır. Bütün tahtalar fırçalanarak yıkanır. Evde baştan aşağı bu temizlik sırasında ufak bir şey kasten kırılıp atılırken: **Mart içeri, pire dışarı** denirse, yaz ayları boyunca rahat edileceğine inanılır.

Evlerdeki bu tertip ve temizlik işlerinin iyi ve eksiksiz yapılması, sağlık ve huzur için ne kadar lüzumlu ise, ayrıca evdeki genç kızların gelecekleri ve kısmetleri açısından da o kadar önemli olmuştur.

ESKİ GÖRÜCÜLER

Evlilik bir sanattır derler. Şimdiye kadar bu konuda pekçok söz söylenmiş, çok da yazılmıştır.

Bazı kimseler **Bekârlık sultanlıktır** derlerken, kadın olsun, erkek olsun bazıları da **Bekârlık sultanlıktır derlerse de inanma** sözüyle hem yalnızlıklarını, hem de üzüntülerini belirtmiş olurlar. Acaba bu iki zıt düşüncenin hangisi doğrudur? Bunu da evlenen çiftlerin tutumları gösterecektir.

Bugün birbirleriyle tanışıp, birbirlerini delicesine seven ve her bakımdan anlaşıp evlenenler arasında, bu mutluluklarını ömürleri boyunca sürdürenler olduğu gibi, geçinemeyip hemen ayrılanlar da çoktur.

Eski evlilikler ise çoğunlukla görücü usulü ile yapılmıştır. Oğlan anası, görücülüğe çıkarken yanına akrabadan veya komşulardan bu işlerde deneyimli birkaç hanım alır. Kızın ev

hanım alır. Kızın ev düzenini, tertip ve temizliğini görmek için haber vermeden gidip kapısını çalarlar. Aile, gelenleri hoş karşılar. Kaç kişi ise kız hepsinin teker teker elini öper. Kahve pişirip ikramda bulunur. Odaya girip çıkarken, davranışı görücüler tarafından dikkatle izlenir. Kızın sağlık durumu, eşyanın ve evin genel temizliği inceden inceye kontrol edilir. Hattâ, kahve fincanı ile kulpunun arasına varıncaya kadar dikkatle bakılır. O kısımda görülecek en ufak bir leke bile temiz veya pasaklı olduğuna yeterli bulunur.

Ev sahibi bir ara odadan dışarı çıkarsa, bunu fırsat bilen görücü hanımlar, halı veya kilim kenarlarını kaldırıp altlarına bakarlar. Pencere camlarının temizliğine, ampullerde, camlarda sinek tersine varıncaya kadar hemen her şey teker teker kontrolden geçer. Kızın ve evinin inceleme faslı daha bitmemiştir. Misafirlerden biri helâyâ da girer ve orayı da görmüş olur.

Evden ayrılırken veda sırasında gelin adayı yine misafirlerin ellerini öperken, görücü hanımlardan biri ve bu işlerde en ustası, hiç belli etmeden kıza sarılıp öperken hem ağzının kokup kokmadığını, hem de kıızı seviyor gibi yaparak arkasını sıvazlarken, önde veya sırtında kamburu olup olmadığını anlamaya çalışacaktır. Eğer dişlerinden şüphe ediliyorsa, yine bu öpüşler sırasında, ufak bir kaza süsü vererek, büyük bir hüner ve el çabukluğu ile kızın ağzına parmağını sokabilmeyi başarabilirse, dişlerinin normal veya takma (protez) olup olmadığını da anlayacaktır.

Eğer bütün bu kontrollerden olumlu sonuç alınırsa, ziyaret sebebi açıklanır ve Allahın emri ile kız istenirdi.

O devirlerde görücü hanımların bu ziyaretleri, evlenmek isteyen oğluna kız bakmak değil, âdeta kurban bayramı için koyun seçmeye benzerdi.

Gelenler, bazen de umduklarını bulamazlar, eşyayı ve

aynayı tozlu görürlerse, eşyalara dokunurlar, parmaklarının ucu ile şekiller bile çizerek olumsuz kanaatlerini belli ederlerdi. Hele, görücüler arasında okuyup yazanlar varsa, o zaman aynaya:

**Aşkolsun bu evin kızına
Yazı yazdım aynasının tozuna**

notu ile sitem de bulunurlardı.

Yine böyle bir görücü ziyareti sırasında, kızın beşibiryerdesi çok ama, evinin pis ve kendisinin de pasaklı olduğunu gören görücü hanım, durumu şöyle bir dörtlü ile belirtir:

**Güver bostanım güver
Beşibirlik boynunu döğür
Pencereler örümcek tutmuş
Duvarlar boynunu eğer**

Görücü usulü ile yapılan evlilikler sırasında, bunlara benzer birbirinden ilginç pekçok olaylar yaşanmıştır.

Birçok görücüye çıkıp da fizikî bakımından beğenildiği halde pis ve pasaklı diye adı çıkan kızların çoğu evlenememişler, baba evinde kalmışlardır. O zamanlarda halkımız böyle kızlara **Evde kalmış**, yaşı geçenlere de **Kızkurusu** demiştir.

Eskinin görücü usulü bugün uygulanmış olsa, herhalde hiçbir hanım kızımızın işine gelmez.

İSTANBUL'DA ESKİ SAKALAR

1920'lerde eski İstanbul evlerinde bugünkü gibi şehir su şebekesi yoktu. Evlerin su ihtiyacının bir kısmı, varsa evdeki kuyudan veya yakındaki kuyulardan karşılanır, bu sular daha

ziyade temizlikte işe yarardı. Ayrıca, mahalle sakalarının omuzlarına aldıkları bir sırığın iki ucuna astıkları birer teneke ile çeşmelerden taşıdıkları sular, evlerdeki küplere boşaltılır, bunlar kullanılırdı. Biraz varlıklı sakalar da su taşıma işini merkeplerle yaparlar, hayvanın sırtına yerleştirilen semerin iki tarafına tahtadan yapılmış özel bölmelerin sağına iki, soluna da iki dolu teneke oturtmak suretiyle suyu evlere böyle götürürlerdi.

Sakalar, çeşmede tenekelerini doldururken veya sırasını beklerken, susayan kimselerin teneke kapağını alıp su doldurarak maşrapa gibi kapaktan doya doya su içtikleri de çok olurdu.

O devirde, dört tenekenin evlere bir seferi beş kuruş idi. Su taşıma sırasında her defasında para alıp verilmez, kaç sefer yapıldı ise saka, evin giriş kapısına, küçük çocukların erişemeyecekleri yüksek bir yere, cebinde taşıdığı ufak bir tebeşirle sadece bir çizgi çizerdi. Evin sorumlusu ile yaptığı anlaşmasına göre, zamanı gelince veya para lâzım olunca, bu çizikleri sayar, toplar, getirdiği suyun parasını toplu olarak alır, tebeşir çiziklerini de eliyle silerdi.

O zamanlar, sakaların yaptıkları bu çetele usulünü, sabah veya akşamları evlere devamlı süt veren sütçüler de benimsemişler ve aynen uygulamışlardır.

Bazı evlerde içmek için iyi su (memba suyu) alınır, ayrı bir küpe konurdu. İyi su küpünün ağzı, tahta bir kapakla daima örtülü tutulur, küpün maşrapası ile onun üstünde de işlemeli, bembeyaz bir örtü bulunurdu. İrili ufaklı boy boy küp kapakları da piyasada satılırdı. Bazı küplerin altlarında bir musluk bulunur ise de, çok aile iyi su için musluksuz küpleri tercih ederlerdi.

Kış aylarında, içme suyunun donmaması için küpe temiz bir sopa veya evin oklavası sokulur, isteyenler yalnız birkaç ceviz kabuğu atarlardı.

Yağmur yağarken bazı eski ev hanımları, önce damdaki

tozun-toprağın akıp gitmesini beklerler, olukların yeteri kadar temizlendiğine kanaat getirdikten sonra da yağmur sularını, varsa evlerindeki gömme küplere veya sarnıca doldurmaya başlarlardı. Büyüklerinden gördükleri, kendilerinin de çok denemiş oldukları için çamaşırlarını bu yağmur suyu ile yıkarlar, bahçelerine, evlerinin balkonlarına asarlar, böylece güneş görmelerini de sağlarlardı.

Küpe konulan su eğer hafif bulanık görülürse, o zaman küpün içine leblebi büyüklüğünde ufak bir şap parçası atılarak suyun tortusu dibe çökertilir, üstten hafifçe alınan su kullanılır, hattâ içilirdi.

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar İstanbul'da, o zamanki adı ile bilinen **Kırkçeşme Suyu** kullanılmıştır. Şehre künklerle getirilen bu su, muhtelif semtlerdeki su haznelerine bağlanmış, buralarda toplanan su, haznenin hemen ön cephesindeki bir musluk ile halkın istifadesine sunulmuştu.

Fakat, zamanla künklerin yer yer delinmesi, kırılması, suya yabancı maddelerin karışması sonucu, sağlık koşullarına uygun olmadığı görülerek iptal edilmiş, yerine Terkos Şebekesi başlatılmış, bunun günden güne geliştirilmesine çalışılarak İstanbul'un bugünkü su şebekesi meydana gelmiştir.

Eski İstanbul'da yazın sokaklarda seyyar sucular tarafından ağız kısmı dar, altı geniş kırba denilen tulumlar içinde su satılmıştır. Bu su, bardak yerine, üzerinde âyetler yazılı yayvan madenî taslardan içilmiş, böylece suyun şifalı olacağına da inanılmıştır. Sıhhî koşullara uygun görülmeyen kırbalar ile su satışı nihayet yasaklanmıştır.

Bir ara, bugün de bazı semtlerde görüldüğü gibi, bir su kabına uygun büyüklükte buz koyarak, bardakları da birbirine vurarak ses çıkartan seyyar sucular türedir.

Sonraları, çarşılarda alkollü içki ve meşrubat satan bazı

dükkânlarda, buz dolabına eklenen özel bir musluktan bardak bardak su satışı başladı. Böyle yerlerde müşterilerin dikkatini çekmek için devamlı olarak bir de hafif zil çalardı.

Nihayet, boy boy pet şişelerinin çıkması ile çeşit çeşit kaynak su satışı yayıldı. Böylece, sağlık koşullarına uygun olmayan bardak ile açıktan su satışı da büyük ölçüde azaldı.

Çetele usulü

Eski sakaların, bazı sütçülerin benimsedikleri çetele usulüne benzer bir uygulama da, İstanbul'un o zamanki bazı berberlerinde de görülmüştür. Aynı berbere devamlı sakal tıraşına gelen müşterilerden isteyenler olursa, her zamanki tarifesiinden belirli bir indirim yapılarak 10 tıraşın tutarı topluca ödendiği takdirde o müşteriye, üzerinde 1'den 10'a kadar sayılar yazılı, berberin veya dükkânın adı bulunan matbû bir abone kartı verilir. Böyle müşteriden her tıraştan sonra para alınmaz, uzattığı kartelâsından sadece bir sayı kesilir, on sayı bitince, isteyenin abonesi yenilenirdi.

Her tıraş sonrası para, bahşiş alıp verme külfeti olmayan bu usul, zamanla tıraş ücretlerinin gitgide artmaya başlaması üzerine, toplu para ödeme işi de kişileri biraz zorlamaya başlayınca, tıraştaki abone usulü bırakıldı ve zamanla da unutuldu gitti. Her gün berberde sakal tıraşı olan beyler de, artık evlerinde kendi kendilerine tıraş olmaya alıştılar.

Anadolunun bazı köy kahvelerinde uygulanmış olan çetele usulü, eskiden İstanbul'un uzak semtlerinde de görülmüştür. Devamlı gelen müşteriler için kahve duvarına kişi başına, adamın adı yazılı, etrafı ince çitallı, ufak siyah bir taş yazı tahtası asılır; yazı tahtası yoksa, onun yerine kalın bir mukavva konurdu. Her çay kahveden sonra müşteriden para alınmaz, kim ne içti ise, sadece ona ait olan yere tebeşirle bir çizgi çizilir, levha dolunca veya para ödeneceği

zaman bu çizgiler sayılır, hesap kapatılırdı.

Kahvede bazen, "Şu geldi, bu gelmedi" şeklinde çırağın verdiği bilgiye göre, usta tarafından çizim sırasında, şayet devamlı müşterilerden biri veya birkaçı o gün kahveye hiç uğramamış olsalar bile, kahveci "Gelseydi" diyerek, elindeki tebeşirle yine de çizgisini çektiği çok duyulmuş, hattâ bu yüzden bazı tartışmalara da neden olmuştur.

Goygoycu'lar

Arabî takvimlere göre genellikle muharrem ayında, (yaklaşık ekim sonu, kasım başı) eski İstanbul halkının o günlerde (Goygoycu) diye isim taktığı bazı fakir kimseler dolaşırdı. Bunlar, evlerin kapılarına gelerek, ellerindeki tasları uzatıp: (Koy koy) kelimelerini de aynı tempoda ve devamlı olarak: (Ya goy goy cânım) şeklinde söyledikleri için adları da (Goygoycular) olarak kalmıştır.

Bunlara, evlerden para, fakat daha çok un, şeker, yağ, hububat v.s. verilir, onlar da aldıkları erzağı, yanlarında taşıdıkları torbalarına dökerler, böylece sokak sokak, kapı kapı dolaşarak, uzun müddet yetecek kadar nevalelerini toplamış olurlardı.

"SİLİVRİ YOĞURDU KAYMAAKK"

Toplumumuzda ve yaşantımızda birçok konulur, her geçen günle biraz daha gelişerek değişti. Yakın zamanlara kadar İstanbul'da seyyar yoğurçular vardı. Bunlar, omuzlarına aldıkları sırıgın iki ucuna astıkları iplere oturtulan tahtalar üzerine sekizer kiloluk yuvarlak tenekeler içindeki yoğurdu "Silivri yoğurdu kaymaakk" nidalariyle, mahalle mahalle dolaşarak satarlardı. Bir kısmı, yalnız elindeki ufak bir zili veya bir kampanyayı çalmakla yetinir, bir kısmı da hem

bağırır, hem de zili sallar dururdu.

Bunların, semtlere sokaklara geliş saatleri aşağı-yukarı belli idi; öğleye doğru bir de akşama rastlardı. Yemek vakti yoğurt almak isteyenler, manava bakkala gitmeden, yoğurtçunun sesini veya zilini duyunca, kaplarını aldıkları gibi hemen kapıya koşarlar, uzattıkları tasın el terazisi yahut normal terazide -kaya ve demir parçaları ile- alınan parasından sonra istedikleri kadar yoğurdu alıp sofralarına götürürlerdi.

Müşteri, eğer yoğurdun kaymağını tozlu, kirli bulurda istemezse, ona kaymaksız tarafından verilir, tenake kepçe ile ayrılan bu kaymak, ya aynı tenekedeki yoğurdun üstüne, bir kenara konur veya başka bir kapta toplanır, bol kaymaklı yoğurt isteyenlere bunlar verilir.

Sıcaktan, ayrıca yoğurtçu yürürken tenekelerin sallanması ile sulanan yoğurdun suyu, o zamanlar tahta bir fişki ile çekilip dökülür, böylece yoğurdun sulanması, daha fazla ziyan olması da önlenmiş olurdu.

Önceleri yalnız yoğurt satan bu kimseler, sonraları yoğurt ile birlikte tahin-pakmez ve yumurta da satmaya başlamışlardı.

Sırtlarındaki sırtıklarla ağır yoğurt tenekelerini mahalle mahalle gezdiren bu esnafın bir kısmı, sonraları işin kolayını bulup bisiklet kullanmaya başladılar. Bisiklete özel ilâveler yaparak ve kendileri de binerek satışlarını daha rahat bir şekilde devam ettirdiler.

Yine bu arada ev ev dolaşan sütçülerin bazıları, hastalar için kendi imalâtları olan 5-10 kâse günlük yoğurdu, yine kendi özel kâselerinde ve kapalı tahta kutulara üst üste dizeyerek devamlı müşterilerine götürürlerdi.

Sekizer kiloluk tenekeler içinde açıktan satılan yoğurdun taşınması ve çeşitli zorlukları karşısında, bu defa depozitolu cam kâseler içinde satılmasına başlanıldı.

Artık, günümüzde çeşitli firmaların birbirleriyle rekabet adercasına başlattıkları büyüklü-küçüklü plâstik kaplar içinde-

ki yoğurt satışları, nihayet sağlığa en uygun şeklini almış oldu.

HIDRELLEZ

Kelime, **Hızır** ve **İlyas** adlarının birleşmesinden meydana gelmiş ve zamanla **Hidrellez** şeklini almıştır. Halk arasında **Hıdır-elles** diyenler de vardır.

Eski takvimlere göre bir yıl, **Hızır** ve **Kasım** diye altışar aylık iki devreye ayrılır. Kasım günleri 5 Mayıs'ta son bulur ve yerini Hızır günlerine bırakır. Hızır'ın başlangıcı olan 6 Mayıs'a halkımız **Hidrellez** der. çeşitli eğlenceler düzenlenerek genci ve yaşlısı ile herkes gönüllerince eğlenirler. Bundan sonra yaz ayları başlar ki, bu da **Kasım**'ın 8'ine kadar devam eder.

Hidrellez, eski İstanbul'da çok renkli geçmiştir. O gün, kalabalık aileler veya birkaç akraba topluluğu, yakın eş, dost birleşerek mesire yerlerine **bugünkü piknik** giderlerdi. Yalnız daha önce kırdaki yenilecek yemekler konuşulur, hangi evlerde kimlerin neler hazırlayacakları, kimlerin neler getirecekleri konusunda, kendi aralarında bir anlaşmaya varılırdı. Buna **örfane** usulü denirdi. Aileler, birbirlerinin bütçe imkânlarını bildiklerinden hiç kimse, bir diğerine takatı dışı külfet getirecek şeyler yüklemezlerdi. Hattâ, durumu pek iyi olmayanlardan az şeyler istenirdi. Bu kelime ve bu usul bugün için artık unutulmuş gibidir.

Hidrellez günü, gidilecek yerin uzaklığına, yakınlığına göre arabalarla yahut vapurla, sandallarla erkenden yola çıkılır, yolda geçen zaman da güle, oynaya değerlendirilir, neşeli geçmesine çalışılırdı.

Gidilen yerde ilk iş, uygun bir ağaç altı seçmek olurdu. Erkekler etrafı şöyle bir temizlerler, ocak yerini hazırlarlar,

çimenlerin üzerine yaygılar, hasırlar sererek oraya yerleşilirdi. Mesirede memba suyu varsa testiler surahiler gençler tarafından doldurulur, bu arada hanımlar da sepetler içinde getirilen yemekleri, meyvaları elden ve gözden geçirirlerdi. Hazırlıklarında varsa kuzular kesilir, hemen oracıktaki ocakta kebablar yapılır, avlerde özene bazena hazırlanan dolmalar, börekler, helvalar güle oynaya yenilirdi. Artanlar olursa, sonradan yenilmesi için üstleri örtülüp saklanır, geziye katılanlar arasında güzel bir işbölümü derhal göze çarpardı.

İstanbul'da başta Kâğıthane olmak üzere / Veliefendi Çayırı / Çırpıcı Çayırı / Okmeydanı / Boğaziçi'nde Göksu Çayırı / Beykoz Çayırı / Beşiktaş / Emirgân / Büyükdere / Sarıyer / Hünkâr Suyu / Çırcır Suyu / İstinye / Eski Tarabya / Kadıköy'de Kuşdili Çayırı / Büyük Çamlıca / Küçük Çamlıca o günlerin en önemli, en bilinen mesireleriydi.

Hidrellez günü, sabahın erken saatlerinden itibaren mesire yerleri kadın, erkek, genç, ihtiyar her yaşta insanla dolup taşar, gelenlerin hemen hepsi, o gün için yaşlarını unutarak doğanın kucağında, neşeli bir gün geçirmeye çalışırlardı. Rengârenk giyinmiş çocukların cıvıltıları, çimenler üzerinde oradan oraya koşup oynamaları da ayrıca doyulmaz bir zevkti.

İstanbul'un eski seyyar satıcıları da zamanında başlı başına birer özellik yaratmışlardır. Bunların kendilerine has giysileri, sattıkları şeyleri belirten çeşitli tonda namaları ve günün belirli saatlerinde aynı yolları, aynı sokakları dolaşmaları ile çevrenin ilgisini çekerler, kapılarının önünden geçme zamanları gelince mahalledeki gözler, kulaklar bunları arardı. Bu satıcılar arasında kendilerinin yapıp, yine kendinin sattıkları nefis yiyecekler, oyuncaklar ve çeşitli el sanatları ile bugün İstanbul'a nam salmış ünlü ustalar da bulunurdu.

Hidrellez günü kırlara yayılan halk, kentin muhtelif semtlerinden gelen satıcıları da yanlarında bulurlardı. Evde unutu-

lan veya alındığı halde yetmeyen hemen hemen her şey, bunlardan kolayca sağlanabilirdi. Bugün onların sattıkları bazı eşya ile yiyecekler unutulmuş, bazıları günümüz koşullarına uymadığından yasaklanmış, bu satıcılar da eski hidrellezlerimiz gibi, eski mesirelerimiz ve eski eğlencelerimiz gibi tarihin akışı içinde rollerini tamamlayarak perdenin arkasına çekilmişlerdir.

Hidrellezde, gülüp oynamak, şarkı söylemek, çeşitli eğlenceler düzenlemek şarttır. Bunun için evlerde büyük bir dikkatle hazırlanan çitalı veya fener uçurtmaları, şeytan uçurtmaları uçurtulur, ip atlanır, makara çevrilir, salıncak sallanılır, yarışlar düzenlenir, bunlara çocukların yanı sıra büyüklerin de katılmaları oyunlara ayrı bir tat, neşelerine ayrı bir çeşni verirdi.

Kırlara yayılan gençler, uzun yeşil saplı, sarı çiçekli sazlardan başlarına sepet biçiminde başlık örerler, çiçek toplarlardı. İkinci olunca, semaverlerde veya oracıktaki ocakta, ateş üstünde kaynatılan çaydanlıklarda demlenen mis gibi çaylar içilir, tiryakileri de ayrıca kahvelerini hüpürdetirlerdi.

Hidrellezde eğlenmek, baharla başlayan senenin neşeli, sağlıklı geçmesi ve her işin, kendi gönüllerince olması için niyetler tutulur, mâniler çekilir, buna özen gösterilirdi. Mesireye gidenler kırlarda, kıra gidemeyen aileler evlerinin bahçesinde, kendi bahçeleri müsait olmayanlar da komşu bahçelerinde toplanırlar, özellikle gül ağacı dibinde niyet çekip, mâniler söylemek suretiyle Hidrellez'le birlikte başlayan yeni sene için şanslarını öğrenmeye çalışırlar, moral kazanırlardı. Bu gibi eğlenceler o zamanların bir geleneği olmuştu. Ayrıca, buna inananlar da çoktu.

Niyetli mânilere katılan yetişkin kızlar, genç hanımlar, delikanlılar, orta yaşlı beyler, kendilerine ait küpe, yüzük, para, iğne v.s. gibi küçük bir eşyasını, bu işe ayrılan ufak bir torbaya koyarlar, bunun kime ait olduğu saklanır, yalnız sahibi tarafından bilinirdi. Bir gece önceden ufak ufak

kâğıtlara yazılıp hazırlanan mâniler de ayrı bir torbada iyice karıştırılır, bu işte görevlendirilen iki kişiden biri, torbadan karıştırarak aldığı eşyayı gösterir, diğeri de çektiği mânîyi okurdu. İşte, o mânide yazılanlar, o kimsenin yeni yıl için şansı ve hattâ geleceği hakkında umudu olur; sürprizli çıkan mâniler de, gülüşmelere, kahkahalara yola çar, topluluğa neşe katar ve canlılık verirdi.

Mesirelerde her ağaç dibine yerleşen aile grubu, kısa süre sonra yanlarında, birbirlerini hiç tanımayan diğer ailelerle arkadaş olurlar, oradaki imkânları ile birbirlerinin eksiklerini canla başla tamamlarlar, ikramda bulunurlar, oyunlarına, şarkılarına katılırlardı. Bütün bunlar büyük bir olgunluk içinde sürdürülür, kimse kimseyi rahatsız etmez, aileler arasında hiçbir taşkınlığa meydan verilmezdi. Mesirelerde tanıştıktan sonra bu dastluğu nesilden nesile devam ettiren, hattâ birbirlerinden kız alıp, kız vermek suratiyle akraba olanlar da çok görölmüşür.

Hidrellez günü kira gidenler, hava kararmaya başlamadan dönüş hazırlıklarını yaparlar, doğanın doyulmaz güzellikleri içinde, ömürlerinde unutamayacakları bir günü daha gönüllerince yaşadıkları için hayatlarından memnun olarak ayrılırlardı.

Bu arada sabahleyin getirilen bütün eşya, sepetlerine yine derli toplu yerleştirilirken, bir yandan da kendilerinden sonra aynı ağaç altına gelecek hiç tanımayacakları kimselerin bile etrafı kirli görmemeleri, dikkat etmeden çimenlere oturanlar olursa, bunların da elbiselerinin lekelenmemesi için -gün boyu zaten titizlik gösterilmiş olmasına rağmen- etrafta kirli, yağlı bir şeyin bırakılmamasına büyük özen gösterilir, gelişlerinde olduğu gibi, yine güle oynaya evlerine dönerlerdi.

Eski İstanbul'da her bakımdan ayrı bir değer taşıyan Hidrellez eğlenceleri, bugün için unutulmuş gibidir. Anadolu'da, Trakya'da bazı il ve ilçelerimizde zamanı galince yine kutlanmakta ise de eski canlılığını gösterememektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, bir yazısında: "Her büyük şehir, nesilden nesile değişir." der. Gerçekten, şu son 40-50 sene içinde İstanbul'un da birçok yönleriyle değişmiş olduğunu görüyoruz.

Hidrellez ile ilgili birkaç mâni örneği verelim:

A benim bahtı yârim
Gönülde tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârim?

Mâni mâniyi açar
Mâni muhabbet saçar
Mâni bilmeyen kimse
Kalkar meclisten kaçar

Bir başı siyahım var
Yârimde çok âhım var
Göz gördü, gönül sevdi
Benim ne günahım var!

Kuşum var kanadı yok
Dâvacı var, kadı yok
Sensiz geçen günlerin
İnan bana, tadı yok

Mâniyi tekerledim
Üstüne şekerledim
Yârim gelecek diye
Yolları gözetledim.

Yattı uykuya daldı
Göğsü açıldı kaldı
Bir busesini çaldım
Uyandı geri aldı.

Derelerin al turuncu
Kınalı parmak ucu
Öpülmemiş kızların
Kabul olmaz orucu

Gidiyorum işte gör
Hayalde gör düşte gör
Düşenin dostu olmaz
Hele bir yol düş de gör

Çoban var kaval yok
İnanırsan maval(*) yok
Şu yalancı dünyada
Aştan başka masal yok

Al giydim alsın diye
Mor giydim sevsin diye
Kimseler istemedim
Askerden gelsin diye

(*) maval: yalan, uydurma söz.

MENDİLLERİN DİLİ

Mendil deyip geçilmemeli. Elimizde tuttuğumuz, çantamızda, cebimizde taşıdığımız mendilin, günlük yaşantımızda bizlere çeşitli yardımı olduğu kadar, kişiliğimizi belirten yönleri de vardır. Eğer evden acele ile çıkarken mendilimizi almayı unutmuşsak, gün boyunca onun yokluğunu duyarız.

Mendil, Arapça kökenli bir isimdir. Farsçası da **Destemal**'dir. Dört köşe bir bez olup, genellikle burun ve ter silmek için kullanılır. Gerektiğinde el, yüz yıkandıktan sonra havlu yerine de işe yarar. Ayrıca bohça gibi içine ufak tefek konur. Mendilin büyüğüne **yağlık** veya **çevre**; havlu, çamaşır gibi şeyleri satana da **yağlıkçı** denir.

Eskiden **Uşlak** kelimesi de, mendil ve ipekli kumaş anlamında kullanılırdı.

Vaktiyle, Anadolu'nun bazı yörelerinde yapılan aile toplantılarında, bazı eğlencelerde **Tora**, bugün de **Topuz Oyunu** diye bilinen bir oyun vardı. Kamçı, kırbaç anlamına gelen bu Tora oyununun kurallarına göre; bir mendilin veya bir havlunun ucu topuz yapılır, yerde daire şeklinde oturup oyuna katılanlardan birinin sırtına hafifçe vurularak el değiştirilir, topuzu yiyen, oradakilerden oluşan halkanın etrafında koşturulurdu.

Kumaşının cinsine göre; **ipek** mendil, **keten** mendil, el emeğine göre **işlemeli** mendil, **dantelli** mendil, **sırmalı** mendil, **markalı** mendil v.s. gibi çeşitleri vardır. Ayrıca, kullanıldığı yerlere göre de isim alırlar: **süs mendili**, **turalı mendil**, **ter mendili**, **enfiye mendili**, **meddah mendili** v.s. gibi.

Bir zamanlar halk arasında: **Bursalı**, **ya zembilinden belli olur**, **ya mendilinden** diye de bir söz vardı. Böylece mendil gerektiğinde bölge özelliğini de göstermiştir.

Gelelim mendil çeşitlerine..

Süs mendili: Erkek ceketinin sol üst cebine konur. Elbiseye uygun renk ve desende olanları vardır. Genellikle beyazı tercih edilir ise de pek kullanılmaz. Sadece süs içindir.

Turalı mendil: II. Abdülhamit'in kura askerlerine para vermek için, üzerinde kendi tuğrasının bulunduğu özel ipek mendile denir. Bugün için antika değerindedir.

Ter mendili: İsminden de anlaşıldığı gibi yalnız ter silmeye yarar.

Enfiye mendili: O devirlerde enfile kullanan bazı beylerin kat kat açılan ve battal denilen, çok defa renkli büyük mendileridir.

Meddah mendili: Az-çok ufak bir farkla, bugün güldürü ustası dediğimiz eski meddahların, halkı güldürüp eğlendirmek için, özellikle Ramazan aylarında, Teravi Namazından sonra kahvelerde yaptıkları espri, taklit ve komiklikler sırasında, daima omuzlarının üstünde bulundurdıkları kocaman bir mendildir.

İşlemeli ve markalı mendil: Üzerine kullananın ad ve soyadının ilk harfleri veya sevgilisiyle kendi isimlerinin ilk harfleri, iç içe bir marka şekline sokularak, dikkat ve itina ile işlenmiş mendildir. Günümüzde azalmış olmasına rağmen, tek tük yine de görülmektedir.

Islak mendil: Islaklık, genellikle gözyaşı ve terden ileri gelir, ama daha çok gözyaşını ifade eder. Böyle mendiller üzerine bir hayli mâni ve türkü söylenmiştir. Bunlardan ancak şu iki mâni örneğini alarak yetineceğiz:

Mendilim yele yele
Ben düştüm gurbet ele
Onbeş mendil eskittim
Gözyaşım sile sile

Mavi yüzüğün taşı
Görünür çarşıbaşı
Onbeş mendil çürüttüm
Durmaz gözümün yaşı

Ayrıca, **Veda Busesi** adlı şarkıda dertli şair;

**İki damla yaş süzüldü
Gözümde mendilime**

diyerek, ayrılık gözyaşlarını mendilime akıtır.

Önceki şair mendilime gözyaşlarını sile dursun, bir başka şair de:

**Mestine de deli gönül mestine
Âşık olan gül gönderir dostuna
İpek mendilini attı üstüme
Terlersen sevgili sil dedi bana**

diyerek, sevgilisinin verdiği ipek mendil ile övünür.

Bir halk türküsünde ise mendile şöyle yer verilir:

**İndim yârin bahçesine ayvalık, narlık
Bir elimde dolu bâde, bir elimde yağlık**

Kanlı mendil: Yok yere bir yaralama veya bir cinayet olayının simgesi demektir.

Kadının, erkeğin birbirlerini yakından göremedikleri, kaç-göç'ün pek sıkı ve hattâ yasak olduğu devirlerde, sevgililer arasında -tıpkı gemicilerin uzaktan uzağa ellerindeki flâ-malarla haberleşmeleri gibi- kızın erkeğin ellerindeki mendiller de, renklerine ve mendilin hareketlerine göre bir tür anlaşıma ve haber alma aracı olarak kullanılmıştır.

Mendilin, renklerine göre **dili de** vardır. Eski devirlerde mendildeki renkler veya üzerindeki çiçekler ayrı ayrı birer anlam ifade etmiştir. Genellikle **beyaz**; masumiyetin, saflığın,

açık yeşil; umudun, **sarı;** hastalık ve umutsuzluğun, **pembe veya kırmızı;** aşkın, ihtirasın, **açık mavi;** hevesin, **menekşe rengi;** gizli sevdanın birer işareti sayılmıştır.

Bu renklerden başka, eğer mendilin bir köşesi hafifçe yakılar da karşısındakine gönderilir veya gösterilirse, mendil sahibinin o kimseye yanıp tutuştuğunu anlatmaya yeter. Aşk ilânı sayılır. Hele bu yanık kalp şeklinde yapılabilirse, kuşkusuz daha da etkili olur. Bu durum, mendilde olduğu gibi mektupta da yapılırsa, o da aynı anlama gelir. Buna ait güzel bir türkümüz şöyle başlar:

**Yine yakmış yâr mektubun ucunu,
Askerlikte sevda çekmek zor diyor.**

Dilimizde, mendil ile ilgili bazı deyimlerimiz de vardır. Bunlarla çok defa şu mesajlar iletilmiştir:

- Mendil buruşturmak; senden usandım,
 - Erkeğin yalnız kadın tarafındaki ayakkabısını mendiliyle silmesi, o kadına tahkir,
 - Gönderilen mendili iade etmek; o kimseyi artık sevmediğini belli etmek,
 - Mendil sallamak; selâm vermek, birini karşılamak veya uğurlamak,
 - Mendille gözünü silmek; senin için durmadan ağlıyorum,
 - Mendili ortadan tutup sallamak; bu akşam mutlaka gel,
 - Mendil yırtmak; seni perişan ederim,
 - Mendili yere düşürmek; arkamdan gel,
 - Mendile tükürmek; defol git,
 - Mendille burun silmek; sana tenezzül etmem,
- anlamlarına gelmiştir.

• **Mendil kadar;** Bu söz, daha ziyade alan ölçüsü olarak çok küçük anlamında kullanılır.

- **Mendilini sıkıp suyunu çıkarmadıkça;** Bir kimsenin

işinde çok çalışıp, bu yolda ter dökmedikçe emeline erişemeyeceği anlamına gelir.

- **Mendil açmak;** Dilenmek demektir.

- **Mendil toplamak;** a) Mendil açmanın tam tersine, fakirlikten kurtulup, zengin olmak; b) Bayramlarda küçük çocukların kapı kapı dolaşarak, büyüklerin ellerini öpüp mendil ile birlikte çeşitli hediye ve para toplamak anlamına gelir.

- **Git, Yenicami'de mendil aç;** Varlıklı olup da, parasını sarfetmeyen, dilenecek derecede cimrilik gösteren ve devamlı olarak parasızlıktan yakınan kimseler için söylenir,

- **Bir mendil kuruyana kadar;** Bu deyim, kısa bir süre anlamına gelir. Halkımız arasında, müslümanların kısa bir süre için -o da ancak bir mendil kuruyana kadar- birbirine dargın kalabileceklerini ifade eder.

Mendil, çok çeşitli amaçlar için kullanılır. Halk arasındaki bir inanışa göre; mendilini sekiz kat yapıp kullananlar küçük ruhlu olurlar.

Toplumumuzda burun mendilinden başka, temiz ikinci bir mendil daha taşıyanlar çoktur. Bu kimseler, yanlarındaki bu mendili değişik yerlerde ve değişik işlerde kullanan titiz kimselerdir.

Başı ağrıyan biri, mendil ile başını sıkıca bağlarsa rahat eder.

Dişi ağrıyanlar, dişinin o tarafını, başından çenesine kadar bir mendille bağlarlar.

Boynu tutulan veya ağrıyanlar, boyunlarına bir tülbent yahut bir mendil sararlar.

Kol, bacak gibi yerlerde kesik veya kanama olursa, o kısma hemen bir mendil bağlanır. Eğer kan durmaz ise bu mendil sıkılarak, kan damarı boğulur. Böylece kan durdurulur.

Tarlada, güneş altında çalışan köylüler, rençperler, sıcak günlerde yolda yürüyen bazı yaşlılar, boyunlarına veya

başlarına birer mendil bağlayarak güneşin etkisini azaltmaya çalışırlar.

Aşırı terleyen kimseler, göğüslerine ve arkalarına birer mendil veya tülbent koyarlar.

Islak olmayan kuru, yağsız yiyeceklerini, ekmeğini mendiline bağlayıp (çıkın edip) evine ya da iş yerine götürönlör çoktur.

Getirilen nevale ile kırdā, açık havada yemek yenirken, çok defa temiz bir mendilin yere serilip yiyeceklerin de üzerine konulduğu her zaman görölür.

Sıcak bir şey tutarken elin yanmaması için mendilden veya ufak bir bezden yararlanılır.

Ağırcā bir paket taşınırken, ipine takılan (portpaket) yoksa, iplerin eli acıtmaması için paketin ipleri birkaç kat edilmiş kâğıt, yahut ufak bir mukavva parçası ile veya mendil ile tutulur.

Elimize, yüzümüze bir şey bulaşırsa; üstümüze, elbise-mize bir şey sürölürse, hemen mendilimizle silip onu temizlemeye çalışırız.

Bazı yiyecekler ayaküstü atıştırılıp, bir şeyler içilirse, sonunda ağız mendil ile şöyle bir silinir.

Camilerde namaz kılmak için abdest alanlar, ceplerinde sırf kurulanmak için taşıdıkları mendili kurlanırlar.

Camide kılınan namaz sırasında, saçların öne düşmemesi ve daha ciddî olunması düşüncesiyle, yanlarında takkeleri bulunmayanlar, başlarına düğümü arkaya gelecek şekilde mendil bağlarlar. Böylece, havlu bulunmadığı zaman kullanılan mendil, takke olmadığı zaman da başa bağlanarak aynı vazifeyi görebilir.

Ölülerin çenesi, eğer tülbent yoksa, temiz bir mendille; kurşuna dizileceklerin gözleri de sargı veya mendille bağlanır.

Akraba ve yakın dostların kabir ziyaretlerinde mendil yine

elde, yine gözlerdedir. Kederli, üzüntülü anlarda, kederli gözlerin acısını mendil, sevinçli anlarda da dökülen gözyaşlarını yine mendil siler.

Görülüyor ki, mendil günlük hayatımızın bir parçasıdır.

Hüzzam makamı bir türkümüzde de dertli başka bir âşık, bağlamasına sarılıp gözyaşlarını silmek için yana yakıla bir mendil ister:

**Alverin bağlamamı çalayım (aman aman aman)
Çalayım da zârü zârü ağlayayım
Bir mendil ver gözyaşımı sileyim (aman aman aman)
Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah da zülfün pembe yanak üstüne ben oldu**

Bazı fakirlerin sokaklarda, köşe başlarında önlerine bir mendil açıp dilendikleri her zaman görülmektedir.

Bir zamanlar kâğıt ve medenî paralarını mendilinin bir ucuna bağlayıp, mendilini para çantası yerine kullanan yoksul kimselere de rastlanırdı. Bugün de parasını bir mendile sarıp koynunda saklayanlar yine vardır.

BAYRAM MENDİLİ

Kışın bir parçası denilen mendilin, örf ve âdetlerimizdeki yeri elbette ki inkâr edilemez.

Eski bayramlarda aile büyüklerinin elleri öpülüp tebrikler, candan kucaklaşmalar yapıldıktan sonra, büyükler tarafından önceden alınıp bir bir hazırlanmış mendiller, çoraplar ile birlikte çeşitli hediyeler ortaya çıkar, ayrıca içlerine konulmuş olan paralar ile küçüklerin, ev halkının, mahalledeki komşu çocuklarının, eşin dostun gönülleri hoş edilirdi.

Yine gelenek ve göreneklerimize göre, bayram tebriki için evin kapısına gelen bekçi, çöpçü, mahalle esnafı gibi

kimselere, davul-zurnalarını çalarak gelen davulculara, zurnacılar da bahşişleri ile birlikte mendilleri verilir, yemekler, tatlılar ikram edilerek bunların da gönülleri alınır.

Eski düğünlerde gelin arabasının **Kupa Arabası** sürücüsüne, para ile birlikte mendil ve çeşitli hediyeler verilir, hediye alanlar da bunların etraftan görülmesi için arabanın muhtelif yerlerine veya hayvanların başlarına bağlanarak teşhir edilir, böylece tören de renklendirilmiş olurdu. Bu âdet bugün de devam etmektedir. Gelini taşıyan otomobil şöförüne para, mendil, havlu, şeker gibi hediyeler verilmekte, bunlardan bazıları da otonun muhtelif yerlerine asılmaktadır.

Folklorumuzun büyük bir bölümünü oluşturan **Halk Oyunları**'mızda da mendilin ayrı bir yeri bulunuyor. Değişik yörelerimize ait çeşitli millî oyunlarımızın hemen hepsinde dizi başındaki kişiler, yani **Hoppacılar**, ellerinde salladıkları mendilleriyle oyuncularını coşturarak yönetirler.

Çocukların ve piknik yapan gençlerin vakit geçirmek için düzenledikleri oyunlarda mendil yine önemli bir yer tutar. Özellikle **Körebeye Oyunu**'na katılanlardan birinin gözleri, hemen oracıkta bir mendille sıkı sıkıya bağlanır ve o kişi, oyunun kurallarına göre bir süre **Oyunun Ebesi** olur.

Mendil, hemen her ülkede aynı işleri yaptığı için aynı rağbeti de görür ve elden düşmez. Bizdeki **Topuz Oyunu**, **Kaşık Oyunu**, **Çayda Çıra** gibi oyunlar, **Meksika**'da da, kendi kurallarına göre oynanan **Mendil Dansı** dedikleri bu oyunun sık sık oynandığı, oradaki halk tarafından çok sevildiği, televizyon yayınlarından seyredenler herhalde hatırlayacaklardır.

Eskiden Aydın ve yöresinde, bir eve düğün davetiyesi vermek için ziyarete gidenler, beraberlerinde getirdikleri baklava, mendil, havlu gibi hediyeleri ev sahibine sunarlarken, bu arada düğün davetiyesini de bırakırlardı.

Eski devirlerde genç kızlarla delikanlılar arasındaki gönül ilişkilerinin başlamasında yine mendilin rolü olurdu. Dadısı veya bir yakını ile, yüzü peçelir olduğu halde sokağa çıkan,

yahut tek başına gezintiye giden bir genç kız, çevresinde bir delikanlı tarafından takip edildiğini anlayınca, peşesinin altından gördüğü o genç eğer hoşuna gitmişse, onun ilgisini daha çok çekmek için, elindeki mendilini düşürmüş gibi yaparak kasten yere atardı. Bunu gören delikanlının da yüzü güler, genç bir kızla konuşacağı, onun yüzünü yakından göreceği için kalbi heyecanla çarpardı. Zira, kızın bu girişimi, kurulacak gönül bağının başarılı olacağına bir işaret anlamına gelirdi. Delikanlı, yerdeki mendili kapıldığı gibi hemen kıza yaklaşıp:

- Küçük Hanım! Mendiliniz düştü!

diyerek, ürkek ve heyecanlı bir sesle söze başlar, paha biçilmez, çok değerli bir şey verir gibi, binbir itina ve nezaketle elindeki mendili karşısındaki kıza uzatırdı.

Zaten kızın da isteği bu olduğu için, iki genç gözgöze gelirler, baygın bakışlar birbirine takılır ve böylece ilk karşılaşma, ilk konuşma başlamış olurdu. O zamanlar, kız ile erkeğin yolda birbirlerine bu kadar yaklaşması, yakınlık göstermesi büyük bir olay sayılır, bu gibi gençler için sonsuz bir mutluluk yaratırdı.

Bazen de, kızın düşürdüğü mendili gördüğü halde delikanlının -çeşitli nedenlerle- ilgisiz kaldığı, onu yerden alıp kıza vermediği de olurdu. O sırada durumu, gözucu ile izleyen sır ortağı dadı veya kızın yanındaki yaşlı hanım:

- Aaaa, mendili almadı!.

diyerek, hayretle geriye döner, hemen yerdeki mendili kendi alır; ayrıca canı sıkılan, üzüntülü küçük hanımı da teselli etmeye, onu yatıştırmaya çalışırdı.

O zamanların genç âşıkları, başbaşa verip konuştukları sırada, kız bazen sevgilisine mendiliyle cilve de yapardı. Elinde tuttuğu mendilini, parmakları ile iki ucundan açar, kendine de utanmış süsü vererek yüzüne götürür, başını hafifçe öne eğip, yüzünü mendille kapatırdı ama, gözlerini saklamazdı. Mendilinin üst köşesinden ısıltı ısıltı yanan gözlerle

sevgilisine gülerek bakar, yerine ve konusuna göre güzel sözlerle ona lâf yetiştirmeye çalışırdı.

Halkımız arasında mendil saklamak, mendil yakmak uğursuzluk sayılırdı. Sevgililer arasında mendil alıp vermelerin, zarfa koyup postalamanın veya birisiyle yollamanın da ayrılığa yol açacağına inanılırdı.

Bütün gün, bitmez tükenmez hizmetleriyle bizlere yardımcı olan mendilin, görgü kurallarına göre bir de kullanma usulü ve âdabı vardır.

Cepte veya çantada taşınan mendil, her zaman temiz, katlanmış ve ütülü olmalıdır.

Mendilin, ütü yerinden açılarak kullanılması gerekir. Bir ucundan tutup silkeliyerek açmak, beyaz bir mendili, kirli bir renk alana kadar kullanmak, dertop edip cebe veya çantaya sokmak, kurumuş mendili çatur-çatur açmak, toplum içinde etrafı tiksindirecek seslerle temizlik yapmak, mendille ayakkabı silmek, nezaket ve görgü kurallarına elbette ters düşer.

Yaşantımızda bu derece önemli yeri olan ve gün boyunca elimizden düşmeyen mendil, geçmiş zamanlarda bir nezaket örneği olmuş, bu özelliğini şiirlerimizde de göstererek kanıtlamıştır.

18. yüzyıl Divan şairlerimizden **Nedim**, bir gazelinde mendil **destmâl** kelimesini kullanarak sevgilisine:

**Buy-i gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş huy birisi destmâl olmuş sana**

diyecek kadar incelik göstermiştir.

Beytin bugünkü dille açıklanması şöyledir:

"Gülün kokusu inbikten geçirilerek artırılmış, nazın ucu işlenmiş; biri sana ter, biri de mendil olmuş."

17. yüzyıl Saz şairlerinden **Karacaoğlan** bir semâisinde

**Mendilim yuğdum arıttım
Gülün dalında kuruttum
İsmin ne idi unuttum
Sorulmayı sorulmayı**

Rıhtımlarda, havaalanlarında, tren garlarında ana, baba, kardeş, sevgili, akraba, arkadaş, eş ve dosttan ayrılmalar sırasında el ve kolla birlikte sallanan rengârenk mendiller, araçların hareketlerinden sonra gözlerdeki ayrılık yaşlarını, kavuşmalarda da sevinç gözyaşlarını silerler.

Ünlü şairimiz **Yahya Kemal Beyatlı** da **Sessiz Gemi** adlı şiirinde, bir ölünün dönüşü olmayan sonsuz yolculuğa uğurlanışı sırasında mendil kelimesini şöyle kullanır:

**Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol,
Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol.**

Yolculuklarda, mendil sallayarak geleni karşılamak veya gideni uğurlamak âdettir ama, bunda bazı zıt görüşler de vardır.

Şair **Cahit Sıtkı Tarancı** bir şiirinde:

**Çok mudur mendil sallamam
Her yolcu az çok aşınam
Haydi yolun açık olsun
Geçtiğin köprüler sağlam**

diyerek, mendil sallayıp yolcusunu uğurlarken, bir başka şair **Fikret Sezgin**, mendil sallamanın boş bir şey olduğunu söyler:

**Boş şey ayrılırken mendil sallamak
Giden sayısınca getiren tren**

Şair Kenan Harun da, arkasından mendil sallanacak kim-
sesi olmayan bir garibin yalnızlığını, aşağıdaki beytiyle ne
güzel anlatır:

**Varsın bir mendil sallayanın
Olmayıversin arkandan..**

Halk arasında sık sık tekrarlanan bilmecelerimizde de
mendilin yine ayrı bir yeri vardır:

- 1- Fakirin elinde, zenginin cebinde (mendil)
- 2- Kandilde var, mumda yok
Mendilde var, çulda yok (-di Hecesi)

Divan şiirimizde, Halk şiirimizde mendil ile ilgili bir-
birinden güzel pek çok şarkı ve türkülerimiz de vardır.
Bunların tatlı nağmeleri vakit vakit kulaklarımızı okşar durur:

**Mendilim allanıyor, allanıp sallanıyor
O mendil, oyalı da mendil
Kaldır kollarını indir
Hep sözlerin yalandır, gül de beni inandır**

**Mendilim iki koldur, biri sağ biri soldur
Oy mendil, oyalı da mendil
Kaldır kollarını indir
Hep sözlerin yalandır, gül de beni inandır
Bir dalda iki kiraz
Biri al biri beyaz
Eğer beni seversen
Mektubunu sıkça yaz**

**Sallasana sallasana mendilini
Göndersene göndersene sevgilimi**

Hemen herkes tarafından sevilerek dinlenen:

**Üsküdarı giderken bir mendil buldum
Mendilimin içine lokum doldurdum**

diye başlayan bir İstanbul türküsü, bizi geçmişin özlenen günlerine götürür.

Oyalı da mendil başında
veya:

**Mendilimde gül oya
Gülmedim doya doya**

sözleriyle başlayan türkülerimiz de, dinleyenlere her zaman ayrı bir neşe verir.

Sevgilisini beklemekten usanan âşık, durgularını şu şarkı ile dile getirir:

**Ay bulutta bulutta
Mendilim kaldı dutta
Geleceksen gel gayri
On yedi benli Şadiye
Gençlik elden gidiyor**

Hüzzam makamı bir türkümüzde de dertli başka bir âşık, bağlamasına sarılıp gözyaşlarını silmek için yana yakıla bir mendil ister:

Aliverin bağlamamı çalayım (aman aman aman)
Çalayım da zârü zârü ağlayayım
Bir mendil ver gözyaşımı sileyim (aman aman aman)

Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah da zülfün pembe yanak üstüne ben oldu

Bir diğer şairimiz de baharda sevgilisinin yolunu beklerken duyduğu mutluluğu şu türküde dile getirmiştir:

Yâr yolunu kollarım
İpek mendil sallarım
Ona çiçek yollarım
Akasyalar açarken

Sevgiliye el, kol, mendil sallamanın yanı sıra, aşağıdaki türküde olduğu gibi mendil yerine bazen daha büyük olan yemeni de sallanır:

Allı yemeni, pullu yemeni
Bir bahçeden bir bahçeye
Salla yemeni, severler seni

Yazımızda şiirlerin, türkülerin bütünü alınmamış, yalnız mendil ile ilgili olan kısımların belirtilmesine çalışılmıştır.

Köroğlu, türkülerinin birinde:

Tüfek icat oldu mertlik bozuldu

dediği gibi, son yıllarda çeşitli kolaylıkları nedeniyle **kâğıt mendile** rağbet artınca, eskinin saydığımız inceliklerini simgeleyen mendiller de -ancak hayatta kalabilen ve sayıları gittikçe azalan üç, beş yaşlımızın anıları dışında- unutulup gitmeye yüz tutmuş bulunuyor,

Dünyadaki bütün halk kitleleri, merak nedeniyle bazı ünlü

kişilerin özelliklerine, hattâ kullandıkları mendillerine varıncaya kadar büyük ilgi göstermişlerdir. İşte, bunlardan biri de trompet ustası **Louis Armstrong** olmuştur. Ünlü müzisyen 1959 Nisanında İstanbul'a gelirken, yanında getirdiği 300 adet mendil, büyük ilgi çekmiştir. Zamanın gazete ve dergileri, Armstrong'un fotoğraflarının altlarına:

"Louis Armstrong'u meşhur eden bir şey de mendilleridir. Yeşilköy'e tam 300 mendille indi. Sanatçının günlük istihkaki 40 mendildir." diye yazdıklarını, içimizden hatırlayanlar elbette olacaktır.

Hiç önemsemediğimiz gibi görülen mendilin, günlük yaşantımızda yaptığı çeşitli işler yanında, ünlülerin kişiliklerinde de vazgeçilmez bir yeri vardır.

MÂNİLERİMİZDE MENDİL

Mendilin, Türk Halk Edebiyatı'nın bir bölümü olan mâniler arasında çok önemli bir yeri vardır. Hattâ, bu mânilerin bir kısmı, sevilen ve sık sık tekrarlanan türkülerimizin sözlerini de oluşturmuştur. Bu yüzden mendil, edebiyatımızda, musikimizde ve folklorumuzda varlığını her vakit ortaya koymuştur.

Son yıllarda mânilere, **Toplumsal alt bilinç** deniliyor ve bunlara **Sosyal psikoloji belgesi** diye de bakılıyor. Biz burada, bu konular üzerinde fazla derinleşmiyeceğiz. Temiz sevgileri, yavuklular arasındaki samimî duyguları, bazen se-vinç, çok defa da ıstırap, gurbet acısı, ayrılık, gözyaşları ve bitmez tükenmez bekleyişleri kısa ve özlü ifadelerle dile getiren, birbirinden güzel binlerce mâni arasından, sadece mendil ile ilgili olanlardan ancak bir kısmını almakla yetineceğiz: (*)

**Al elmanın beşini
Çevir altın başını**

Mendilim sende kalsın
Sil gözünün yaşını

Altın beşik sallayım
Al mendili allayım
Öyle bir yârenim yok
Yâre selâm yollayım

İpek mendil ak benim
Kalbim gönlüm pak benim
Yakın gel oturalım
Konuşanım yok benim

Bir mendil işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla

Tarlanın tezeklisi
Mendilin ipeklisi
Sarılmaya doyulmaz
Kızların göbeklisi

Mendilim yele yele
Ben düştüm gurbet ele
Onbeş mendil eskittim
Gözyaşım sile sile

Mendilim turalıdır
Sevdiğim buralıdır
Geçme kapım önünden
Yüreğim yaralıdır

Mendilim benek benek
Ortası çarkı felek
Yazı birlik geçirdik
Güzün ayırdı felek

Mendili serdim taşla

(*) Fazla bilgi için bk. "Türk Mânileri Antolojisi, (Güldeste) fierif Oktürk, Kastafı Yayınları, 1st. 1985.

Vurgunum hilâl kaşa
Bugün beni coşturdun
Sevgilim binler yaşa

Mendilim gül ağacına
Kına koydum ucuna
Eğer hatırlanırsam
Gel köyün yamacına

EKMEK KAVGASI

Bizi tanıyan milletler **Türkler ekmekle doyar** derler. Onların bu düşüncesi hiç de boş değildir, yabana atılamaz. Çünkü, ekmeğin toplumumuzda, sofralarımızda değeri büyüktür. Bizde, **Ekmek nimettir** diye bilinir. Arapça kökenli bu kelime; **nimet sahibi, besleyen** anlamına geldiği için, halkımız aile reisi olan babaya da velinimet gözü ile bakar ve daima saygı gösterir.

Eskiden, yerde ufak bir ekmek parçası görülse, eğilip alınır, kuşlar karıncalar yesin diyerek bir ağaç kovuğuna sokulur veya bir duvarın üstüne konur, yerde bırakılmazdı.

Uzun yolculuklarda, bir su veya bir çeşme başında mola sırasında birşeyler yenildiği zaman, artan ekmek de, daha sonra buralardan geçeceklerin yararlanması için çeşmenin üstüne konurdu. Ekmek kazara yere düşürülse, hemen alınır, elle üstü şöyle bir silkilerek üflenir, öpülür, başa konurdu. **Ekmek, su, tuz** her zaman sofralarımızın bereketi olmuştur.

Farsça'da (**nân**) ekmek demektir; (**nân-ı aziz**) olarak da kullanırlar. Bizde de kadir kıymet bilmeyenlere (**nan-kör**) denir ki, iki sözcüğün bileşiminden oluşan bu kelimenin aslı buradan gelir. Bir zamanlar geçimleri için sabahtan akşama kadar bir lokma ekmek peşinde koşan dar gelirli,

fakir kimselere (**nân-pâre**) denmiştir, ama bu kelime bugün için artık unutulmuştur.

Yüzyıllar boyunca halkımızın nimet diyerek sofralarından eksik etmedikleri ekmek hakkında birbirinden güzel, ayrıca bir o kadar da anlamlı birçok deyimlerimiz, atasözleri-miz, özdeyişlerimiz ve şiirlerimiz de vardır. Yeri gelmişken onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Ekmek aslanın ağzında. / - Ekmek (nimet) çarpsın. / - Ekmek düşmanı. / - Ekmek gibi aziz ol. / - Ekmek parası (kapısı). / - Ekmek parası kazanmak. / - Ekmek yemek. / - Ekmek kavgası. / - Ekmek düşkünü. / - Ekmek gözünü tutmak. / - Ekmek elden, su gölden. / - Ekmeğe el basmak. / - Ekmek katık (katık ekmek). / - Ekmeğine koç. / - Ekmeğine yağ sürmek. / - Ekmeğine mâni olmak. / - Ekmeğiyle oynamak. / - Ekmeğinden etmek (olmak). / - Ekmeği bütün. / - Ekmeği dizinde. / - Ekmeğini taştan çıkarmak. / - Ekmeğini çıkarmak (kazanmak). / - Ekmeğini ayağıyla tepmek. / - Ekmeğini tuza banmak. / - Ekmeğini yağa banmak. / - Ekmeğinin peşinde koşmak. / - 40 fırın ekmek yemesi lâzım. / - Birinin ekmeğini yemek. / - Birinin (elin) ekmeğine muhtaç olmak. / - Eli ekmek tutmak. / - Kuru ekmeğe muhtaç olmak. / - Peynir ekmek gibi. / - Peynir ekmek, hazır yemek. / - Tuz, ekmek hakkı. / - Ekmeğine kuru, ayrına duru mu dedik? / - Ekmeğini it yer, yakasını bit yer. / - Ekmek Hızır'ın su Bedir'in, yiğin için kudurun. / - Ekmeğini kana batırmak (bulamak). / - Birinin kanına ekmek doğramak. / - Ekmek kaşık olur ama, her yoğurdun hakkına değil.

*

Günlük konuşmalarımız sırasında sık sık kullandığımız ekmekle ilgili bu deyimlere, atasözlerine bakılınca, yaşantımızda ekmeğin bizim için ne kadar hayatî önemi olduğu anlaşılır.

Anadolu, Türkiyenin zahire ambarı olarak bilinmesine

rağmen, peşpeşe gelen savaşlar yüzünden, halkımız türlü yokluklara ilâveten zaman zaman bir de ekmek sıkıntısı çekmiştir.

1. Cihan Harbi yıllarında, savaşın birbirinden acı olaylarını, türlü mahrumiyetlerini bizzat yaşayanların anlattıklarına göre; açlık ve sefalet yüzünden bazı kimselerin ne yazık ki, süpürge tohumu yedikleri bile olmuştur.

Yine o yıllarda, bazı kimselerin zar zor bulabildikleri kuru ekmek yedikleri halde, bunu da etraftan saklamaları için ekmek kabuğunu, ufak ufak koparıp katık yapıyormuş gibi utanarak gizlemeye çalıştıkları çok duyulmuştur.

O yıllarda hemen herkesin durumu aynı idi. Halkımız, karşılaştıkları çeşitli sıkıntıları, o günkü zor koşullarda bile yenmeyi başarmıştı. Aileler arasında, mahallede konu, komşu kendi imkânlarını zorlayarak daima birbirlerinin yardımına koşmuşlar, bunu yaparken kimseyi inciltmemek, gücendirmemek için gereken titizliği de göstermişlerdi.

2. Dünya Savaşı sırasında yurdumuzda yine ekmek sıkıntısı çekilmişti. Fakat, bu defa günleri belirten, aylık **Ekmek Karnesi** ile, kişi başına -o zamanın 900 gramlık- bir ekmeğin ancak dörtte biri kadar günlük ekmek verilebiliyordu. Ekmek alınırken, fırıncı tarafından karnedeki o güne ait kupon kesilirdi. Ağır işçilerin iki **Ekmek Karnesi** hakları vardı.

Büyükler için düzenlenen bu **Ekmek Karnelerinde** şöyle kayıtlar vardı:

1- Yurdun her yerinde muteberdir (geçerlidir).

2- Gününde kullanılmayan kupon geçmez.

3- Gelecek ayın kartı alınırken bu kısım geri verilir.

4- Tahrif veya taklidi Millî Korunma Kanunu'nun tayin ettiği cezayı müstelzimdir (gerektirir).

Ekmek bu şekilde karneye bağlanmıştı ama, parası olanlar lokantalarda istedikleri kadar ekmek yiyebiliyorlar, parayı verenler de karaborsadan diledikleri kadar ekmek alabiliyor-

lardı.

Gençlerin çoğu, gün boyu dışarda çalıştıkları için, o günlerde sokaklarda sık sık görülen seyyar satıcılardan bir avuç kadar leblebi-üzüm, fındık-üzüm karışımı alarak, öğlenleri bununla idare ediyorlar, o günkü ekmeğini evine dönünce akşam yemeğine saklıyorlardı.

1940'larda İstanbul'da takriben 900 gramlık bir ekmek 10 kuruştı. 1938'lerde ise, eskiden bir okka denilen, bugünün 1238 gramı olan yuvarlak şişkin **somun** ekmek 8 kuruşa satılırdı. Bu ekmeğin bir günlük bayatı da **Bayat Pazarı**'nda 1 kuruş eksikliğine 7 kuruştı. Ailesi kalabalık olanlar, günlük ekmek ihtiyaçlarını gidip oradan tedarik ederlerdi.

Sofralarımızın bereketi, başlıca veli nimeti sayılan ekmeğin, unundaki kalitesine, yapılış şekillerine ve pişirilişine göre türlü adları vardır:

• Birinci (normal) ekmek. / • İkinci (esmer) ekmek. / • Fıncala. / • Çavdar ekmeği. / • Kepek ekmeği. / - Mısır ekmeği. / • Tava ekmeği. / • Saç ekmeği (Bazlama). / • Tayın ekmeği. / • Gilik (Evde pişirilen, açma gibi ortası delik ekmek v.s.).

Anadolu'nun bazı yörelerinde, eskiden olduğu gibi bugün de ailelerin ihtiyacına göre haftalık, 15 günlük, hattâ bir aylık ekmek birden yapılır. Bildiğimiz uzun pideden daha uzun olan bu tür ekmekler, evin uygun bir yerinde iplere asılarak saklanır. Yenileceği zaman üzerine biraz su serpilerek yumuşatılır. Bu ekmekler ilk günlerde taze iken iştahla çok yenilir ise de, bayatlayınca bu miktar azalır. Bazı yerlerde artık yavaş yavaş bu çeşit ekmek yapımı terdekilmeye, fırınlardan günlük ekmek alınmasına başlanmıştır.

Bizde olduğu gibi Avrupada, Amerikada da birçok ekmek çeşitleri vardır. Bunlar arasında **Fransız ekmeği** ince uzun

olur, francalaya benzer. **Viyana ekmeği** bizim bugünkü normal ekmeğin aynısıdır. Onların bir de sünger gibi ekmekleri vardır ki, bu tür bizde yoktur.

Kullandığımız eşyalar arasında ekmekle ilgili bazı kelimelerimiz de vardır:

• Ekmek kutusu. / • Ekmek bıçağı. / • Ekmek tahtası. / • Ekmek tablası. / • Ekmek karnesi. / • Ekmek fişi v.s.

Özdeyişlerde (vecizeler) Ekmek:

Ekmek konusu, dünyadaki bütün insanları yakından ilgilendirdiği için, birçok tanınmış kimselerin kendi açılarından değerli görüşleri de vardır: (*)

- Ekmek pahalı mıdır, maddî ve manevî her şey pahalıdır. (Cenap Şehabettin)

- Bütün acılara dayanılır, yeter ki ekmeğin olsun. (Cervantés)

- Adalet milletlerin ekmeğidir; çünkü adalete doyulmaz. (F. R. Chateaubriand)

- Alinteriyle kazanılan kutsal ekmek, avareliğin getirdiği ekmekten daha tatlıdır. (Crowpuill)

- Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. (Namık Kemal)

- İnsan, gevezelikten önce, ekmeğini kazanmak zorundadır. (Pastalozzi)

- Ekmek öylesine tatlı, etle kemik öylesine ucuz ki.. (Thomas Hood)

Şiirlerimizde Ekmek: (*)

- Eylemez hiç ma'eşun adını yât
Çıkarur taşdan ekmeğin Ferhâd (Cemâlî)

- Âkil isen rızık için gerdûn-i dûne eğme ser

(*) Konuflma Sanatı ve Güzel Sözler Antolojisi (Özdeyişler) fierif Oktürk, Kastafi Yayınları, 1994, C: 2, S: 210.

Âsiyâb-âsâ yürü var ekmeğin taşdan çıkar (Hâşimî)

- Şimdi taşdan çıkardığım ekmekle
Çorba içmekteyiz sıcak sıcak
Fakat yarın kim diyebilir ki Turgut
Hâtıra olmayacak (Turgut Uyar)
- Tatlı söze çü Yusuf aldandı
Bunlar un ekmeği yâga bandı (Hamdullah Hamdi)
- Çokları ilk gençliğinde
Hülyalı olur sevdalı olur
Ekmek eiden su gölden
Evin parası cebinde
Kaarun misali olur (Behçet Necatigil)
- Bizde çocukluk Allahım
Ekmek eiden gelirdi su gölden
(Bedri Rahmi Eyüpoğlu)
- Ne ekmek kavgası artık ne ekmek
Azıcık dalga geçmek
Uyumak istiyorum hak ettiğim uykuyu
(Ziya Osman Saba)
- Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası
Dostunun yüz karası düşmanının maskarası
(Mehmet Akif Ersoy)
- Gönül yarası desem değil
Ekmek parası desem değil
Bir dert ki... (Orhan Veli Kanık)
- Siyah akar Zonguldağın deresi
Yüz karası değil kömür karası

(*) fiilinde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, E. Kemal Eyüpoğlu, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul, 1975, C: 2, S: 156.

Böyle kazanılır ekmek parası (Orhan Veli Kanık)

- **Çoluk çocuk bir olmuş dolaşıyoruz**
Bir lokma ekmek peşinde (Turgut Uyar)

**

Bütün dünyada olduğu gibi yurdumuzda da, özellikle Cumhuriyetin ilanı 1923'ten sonra birçok devrimler, bunu takibeden bir hayli yenilikler oldu. Hemen her alanda peşpeşe gelen gelişmeler başladı. Bu durum, sofralarımızdaki ekmekte de kendini gösterdi.

İsterseniz, gelin bunun hesabını birlikte yapalım.

Ağırlık ölçülerinin değişmesiyle eskinin bir okkası, bugünün 1.283 gramı oldu.

- 1938'lerde (somun) diye bilinen ve bir okka (1.283 gram) gelen ekmek 8 kuruşa satılıyordu.

- Bugün ise 225 gramlık bir ekmek 70.000 liradır.

- 1.283 gram, bugünkü ekmeğin ağırlığı 225 grama taksim edilirse, eskinin bir okkası, 5.703 gramı karşılıyor ki, bu da şimdiki 6 adet ekmek demektir.

- O altı ekmek, bugün 70.000 lira çarpılırsa tutarı 420.000 lira tutuyor.

Ayrıca, 1968'lerde İstanbul'un iyi bir semtinde 120 m² metrekarelik bir apartman dairesi 130.000 liraya, evet 130.000 liraya, o da taksitle, satın alınırken, bugün bu para ile -75.000 liraya satılan- ancak bir buçuk simit alınabiliyor.

Yıllar ilerledikçe her şeyde, her eşyada yapılacak bu gibi farkların da kıyas kabul etmeyecek kadar devamlı tırmanacakları anlaşılmaktadır.

16. yy. Divan şairlerinden **Hayali Beğ**'in dediği gibi:

"Geçmiş zaman olur ki Hayalî cihan değer"

İSRAF VE TUTUM

Eski insanlarımız, yaşadıkları güç koşullar altında ister istemez tutumlu olmak, zorunda kalmışlardır. 1912'lerden bu

yana, yaklaşık 84 yıl içinde İtalyan-Trablusgarp Savaşı, Balkan Harbi, 1. Dünya Savaşı, derken hemen ardından Kurtuluş Savaşı, 2. Dünya Savaşı ile peşpeşe gelen zincirleme acılar, felâketler, birbirini takip eden mahrumiyet seneleri içinde herkes, her aile, bütün millet, topyekûn kendi yağları ile kavrularak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

O zor dönemleri gören ve bizlere anlatan yaşlılarımız, fakirliğin, yoksulluğun ne olduğunu çok iyi bildikleri için daima israftan kaçınmışlar, aza kanaat etmişler, çocuklarını da kendileri gibi tutumlu olmaya, tasarrufa zorlamışlardır.

Bir şeyin yersiz ve lüzumundan fazla kullanılması israf sayılır. Bilindiği gibi dinimizde de israf haramdır. Abdest alınacak suyun ölçüsü bellidir. Ondan fazlasını kullanmak, hattâ deniz suyu ile abdest alınması halinde bile deniz suyunu lüzumundan fazla bol bol kullanmak; doyduğu halde daha fazlasını yemek israf sayılır, haramdır.

İsrafın çeşitleri vardır. Birkaçını hemen şöyle sıralayabiliriz. Elektrik kullanıldıktan sonra lüzumsuz yakılırsa, suyun musluğu boşuna akıtılırsa, ömrümüzün bir parçası olan zaman iyi değerlendirilmez kötü kullanılırsa, kazanılan para har vurup harman savrulursa israftır. Nimet bildiğimiz ekmek, ihtiyaçtan fazla alınırsa yenmez, bayatlar, küflenmesi sonunda yollarda sık sık gördüğümüz gibi naylon torbalara doldurularak çöpe atılırsa israf olur. Üzülerek söylemek gerekirse o ekmeği bulamayanlar da vardır.

Öğrencilerin sık sık kalemle oynayıp kırmaları, lüzumsuz yere defter sayfalarını koparmaları, kitaplarının yırtılmasına sebep olmaları, ders malzemelerini, elbiselerini hor kullanmaları veya dikkatsizlikleri yüzünden onlara sahip çıkmadıkları için kaybetmeleri halinde, yeniden avuç dolusu para vererek ikinci defa satın almaları israf sayılır.

Telefonda gereğinden fazla konuşmayı uzatıp boş lâf etmek, hem zaman, hem para, hem de telefonu meşgul

etmek açısından birer israftır.

Kış aylarında kaloriferleri, odun veya kömür sobalarını haddinden fazla yakmak, sıcak oldu diyerek pencereleri, kapıları açmak da enerji bakımından olduğu kadar para bakımından da israftır. Bunlara ait daha pekçok örnekler verilebilir.

Önceleri hiç önemsiz gibi görülen israfın her türlü, eğer vaktinde önlem alınmazsa, ilerde ailelerin de, milletlerin de başına büyük dertler açar.

Vedat Nedim Tör, konumuzla ilgili bir yazısında israf için şöyle der: **Az gelişmiş memleketlerin en büyük düşmanı da israftır. İşgücünün israfı ise, israfların en büyüğüdür.**

Bir zamanlar halkımız arasında **Ekmek, Su, Tuz** sofranın bereketidir diye bilinirdi. Ekmek atılmaz, biraz bayatlırsa çorbaya doğranırdı.

Eski geleneklerimize göre, ailenin bütün fertleri tamam olunca yemeğe başlanırdı. Akşam yemeğine iş icabı gecikenler olursa, gelene kadar beklenirdi. Aile toplanınca eller yıkanır, sofraya hep birlikte oturulur, besmele çekilerek yemeğe başlanır, yemek faslı bitince, verilen nimetlere şükredilerek yine birlikte kalkılırdı. Sofrada ekmek ve yemek artığı bırakılmaz, bu arada parmak uçları ile tek tek topladıkları ekmek kırıntılarını ağızlarına atanlar olur, geri kalanlar da kuşlar, karıncalar için sofraya beziyle bahçeye silkenirdi. Bütün ailenin sofrada toplanıp neşe ve huzur içinde yemek yemeleri, aile reisi için de, ev halkı için de doyulmaz bir zevk ve mutluluk olurdu.

Aile sofrasında, henüz iş bulamamış olanlar veya malî durumları pek iyi gitmeyenler de bulunur, onlar da Allah ne verdi ise karınlarını doyururlardı. Halkımız arasında, sofraya masraflarına hiçbir katkısı olmayanlar için **Sofraya bir besmele borcu var** veya **Ekmek elden su göiden** deyimleri, o zamanların bir alışkanlığı olarak bugün de yeri geldikçe hâlâ kullanılmaktadır. O devirlerde yaşayan büyüklerimiz

Besmelesiz başlayan işten hayır gelmez diye bilirlerdi.

Vaktiyle 5-7 nüfuslu bir ailede, sadece baba çalışır, evin her türlü masraflarını, kendi imkânlarına göre tek başına sağlayabilirdi. Fakat, günümüzdeki hayat koşullarının zorlukları karşısında, yine böyle bir aile içinde artık tek kişi değil, en azından 3-4 kişinin çalışmaları ile ihtiyaçlarının ancak bir kısmı, o da yarım-yamalak karşılanabiliyor.

Çalışanların eve geliş-gidiş saatleriyle değişik semtlerde, farklı işlerle uğraşmaları, bütün aile fertlerini akşam yemeklerinde bir sofrada toplanma geleneğini, ne yazık ki, iyice azaltmış yahut, yalnız tatil günlerine bırakmıştır.

Bugün Avrupa'da, Amerika'da yaşayan hemen her aile, hangi dine bağlı olursa olsun, yemeğe dua ile başlar. Sofralarına davet edildiğim evlerde, ailenin reisi kime işaret ederse **Verdiğin nimetler için sana müteşekkirim Tanrım. Bizi koru** diyerek -pek kısa olan- duayı o yapar, sofradakiler de hep bir ağızdan **Amen** derler, yemek başlar.

Bu durum, İngiliz ve Amerikan yatılı okullarında da aynıdır. Oralarda bir sofraya disiplini vardır. Öğrenciler, yemek masalarına tam olarak gelince, başka masalarda ki öğretmenlerinin de toplanmalarını beklerler. Bir kaç kelimeden oluşan duanın arkasından hepsi **Amen** der, yemeğe başlarlar. Yemek sonunda da bütün masalardan yine birlikte kalkılır.

Amerika, Kanada ve İngiltere'de her yıl Kasım ayının ilk yarısında milletçe yaşanan **Thanksgiving Day-Şükran Günü**'nde, verdiği çeşitli nimetler için Tanrı'ya şükredilir, minnetler sunulur. Ailelerin zevklerine, arzularına göre ya hindi veya domuz eti yanır. Eş, dost, yakınlar davet edilir. Aynen bizim Kurban Bayramına benzer.

TASARRUF VE ÇEŞİTLERİ

Önceleri hiç önemsiz gibi gelen en ufak bir tasarrufun, bir değerlendirmenin bile, ileride çok iyi sonuçlar verdiği her zaman görülmüştür. Yerinde sarfetmesini bilen bir kimse - cimriliğe kaçmaması halinde- tutumlu olmasını da pekala bilebilir. Bu durum, kişilerde olduğu kadar aile ve toplumlar için de böyledir. Buna ait çeşitli örnekler verilebilir.

*

Anadolu'da çalıştığım sırada, şehir merkezindeki bir ilkokulda, herkesin medhettiği bir hanım öğretmenin dersinde bulundum. Çocuklar, öğretmeni çok seviyorlar, konular dikkatle izleniyor, soru sorulunca bütün parmaklar bir anda kalkıyor, sınıf cıvılcıvı oluyor. Hakikaten dedikleri gibi örnek bir sınıfta, örnek bir öğretmenle zevkli bir ders dinledim.

Sınıfta yazı tahtasının hemen yanında ufak bir sınıf kitaplığı da göze çarpıyordu. Dersten sonra kısa teneffüste öğretmen hanımla konuşurken, bir yandan da sınıf kitaplığındaki çocuk kitaplarını, sözlükleri karıştırıyordum. Elime, her ay muntazaman yayınlanan -benim de takibettiğim, ama henüz bulup alamadığım- tarih dergilerinin son sayılarını görünce hayret ettim. Bu kitapların, bu dergilerin paralarının nasıl veya kimler tarafından karşılandığını sordum. Öğretmen hanımın açıklaması çok dikkat çekici oldu.

Okulun açıldığı ilk günlerde öğretmen hanım, öğrencileriyle bir anlaşma yapmış. Evlere alınan yiyeceklerin kese kâğıtlarının çöpe atılmayıp, her gün sınıfa getirilmesini istemiş ve bunu da sağlamış. Kâğıtlar toplanınca esnafa satılmış, elde edilen para da bir defterin gelirler sayfasına muntazaman yazılmış. Para biriktikçe kitaplar, dergiler alınmış, bunlara ödenen paralar da, aynı defterin başka bir sayfasına gider olarak işlenmiş, tutanaklar düzenlenmiş.

Bu yaşanan gerçek olaydan da anlaşılacağı gibi, en önemsiz görülen, en ufak bir değerlendirmenin bile, hiç bir külfetle karşılaşılmadan, zamanla ufak bir sınıf kitaplığının temelini nasıl atıldığını gösteriyor. Ayrıca, önemli bir yönü

da ilkokul yavrularına hayatları boyunca olayları, usulüne uygun bir şekilde değerlendirme fırsatını da vermiş oluyor.

*

Beşiktaş Kız Lisesi'nde müdürlüğüm sırasında çalışkan, terbiyeli bir musevi öğrencim vardı. Ailesi, kızla yakından ilgilenir, çok iyi yetişmesine çalışırdı. Öğrenci, liseden mezun olduktan kısa bir süre sonra, bir gün babasıyla beraber okula gelerek bana bir nikâh davetiyesi verdi. Bir kaç gün sonra da, evleneceği genci getirerek nikâhta bulunmamı rica ettiler. Artık gitmem şart olmuştu. Kulêdibi'ndeki Musevi Sinagog'una gittim. Her taraf tertemiz ve ısıllı ısıldı. Hanımlar ayrı, beyler ayrı yerlerde oturuyorlardı. Ayakta, hanımlı beyli sohbet edenler törenin başlama saatini bekliyorlardı. O sırada temiz giyinmiş, başında köşeli siyah takkeli bir adam payda oldu. Elindeki kartvizitleri orada bulunanlara dağıtmaya başladı. Bir de bana verdi. Kartvizit, renkli çiçekli ve çok zarif basılmıştı. Yeni açtığı çiçekçi dükkânının adresini ve telefonunu bildiriyordu. Nikâh törenine davetli olarak gelmişti ama, adamın bu yaptığı, hem ziyaret hem de ticaret oluyordu. Orada kâğıt sepeti olmadığı için kartı önce cebime koydum. Sonradan baktım ki, kadını olsun, erkeği olsun herkes çantasını açıp, çıkardıkları adres defterine ellerindeki kartvizite bakıp adresi yazıyorlar, sonra da kartı veren adama iade ediyorlardı. Ben de verdim. Dikkat ettim, dağıtılan 20-25 kadar kart, herkesin not defterine yazıldıktan sonra, hemen hiç eksiksiz yine sahibine iade edilmiş, böylece az da olsa bir tasarruf sağlanmış, ayrıca "bir taşla iki kuş vurulmuştu."

*

Londra'da bulunduğum sırada, İngiliz okullarına ders malzemesi yapan bir fabrikanın mühendisiyle tanıştım. Fabrikayı gezdirdi, her kısım üzerinde ayrı ayrı açıklamalar yaptıktan sonra beni öğle yemeğine davet etti. İyi bir lokantada yemekten çıkarken, ödediği paradan geri aldığı bozuklukları, hemen kapının yanında, beyaz mermerden yapılmış,

gösterişli güzel bir köpek heykelinin boynundaki kumbaraya attı. Bakışından merakımı anlayınca açıklamasını yaptı:

"Londra'nın büyük işyerlerinin kapısında aynı köpekli kumbaralar vardır. Bunlardan toplanan paralar ile şehirdeki sahipsiz veya hasta köpekler, hayvan dispanserlerinde bakılırlar, tedavi görürler. Dispanserlerin baytar, personel ilâç v.s. gibi bütün masrafları, bu kumbaralardan çıkan paralar ile karşılanır."

*

İngilizlerde posta pulu meraklısı çoktur. "İngiliz Kültür Heyeti", dünyadaki bütün teşkilâtına bir genelge göndererek, yıl içinde gelen mektupların zarfları üzerindeki her çeşit damgalı posta pullarının kesilip, saklanmasını belirtilen bir tarihte Londra'daki genel merkeze yollanmasını istemiş. Genelgeye uyularak zarflardan kesilip bir sene biriktirilen ve istenilen tarihte de Londra merkezine postalanan pullar, açık arttırma ile topluca flatelistlere (pulculara) satılarak, elde edilen para, büyük bir dispanserin doktor, hemşire, personel, ilâç v.s. gibi bütün masraflarını karşılayarak Londra halkının sağlık hizmetleri için kullanılmaktadır. Demek ki, ufak tasarruflar değerlendirildiği takdirde büyük işler görebiliyor.

*

Avrupalılar ile Amerikalılar, israf ve tasarruf konularında mukayese edilecek olurlarsa, Amerikan halkının da, devletin de tasarrufa pek önem vermedikleri, hattâ israfçı oldukları görülür. Amerikada caddelerde, parklarda kesilmesine belediyelerce karar verilen o koca koca ağaçlar, kesildikten sonra çöplüklere gönderilerek imha edilirler. Bizde, bu gibi ağaçlar kesildikten sonra en ince bir dalı bile atılmaz, belediyelerimizin sobalı bürolarında yakacak olarak kullanılır.

*

Amerikadaki eğitim-öğretim sistemlerini yerinde incelemeye gittiğimiz sırada, iki arkadaşım ile birlikte, üniversite

şehri Champaign-Illinois'de, oranın postahanesinde çalışan bir memurun evinde bir yıl kiracı kaldık.

Bize ayrılan bölüme yerleştikten 3-5 gün sonra ev sahibi bize gelerek, geceleri holü, tuvaleti kullandıktan sonra elektriklerini kapamamızı, evin bütün gece boyunca ısı ısı olması istedi. O yıllarda orada elektriğin kilovatı 3 cent olduğunu, böylece ayda verilecek 50-60 cent'in büyük bir para olmadığını söyledi. Yine o yıllarda bizde de bir dolar 902 kuruş idi.

Bir sene ev sahibinin dediği gibi yaptık, geceleri elektrikleri söndürmedik. Amerikadan ayrılınca bir ay da Avrupa merkezlerinde şehir şehir dolaştık. Amerikadaki alışkanlıklarımız buralarda da devam etmiş olacak ki, kaldığımız otellerdeki personel, açık bıraktığımız elektrikleri arkamızdan kapamaktan bıkmışlar, sonunda da bizlere hatırlatma yapmışlardı.

*

Chicaco'da, gittiğim **Nicholas Senn High School**'da, okul müdürü bana lise binasını gezdiriyordu. Her yönü ile çevrenin bütün ihtiyaçlarını karşılayan muazzam bir okuldu. Son olarak müdür odasına doğru giderken, tahminen 4 x 4 metre genişliğinde bir odanın önünde durduk. Burası lisenin kırtasiye malzeme deposu imiş. Raflar kat kat antetli kâğıt paketleri, kuşe kâğıt paketleri, kalemler, silgiler, değişik büyüklükte zarf paketleri v.s. yerden tavana kadar doluydu.

Bir ara müdür: (Bir ay sonra bunların hepsi çöpe gidecek.) dedi. Birden anlayamadım. Nedenini sorunca şöyle tekrarladı: (Yeni malî yılda bunların hepsi çöpe gidecek. Federal Devlet yenilerini gönderecek. Böylece fabrikalar çalışacak, insanlara iş hacmi açılacak. Yeni yeni mallar üretilecek.)

Konuşmayı hayretle dinledim ve memleketimizi düşündüm. Çünkü, bir zamanlar bizde kırtasiye ödeneklerinin

azlığı yüzünden, resmî dairelere gelen mektup zarfları yırtılmadan, zedelenmeden açılmış, bunların beyaz tarafı müsvette kâğıdı olarak kullanılmıştı. Ayrıca, gelen zarfların üzerine, gideceği yeni adresi belirten bir kâğıt yapıştırılarak veya zarf tars yüz yapılmak suretiyle, bir zarf iki defa kullanılmıştı.

Bunları düşündükçe hayretim artıyordu. Sonradan öğrendim ki, yenileri gelecek diye yepyeni kırtasiye malzemelerini, hiç kullanmadan çöpe atmak, yalnız bu okula mahsus değil, Amerika'da bütün okullarda ve bütün resmî dairelerde, her sene sonuna doğru aynı işlemler uygulanmış. İşte bu olay, bize göre tam anlamıyla büyük israftır.

*

Amerikalıların çeşitli israfları yanında, tasarrufa uydukları tarafları da vardır. Amerika Birleşik Devletlerinde okul kitapları bizde olduğu gibi sık sık değiştirilmez. Kabul edilmiş olan kitaplar senelerce okutulur. Ders kitapları, öğrencilere okul idareleri veya okul-aile birlikleri tarafından bir yıl için verilir. Sene sonunda, öğrenci sınıfını geçince kitaplar geri alınır, aynı sınıfı okumaya gelen yeni öğrencilerin istifadelerine sunulur. Bu alıp verme işlemleri çok iyi organize edilir.

Kitapların kâğıt kalitesi, baskı tekniği çok iyidir. İçlerinde en ufak bir baskı yanlışı yoktur. Ciltler sağlamdır. Cilt kapakları da yıkanabilir **Washable cover** olarak yapılmıştır. Bunlar gerektiğinde sabunlu bezle silinince tertemiz olabilir.

Öğrenciler, bizdeki gibi okuldan eve, evden okula kitap taşımazlar. Bütün kitaplar okulda, öğrencilerin sıralarında kalır. Onlarda ev ödevi yoktur. Ödevler, sınıfta tek veya grup çalışmaları şeklinde yapılır. Gerektiğinde okul kitaplıklarından da yararlanılır.

Bizim o minicik ilkokul çocuklarımız, ne kadar kitabı, defteri varsa ya sırt veya el çantalarına doldurup hergün okula

götürüp getirmeye mecburdurlar. Yavruların kendi kilolarından ağır okul çantalarını, çocuklarına acıdıkları için, çok defa da velileri taşır.

*

Anadolu'da bir Yatılı Öğretmen Okulu'nu denetim sonunda, birkaç öğretmenle müdür odasında sohbet ediyorduk. İsrاف ve tutum konularından da söz açıldı. Bu arada ben de, yazımda belirttiğim:

- İngiliz Kültür Heyeti'nin damgalı pul kampanyasını;
- Anadolu'da, ilkokulun bir sınıfında toplanan kese kâğıtlarının ne işler yaptığını;
- Londra'da, köpekli kumbaralardan çıkan paraları;

İstenildiği takdirde en önemsiz gibi bir değerlendirmenin bile çok iyi sonuçlar verdiğini, gördüğüm kadarı ile anlattım.

Okulda işim bittiği için oradakilere veda edip ayrıldım.

Aradan iki sene kadar geçtikten sonra, adı geçen okula yine gittim. Müdürle görüşürken yaz olduğu için oda kapısı açıktı, dışarda da ileri-geri biri dolaşıyordu. İşaret almış olacak ki, bir ara müdür dışarı çıktı. İçeri gelince, kütüphaneye bakan edebiyat öğretmenin benimle görüşmek istediği söyledi. Genç öğretmeni tanıdım. İki yıl önce, birkaç öğretmenle beraber, aynı odada israf ve tutum konuları üzerinde konuşmuştuk. Kütüphaneye davet etti. Gittim. Kitaplar düzenli, her taraf da pırıl pırıldı. Bir rafın önünde durduk, öğretmenin anlattıklarını zevkle dinledik.

İki yıl önce, öğretmen arkadaşlarla konuşmamızdan hemen sonra, genç edebiyat öğretmeni, üzerindeki Kitaplık Koluna ilâveten, okulda bir de Pulculuk Kolu kurmuş. Okulun uygun bir yerine, ağız kilitli bir kutuda okula, öğrencilere gelen mektupların, damgalı posta pullarını toplamaya başlamış. Pullar çoğaldıkça satılmış, kitaplar alınmış, bunlar için tutanaklar düzenlenmiş, pul meraklısı öğrenciler arasında pul değiştirmeleri de yapılmış. Bu arada eskiyen kitapların ciltleri tamir edilmiş, lüzumlu görülen 15 kadar yeni başvuru

kitabı da satın alınarak, işte bu bölümde öğrencilerin istifadesine sunulmuş.

Demek ki, en önemsiz gibi görülen en ufak bir değerlendirme bile her zaman iyi sonuçlar verebiliyor.

Sayın okuyucularımız! Herhalde sizlerin de bunlara benzer birçok değerlendirmeleriniz olmuştur.

"ESKİ CÂMLAR BARDAK OLDU"

Birçok deyimlerimiz içinde bazılarının ayrı bir yeri, müstesna birer öyküsü vardır.

Bugüne kadar bu konuda toplanıp yayınlanmış bir hayli "Deyimler Sözlüğü" var ise de, **merhum Osman Çizmeciler'in** binbir emekle hazırlayıp, **Sayın Rıfat Kasnak'ın** da zevkle ve sanat titizliğiyle Kastaş Yayınları arasında yayınladığı ve gereken değeri verdiği **"Ünlü Deyimler ve Öyküleri"** adlı eser, güzel Türkçemizin bitmez tükenmez zenginliklerini ortaya koyması, nerelerden geldiği pek bilinmeden kullanılan deyimlerimizin köklerini ve öykülerini gün ışığına çıkarması bakımından büyük bir boşluğu doldurmuştur. Eser, kısa zamanda ikinci baskısını yaparak, beklenen ve aranan kitap olduğunu kanıtlamış, aydınlarımızın kendileri ve kendilerinden sonra gelecekler için, daima elaltında bir müracaat kitabı olarak hakettiği yerini almıştır.

Emekle, zevki birleştirerek okuyucularına güzel ve zarif bir eser sunan, kitabın yazarı ile yayımcısını, bir kitapsever olarak burada canı gönülden tebrik ederken, Osman Çizmeciler'in: **"Okuyucularım bana yardımcı olurlarsa, bildikleri deyimleri bana gönderirlerse..."** gibi sözlerinden cesaret alarak, sırf **"Çorbada bizim de bir tutam tuzumuz olsun."** kabilinden, aklımıza gelen aşağıdaki deyimın öyküsünü tazelemeyi yararlı bulduk.

Halkımızın sevip, sık sık da atasözlerimiz gibi kullandığı

bir deyimimiz vardır:

"Eski câmlar bardak oldu."

Buradaki (câmlar) sözcüğü, kişilere göre, bazen (çam-
lar), hattâ (çanlar) şeklinde de söylenilmektedir.

Bu deyim aslında; **"Şimdi devir ve koşullar değişti. Eski durumların değeri kalmadı. O zamanlar makbul olan şeyler artık itibarlarını yitirdiler."** gibi anlamlarda kullanılır.

Kitapta; orman köylerinden birinde askere giden delikanlı, terhis sonu köyüne dönünce, giderken bıraktığı ormanı, gölgesinde uzanıp dinlendiği o güzelim çam ağaçlarını göremeyince, nedenini babasına merakla sorar, acı sonucu da öğrenir:

"Oğul! O senin sorduğun eski çamlar, bardak oldu. Köyümüze gelir getiren çam kerestesidir, onlardan yaptığımız bardaktır. Sen askerde iken yolladığımız harçlıklar, hep bu bardakların parasıydı."

Deyimin nerelerden kaynaklandığı hakkında bazı görüşler vardır:

1- Çam ağaçlarının uygun görülen parçaları alınarak, bunların içleri oyulduktan sonra bardak yapıp kullanılmasından ileri geldiği sanılır.

2- Eski cam parçaları toplanıp eritildikten sonra, yeniden bardak yapıldığı için söylenir.

3- Zayıf bir ihtimale göre de; kiliselerdeki o kocaman çan'lar eritilerek bardak gibi madenî su kupaları yapıp kullanılmasından ileri geldiği rivayet edilir.

Bu söylentilerden başka, ayrıca şöyle bir durum daha vardır. Hatırlanacağı gibi, tarihimizde padişahlar tarafından vakit vakit içki, tütün **şarap ve duhan** yasakları konulmuş, fermana uymayanlar şiddetle ve acımasızca cezalandırılmışlar, hattâ bu alışkanlıklarını hayatları ile ödeyen birçok talihsiz tiryakiler bile olmuştur.

Rakının yapımı ve içimi bilinmeden önce şarap ve tütün ile ilgili çıkarılan bu yasaklara son olarak İkinci Abdülhamit devrinde bir de rakı yasağı eklenmiştir. Yalnız müslümanların bahçe, gazino gibi açık veya kapalı yerlerde rakı içmeleri (işret etmeleri), şeriata uygun görülmediği için yasak edilmiş, fakat, gayrimüslimler bu yasağın dışında bırakılmıştır.

Bu karar, her akşam birkaç arkadaşıyla içkili gazinolara, bahçelere gidip, kendilerine ayrılan köşelerinde, her zamanki masalarında bir-iki kadeh rakı yudumlayıp, kendi aralarında sohbet eden, böylece günün yorgunluğunu atmak isteyen zevk ehli kalem efendilerinin, bazı akşamcılarının ve bu gibi müşterilerinden nasiplenene gazino sahiplerinin, garsonların canını sıkıyor, keyiflerini kaçırıyordu.

Yasakla beraber, devrin kalpaklı, bellerinde kılıçları olan zaptiyeleri (polisleri), aldıkları sıkı emirler gereğince içkili yerleri daima kontrolleri altında tutuyorlar, buralara gelen şapkallı azınlıklara ses çıkaramıyorlar, buna mukabil başlarında fes bulunan müslümanlara da hiç göz açtırmıyorlardı.

Her yasakta olduğu gibi, bu yasakta da başlarına gelen bu dertten de kurtulmalarının elbette bir hal çaresi olacağını düşünen keyif erbabı, başbaşa verip durumu iyice inceledikten sonra, kısa zamanda ufak bir hile ile çıkar yolu bulurlar. Daha fazla vakit kaybetmeden, devam ettikleri gazinonun yolunu tutarlar. Her zaman kendilerine hizmet eden garsonları yanlarına çağırırlar. Önce birer kahve içerler. Ardından onlara bol bol bahşışlar ile birlikte şu talimatı da verirler:

- Evlât! Bizler her akşam arkadaşlar ile buraya yine geleceğiz, aynı masalara oturacağız. Birer fincan kahve isteyeceğiz. Kahve getirilirken yanına bir bardak da su konulması âdettir. Sizden ricamız şudur: bardağa su yerine rakı koyup getirin. Bizler de ceplerimizde fındık, fıstık v.s. gibi çerezimizi getiririz. Malûm ya içki yasağı var. Etraf zaptiyelerle dolu, işi sıkı da tutuyorlar. Onları ürkütmeden, bu yasak kalkana kadar bir süre böyle idare etmek zorundayız.

diyerek, işi yoluna koyduktan, garsonları payladıktan sonra, yasak olmasına rağmen, tiryakiler uzun bir süre daha içki âlemlerine böylece devam ederler.

Bilindiği gibi Divan Edebiyatında (a) biraz uzatılarak (câm) şeklinde söylenirse küçük kadeh demektir. Bunun değişik şekillerine; ayağ, paymâne, piyâle, sagar v.s. gibi isimler de verilmiştir.

İçki yasağından önce normal olarak ufak kadehlerle yudumlanan rakı, yasakla birlikte, bu defa dolu dolu su bardaklarıyla masalara gelince, bu durum devrin bazı şairleri tarafından duyularak şiirlerine mizahî konu olmuş, çeşitli esprilere, nüktelere yol açarak yasağın gizliliği de kalmamıştır.

Bu şairlerden biri de **Namık Kemal, Ziya Paşa** gibi büyük şairlerimizin takdirlərini kazanan, fakat içkiye düşkünlüğü yüzünden 39 yaşında hayata gözlerini kapayan İsmail Paşazâde, **Leskofça'lı Galip Bey** (1828-1867) dir. (*) Onun aşağıdaki meşhur beyti, bu durumu ve devrin içki yasağını ne güzel hicveder:

**Daralmak ittisa-ı muktazidir Şer'i âlide
Yasağı badeyi gör eski câmlar bardak olmuştur**

Şiirin bugünkü dile göre anlamı şöyledir:

"Yüce dinimizde sıkıntının sonu selâmettir.

İçki yasak edildince küçük kadehler de bardak olmuştur."

Hüseyin Rahmi Gürpınar da (1864-1944) romanlarında (câm-kadeh) anlamına gelen bu sözcüğü her zaman (câm) olarak kullanmıştır.

Yaptığımız bu açıklamalara göre, yukardaki deyimimizin öykülerini yazmak bizden, içlerinden birini seçmek de siz sayın okurlarımızdan olsun!.

(*) İbn-ül Emin Mahmud Kemal-Çınaraltı Mec. 9 Ağustos 1941, Sayı-1 (hoşserler adlı yazısında)

TOZPEMBE YILLAR "GEÇMİŞ ZAMAN OLUR KI.."

XVI. yüzyıl Divan Edebiyatı şairlerimizden **Hayâlî Beğ'in** (? - 1557) birbirinden güzel pek çok şiirleri arasında, adının - (**mahlâsının**) geçtiği birkaç beyitinin son mısraı, hemen herkes tarafından bilinir ve yeri geldikçe sık sık da kullanılır:

**Şûh-i gûzeşte var ki nice nevcivan değer
Geçmiş zaman olur ki Hâyâlî cihan değer**

Geçmiş yıllar, çeşitli yönleriyle ele alınıp o devirlerde yaşanan türlü olaylar, fikir akımları, örf ve ananeler, moda hareketleri -bugüne göre- incelenecek olursa, iyi veya kötü-bazı farklar elbette görülecektir. Bunu da tarihin akışı içinde normal karşılamak gerekir.

Eskinin geçim koşullarından, yaşanan o sıkıntılı günlerden yana yakıla şikâyet edenler, bugünkü hayat şartları ile kıyaslamalar yaparlarsa, geçmişlerini âdeta **"Toz Pembe Yıllar"** diye vasıflandırırılar. Sonra da derin derin içlerini çakerek, üzülerak ve büyük bir eziklikle **"Bedava yaşadığımız günler"** derler, hemen arkasından da yukardaki mısraı tekrarlamaktan kendilerini alamazlar.

İşte, eski devirlerin o feyizli, o bereketli yıllarına özlem duyulan bu konulardan bazıları da, zamanımızda yaşanan kitap ve yayıncılık sorunlarıdır.

Evet, bugünkü kâğıt dramı karşısında kitap veya dergi yayınlamak başlı başına birer problemdir. Hele kalın kalın kitaplar basmak, tam anlamıyla hayal gibi görülüyor. Daha on yıl önce 1979'da topu 129 lira olan ve genellikle kitap basımında kullanılan 60 gramlık üçüncü hamur kâğıt, zamanımıza gelinceye kadar zamlana zamlana, Temmuz

1988'de 13 bin 466 liraya, Aralık 1988'de -o da peşin para ile- 28 bin 500 liraya yükselmiştir. Karaborsadan veya 2-3 aylık senetle alanlar için bu rakam 36 bin lirayı bulur. Fiatların böyle durmadan kısa aralıklarla yükselmesinin yanı sıra, bir de Seka'daki boykot, kâğıt sıkıntısının üstüne tuz-biber ekmiştir.

Bugün, ihtiyacı duyulan bir kitap, bu kâğıt fiatları yüzünden artık basılamamaktadır. Malî tedakârlıklara katlanılarak basılanları da, pahalıya maledilişleri nedeniyle alınamaz hâle gelmiştir. Halbuki, zamanımızdaki modern baskı tekniğinin her geçen günle, durmadan gelişen imkânları yanında, istenilen kitapların, dergilerin kolayca yayınlanıp, ucuza satılamayışları, kültürümüze vurulan büyük darbeler olmuştur.

Bu konunun acıklı diğer bir yanı da, Türk aydınının kendine gerekli bulduğu bir kitabı eline alıp, evire çevire baktıktan sonra, arkasındaki fiatını görünce, içini çeke çeke ye-rine bırakmasıdır. Bu üzücü duruma hemen her yerde sık sık rastlanılmaktadır.

Ayrıca, binbir sıkıntılarla basılıp piyasaya sunulan kitaplar, pahalılıkları yüzünden satılamadıkları için raflarda tozlanmakta, yayıncıları da ektiklerini biçemediklerinden zarar görmektedirler.

Halbuki kitap, kültürün temelidir, temel taşıdır. **Atatürk**'ün: **Hayatta en hakikî mürşit ilimdir.** dediği gibi, bütün ilimler, bütün uygarlıklar ancak kitaplar sayesinde yükselmiştir. Atamızın bu özdeyişinden faydalanan **Peyami Safa** da bir yazısında: **Hayatta en hakikî mürşit ilimse, ilimde de en hakikî mürşit kitaptır.** diyerek, kitaba verilen önemi açıkça belirtir.

Bugünkü gelişmiş milletler, kalkınmalarını tamamen kitaba borçludurlar. Bunlar arasında okuma-yazma oranını yüzde 98 gibi en üst düzeye çıkartan Japonya'da kitap, dergi, gazete fiatlarının çok ucuz ve trajiklerinin da çok yükseklerde

olduğunu bütün dünya bilir. Kitabın esasını oluşturan kâğıt fabrikalarının da yine Japonya'da ormanlık bölgelere yakın yerlerde kurulması, bunun önemini ve bu sektörde çalışanlara gereken kolaylığı göstermesi açısından çok dikkat çekicidir.

Cumhuriyetimiz ilk yıllarında, başta devlet olmak üzere bazı özel kütüphaneler, okumayı teşvik amacı ile türlü konularda yayınladıkları ucuz ucuz kitaplarında ufak indirimler bile yaparak, okuyucularına kendi çaplarında kolaylıklar göstermişlerdir.

O devirlerde yaşayıp da, bugün hayatta olanlar, okul devresi yıllarında, babalarından aldıkları gündeliklerini biriktirerek, kendi adlarını taşıyan rahmetli İbrahim Hilmi, Muallim Ahmet Halit, Remzi ve diğer bazı kitapçılardan 40, 50, 60, 75 ve en çok 100 kuruşa satın aldıkları kitapları hatırlayacaklar, hattâ evlerindeki aile kitaplıklarında bunlardan en az üçünü, beşini de bulacaklardır. Onların gençliklerinde aldıkları bu kitaplardan evlâtlar, torunlar da yararlanmışlardır.

O senelerde, üniversite yayınları da, bedava denilecek kadar ucuzdu. Ord. Prof. Dr. Köprülüzâde Mehmet Fuat, 1934 yılında **Türkiyat Mecmuası**'nı yayınlamaya başlamıştı. 1939 yılına kadar ancak altı cildi çıkan, 16x24 boyutunda ve her biri 300-400 sayfalardan oluşan bu değerli kaynak kitaplar, Türkoloji sahasında inceleme yapanlar için başlı başına birer hazine ve birer temel taşı niteliğindedir. Kitabın esas fiatı 200 lira ise de, Türkoloji öğrencilerine her biri 25'er kuruştan verilmiştir.

Muhtelif profesörlerin, kendi sahalarında verdikleri seri konferanslar da yıl yıl, aynı boyutlarda ve kalın kalın kitaplar halinde üniversite yayınları arasında yer alır, yine ucuz fiatlardan satılırdı.

Üniversite hocalarının kendi yayınladıkları kitaplar da böyle idi. Umumî Linguistik Prof. merhum Dr. Ragıp Hulûsi

Özdem'in, 1937 yılında bastırıldığı 17x24 boyutunda, 23 sayfa-
lık **Türk Dili Semineri Çalışmaları** 15 kuruş; 1939 yılında
yayınladığı aynı boyutta 54 sayfa-
lık **Tarihsel bakımdan
Öztürkçe ve yabancı sözlerin fonetik ayrı-
açları** adlı, yeri dol-
maz eseri 27 kuruş idi.

Türk Dili Tarihi profesörü merhum Ahmet Caferoğlu'nun
1934 yılında bastırıldığı 17x24 eb'adında, 240 sayfa-
lık **Uygur
Sözlüğü** 50 kuruşa satılmıştı.

Şukarda verdiğimiz bu birkaç örneğe, "Türk Dil Kurumu"
ile "Türk Tarih Kurumu"nın eserlerini de katabiliriz. Bu arada,
1941 yılında ilk fasikülü yayınlanan **İslâm Ansiklopedisi**'nin
fiatının da bir lira olduğunu burada yazabiliriz.

Resmî ve özel sektör tarafından yayınlanan kitapların
inanılmaz bu fiatları, bu ucuzluk, zamanın gazete ve dergi-
lerinde de görülür.

1 Mayıs 1948 tarihinde yayın hayatına başlayan **Hürriyet
Gazetesi** 10 kuruşa satılırdı. İstanbul'da ikinci vakti çıkan ve
3 kuruşa satılan birkaç sayfa-
lık gazeteler de vardı.

1933'lerde Ankara'da yayınlanan **Ülkü Mecmuası** 25
kuruşa; daha sonraki yıllarda görülen **Büyük Doğu
Mecmuası** da yine 25 kuruşa satılırlardı. 9 Ağustos 1941 tari-
hinde ilk sayısını çıkaran **Çınaraltı Mecmuası**'nın fiyatı da 10
kuruş idi.

Ünlü hikâyecimiz Ömer Seyfettin, (11.3.1884-6.3.1920)
Halkımız niçin okumuyor? adlı yazısında, devrinde 1250 adet
basılan bir kitabın; kâğıt, matbaa, mücellit v.s. diğer mas-
raflar ile yazarına verilen telif ücretini de ekleyerek ancak 175
liraya mal olduğunu şöyle açıklıyor:

(... tâbi herhangi iki yüz elli sayfa-
lık bir romanı müterci-
minden beş liraya alıyor. Sonra yüz elli liraya bastırıyor.
Tanesini yarımşar liraya satıyor. İşte kâr bilânçosu:

150 Lira Matbaa, kâğıt

20 Mücellit, hamal ve saire

5 Tahrir hakkı

175 Yekûn

Yüz yetmiş beş lira masraf, kitapçıya sekiz yüz yirmi beş lira kâr bırakıyor.....(*)

Paranın para olduğu devirlerde, Türk lirası bir kıymetti. 1934 yılında bir cumhuriyet altını 10 lira, 1954 larda bir dalar 282 kuruştı. Eskiden ele geçen para azdı ama, yiyecek de, giyecek de o nisbette ucuzdu.

İstanbul'da bir kilo et 28, bir kilo toz şeker 30 kuruş, bir yumurta 20 paraya satıldığı günlerde, lokantalarda döner veya sulu bir et yemeği 10-12.5 kuruş, fasulya 5, tereyağlı pilav 7.5, hoşaf da 5 kuruştı. İstedğin kadar yenilen ekmekten, içebildiğin kadar iyi sudan para alınmazdı. Halk arasında "manda gözü" denilen madeni 25 kuruş çok iş görür, işte böyle eti, pilavı, tatlısı ile tıka basa karın doyururdu.

1939 larda, Yerli Mallar'da 360 kuruşa takım erkek elbisesi, 175 kuruşa sağlam kösaladan erkek ayakkabısı, 180 kuruşa da gömlek satılırdı.

Para ve kuruşun saltanat devri olan o günlerde çeşitli kitap, dergi, gazete almak için ödenen kuruşlar, aradan geçen bu kadar yıldan sonra piyasadan tamamiyle silinmiştir. Artık ne o fiatlar, ne de onu satın alacak o para sistemi kalmış, tarihe karışıp para koleksiyonları arasına katılmıştır. Eski devirlere yaşamış bugünün ihtiyarları arasında bu durumları hatırlayabilenler çıkarsa, onlar için de ancak tatlı birer anı olarak kalmıştır.

Bütün bunları sıralayıp yazdıktan sonra: (Hay gidi bedava yaşadığımız günler hey!) demekten insan kendini alamıyor. Gelde şairin:

(*) Ömer Seyfettin hayatı ve eserleri, Ali Canip Yöntem, Muallim Ahmet Halit kitaphanesi, İst. 1935, S: 205.

"Geçmiş zaman olur ki Hayalî cihan değer."

dediği günleri arama...

TÜRKLERDE AĞAÇ SEVGİSİ

Beşikten başlayıp, hayatımızın sonuna kadar daima yanımızda olan, bizlere hizmet eden ağacın ve ağaçtan yapılmış çeşitli eşyanın faydaları sayılmakla bitmez.

Bizde ağaç ve çevre sevgisi çok eskilere, tâ Türk destanlarına kadar dayanır. Oğuz destanında, Oğuz ordularının batıya akınları sırasında **İdil suyunu** ağaçların üzerine yatarak, kendilerini akıntıya vererek geçmişlerdir.

Osman Gazi'nin rüyasına giren bir ağaç uğruna yapılan hazırlıklar ve bu yolda kazanılan savaşlar, bize bugünkü topraklarımızı armağan etmiştir. Bu açıdan ağaç, bizde kutsal sayılır.

14. yy. sonlarında Azerbaycan dolaylarında **Dede Korkut**'un bir hikâyesindeki ağaç tasviri, İslâmlaşan Türk destanlarındaki ağacın değerini açıkça anlatır:

Ağaç ağaç der isem sana arlanma ağaç
Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Mûsâ Kelîm'ün asâsı ağaç
Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Şâh-ı merdan Ali'nin düldülünün eğeri ağaç
Zülfikârın kınıyla kabzası ağaç
Şah Hasan'la Hüseyin'in beşiği ağaç

.....

Bilindiği gibi, **Fatih Sultan Mehmet'in**: "Ormanlarımdan bir

dal kesenin başını keserim." sözü de büyük kumandan ve genç devlet adamının ağaca ve ormana ne kadar değer verdiğini gösterir.

Türklerin Avrupa'ya ilk geçişleri 1086 yılında başlar. **Çakabey**, o zamanki imkânlarıyla gittiği **Naraburnu**'ndaki Bizans kalesini alır. 1341 tarihinde de **Umurbey** komutasındaki donanmamız, Selânik-Saros körfezi arasını işgal eder.

Ağaçtan yararlanmamız böylece harp tarihimize de geçmiştir. Meşhur adamların hayat öykülerini anlatıp onları tanıtan bir kitap(*); **Çanakale**'den **Gelibolu**'ya ilk geçen kumandanın, ikinci Osmanlı hükümdarı **Orhan Bey**'in oğlu **Süleyman Paşa**'nın olduğunu yazar. Amcasının ölümü üzerine onun yerine sardarlığa ve vezirliğe getirilen **Süleyman Paşa**, 1337 tarihinde yanına **Hacı Bey**, **Evrenos Bey**, **Ece Bey** gibi devrinin bilginlerini de almış, vatan millet uğruna kader birliği yapan, hattâ ölümü bile hiçe sayan bir avuç askeriyle birlikte **Çanakale**'nin **Aydıncık** civarından sallar ile Rumeli yakasına geçmeyi başarmış ve topraklarımıza birçok kale ile bir hayli şehir kazandırmıştır.

Bu çıkarmalar sırasında elinde Türk bayrağı ile şehit düşen **Bayraklı Dede**'nin mezarı da, Gelibolu Burnu'ndaki deniz fenerinin hemen yanındadır. Burası hergün adak için gelenlerle dolup taşmaktadır. Adağı kabul edilenler Dede'nin kabrine bir Türk bayrağı diktikleri için orası birçok bayrağın şanlı, şerefle dalgalandığı kutsal bir yer olmuştur. **Bayraklı Dede**'nin bu kabri tâ uzaklardan bile kolayca farkedilir.

1453'te **Fatih Sultan Mehmet**'in İstanbul'u kuşatması sırasında donanmasının hafif kısmını Beşiktaş'tan karaya çıkartarak, ağaç kütükler ve yağlı kızaklar üstünden hayvanlara çektirerek, askerlerin de yardımı ile tepeleri aşyp, bir

(*) Fazla bilgi için bk. Meflhur Adamlar, Hayatlar-Eserleri, İbrahim Alâettin-Sedat Simavi, 1933-1936, C: 4, s: 1422.

gece içinde Kasımpaşa deresinden Haliç'e indirmesi, dünya harp tarihine geçmiş ve Türk gücünün gerektiğinde neler yapabileceğini de göstermiştir.

Doğa dostu ağacın, hava kirliliğini temizleyici gücü, artık herkes tarafından bilinmektedir. Onun yamyaşıl yaprakları, vakur görünüşü ile her mevsimde ve günün her saatinde değişen güzelliklerini seyretmek ayrı bir zevktir. Bu özellikleri birçok şaire, ressama ve yazara bitmez tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur.

Gölgesinde, her yaştaki insanın serinlediği, dinlendiği, huzur bulduğu ağaç, aynı zamanda civil civil küçüklerin zıplayıp oynadıkları, salıncak kurup sallandıkları neşe ve eğlence yeridir de.

Eski büyüklerimiz, evlerinin bahçelerinde çeşitli meyvalisinden tutun da cins cins ağaçlar yetiştirerek bunların altında, çimenler ve rengârenk çiçekler karşısında, havuz kenarlarında, su şırıltıları içinde uzun yıllar bütün ailesiyle beraber sakin, rahat ve sağlıklı ömür sürmüşlerdir.

Ağaç, mal-mülk gibi babadan evlâda devreden doğal bir servettir. Ormanlar da bir millet için hazine değerindedir.

Bu konuda Atatürk şöyle der: **(Ormansız vatan olmaz) (Ağaç, çiçek ve yeşillik uygarlık demektir)** Bir Toprak Bayramı'nda da şöyle konuşmuştur: **(Ormanı, öz malın gibi esirge. Harp edenlere kendi mülküne zarar vermiş gibi karşı koy. Sanıkları, suçluları jandarmalara, orman memurlarına duyur. Bu yolda devletin, seninle olduğunu unutmal)**

Ağaç konusunda bizde olduğu gibi dünya çapında tanınmış birçok ünlülerin birbirinden güzel özdeyişleri de vardır (*)

- Yeşil görmeyen gözler, renk zevkinden mahrumdur. Çevrenizi öyle ağaçlandırınız ki, kör bir insan bile yeşillikler arasında olduğunu farketсин.

Atatürk

(*) Konuflma sanatı ve Güzel Sözler Antolojisi-fierif Oktürk, Kastafi Yayınları 1994, C: 1, s: 46-47.

- Ağaç, güneşin adına söylenmiş bir kasideye benzer

Ahmet Hamdi Tanpınar

- Toprağa emanet edilmiş bir ağaç, mahalleye, semte, şehre, hattâ topluma ve bütün bir imana emanet edilmiş değerdir.

Ahmet Hamdi Tanpınar

- Her çınarda bir dede edası vardır. Onlar toprağımızın gerçek gururudur.

Ahmet Hamdi Tanpınar

- Bir ağacın ölümü, büyük bir mimari eserinin kaybı gibi bir şeydir.

Ahmet Hamdi Tanpınar

- İyi bir ağaca sarılan rûzgârsız kalmaz.

Cervantés

- Her büyük ağaç, gizli bir çeşme, hayata bağışlanmış yeşil ve emsalsiz bir anıttır.

Donald Curlox Peatie

- Bir ulusun medenî seviyesi, üzerinde yaşadığı toprakları ağaçlandırması ile ölçülür.

Franklin Roosevelt

- Orman, vatan denilen tavansız evin döşemesinin hakkıdır.

Honoré de Balzac

- Ağaç, meyvasından bilinir, yaprağından değil.

John Ray

- Bir ağacın yenilen meyvası, o ağacı dikenin sadakası olur.

Hız. Muhammed

- İyi ağaçtan talihli dal çıkar.

Mevlâna

- Her ağaç diken, milletin nüfus kütüğüne yeni bir vatandaş kazandırmış gibi sevinç ve gurur duymalıdır.

Nurettin Artam

- Bağa geliniz, yeşil giymiş tabiatı seyrediniz. İçiniz açılır, ruhunuz neşe bulur.

Mevlâna

- Ağaç, geçmişİ geleceğe bağlar. Size sabrı öğretir. Beraber yaşamının, birbirine faydalı olmanın zevkini verir.

Marcel Prevost

- Geç yetişen ağaçlar en iyi yemiş verenlerdir.

Molière

- İnsanlar da ağaca benzer; ne kadar yükseğe ve ışığa çıkmak isterse o kadar derin kök salar yere, aşağılara, karanlığa, derinliğe, kötülüğe

Nietzsche

- Meyvalarla yüklü dal, başını yere kor.

Sâdi

- Meyvasız ağaca kimse taş atmaz.

Sâdi

- Meyva veren ağaca balta vurmazlar.

Sâdi

- Ağaç dikmek değil, büyütmek sorundur.

Voltaire

- Her ağaç kökünden çürür.

Wilhelm Stökel

- Dünyada belki binlerce ağaç vardır, fakat aslında ağaç üç, dört tanedir: Çınar, kestane, ceviz

Yahya Kemal Beyatlı

Bugün, kâğıt hemen her yerde kullanılır. Bilindiği gibi kâğıt, özel işlemler sonunda ağaçtaki selülozun hamur haline gelmesinden sonra elde edilir. Defterler, kitaplar, gazeteler, ambalajlar, mendil ile büro malzemesinin -demir ve çelik aksamı dışında- büyük bir kısmı ve daha bir çok

kullandığımız günlük eşyalarımızın ham maddesi hep ağaçtaki selülozdan sağlanır. Bu bakımdan kâğıdın uygarlığa, bilime, sağlığınıza, sanayi ürünlerine pek çok faydaları olduğu için uygar devletler de ağaca ve ormanlarına büyük önem verirler.

Japonya'da kâğıt fabrikalarının ve ağaç sanayinin ormanların civarında kurulmuş olması da bunu kanıtlar.

Tababette, eskidenberi bazı ağaçların kabuklarından, meyvalarından ve çiçeklerinden yararlanılmıştır. Bunlara (Yan orman ürünleri) denir. Kınakına, palamut, çamfıstığı, keçiboynuzu, kestaneyi bunlar arasında sayabiliriz.

Çiçeklerinden ve yapraklarından yararlandığımız ıhlamur başta gelir. Ayrıca, reçine ve sakız da yine ağaçtan elde edilir.

Ormanlar, yağmur bulutlarını mıkmatız gibi çektikleri için bölgelerine her zaman yağmur ve bereket getirir; barajlara da bol sol su kazandırır. Ormanlık arazide hava tertemiz, etraf da yemyeşildir.

Ağaç ve orman toprak kaybını erozyonu önler. Sellere, su taşkınlarına engel olduğu için de bölge topraklarını çöl olmaktan kurtarır.

Orman örtüsü zayıflayınca, içinde yaşayan çeşit çeşit hayvanların, rengârenk kuşların civıltıları kesilir. Bazı av hayvanlarının sayıları da azalır ve bölge ıssızlaşır, sessiz-liğe gömülür. Eğer buna zamanında çare bulunmazsa, insanoğluna yıllarca ürünleriyle, pırıl pırıl havası, yeşiliyle sayısız faydalar sağlayan o doğal varlık artık çölleşmeye başlar.

Şehirleri, şehir yapan ağaçtır, parktır, çiçektir. Ağaç, dikiminden itibaren devamlı bakım ister. İnce bir fidanın iri ve gür bir ağaç olabilmesi için de senelerin geçmesi gerekir.

Ağaç kesilmez, kırılmaz. Hele ateş verilip yakılmaz. Halkımızın dinî inanışlarına göre; ağaç kesmek, ağaca ve

yeşile zarar vermek büyük günah sayılır.

Ağacın budanması da dikkat ve ustalık ister. Bu işlerden anlamayanlar, ağaç budayım derken ağaca yarar yerine zarar vermiş olurlar. Ağacın kurumuş dalları kesilip temizlendikten sonra, budanan yerlere katran v.s. bazı özel ilâçlar sürülerek kesik kısımların hava ile teması önlenmelidir. Yoksa, ağaç o kesilen yerlerden başlamak üzere çürür, sonunda da kurur.

Çevre dostu ağaç, gölgesinden tutun da, kışın ısınmak için odunundan, kerestecilikte, mobilya sanayinde daima bizlere hizmet etmektedir.

Hayatımızda bu derece önemli olan ağaç, ayrıca memleketimizde tarih demektir. Bazıları nesilden nesile devreden bir anıt gibidir. Birkaç kişinin elele verip ancak zorlukla kucaklayabildikleri o geniş gövdesiyle ulu bir çınar, seneler görmüş, devirler yaşamış, birçok badireler atlatmıştır. Çeşitli olaylar ya bu gibi ağaçların altında veya yakınlarında cereyan etmiştir.

Bursa ve diğer bazı şehirlerimizde **Doğal Anıttır** yazılı levhaları ile ve üzerlerinde kayıt numaraları da bulunan asırlık ağaçlarımız çoktur. Bazı olaylara şahit olmuş bu ecdat yadigârı ağaçlarımız, bugün bile bütün heybetleriyle hâlâ yemyeşil ve dimdik ayakta dururlar.

Edebiyatımızda, folklorumuzda, mânîlerimizde ve atasözlerimizde ağaçla, ormanla ilgili pekçok şiir vardır. Yazımızı, günümüz olaylarını büyük bir ustalıkla ele alan ve aynen yansıtan ünlü Halk Ozanı, **merhem Şemsi Yastıman** dostumun, uzunca bir türküsünden ancak bir bölümünü alarak noktalayalım:

Ormana ağıt

**Bir yangın modası aldı, yürüdü
Orman yakan kendi yansın inşallah**

Milyonlarca ağaç yandı, eridi
Orman yakan kendi yansın inşallah.

Televizyon, radyo haber sunuyor
Milletimiz fecaati tanıyor
Orman değil, ciğerimiz yanıyor
Orman yakan kendi yansın inşallah.

Biri söndürölür, diğeri başlar
Ağlaşır mahlûkat, kurular, yaşlar
Medet der çağrışır hep dağlar, taşlar
Orman yakan kendi yansın inşallah.

Vermezsek köylüye toprak belgesi
Korkarım bitecek orman bölgesi
Kalmayacak bir tek ağaç gölgesi
Orman yakan kendi yansın inşallah.

Gerçek insanlığın budur fermanı
EVLÂT GİBİ KORUYALIM ORMANI
O veriyor sana, bana dermanı
Orman yakan kendi yansın inşallah.

Cahiller, bu işi bilmez, bocalar
Öğüt verin, öğretmenler, hocalar
Yoksa tütmeyecek bir gün bacalar
Orman yakan kendi yansın inşallah.

LİMONLUK SEFASI

Eski devirlerde, büyük şehirlerde bile her aile -bugünkü apartman hayatının tam tersine olarak, malî güçlerine göre tek katlı, iki veya üç katlı- müstakil evlerde otururlardı. Hemen hemen her evin büyük veya küçük bir bahçesi bulunur, bazı evler de tamamiyle bahçe içinde inşa edilirdi. Ailenin küçükleri bu bahçelerde koşarlar, oynarlardı. Buralarda en azından birkaç çeşit meyve ağacı mutlaka bulunurdu. Rengârenk çiçekler arasında gül, karanfil, fesleğen, ıtır, sardunya, akşamsefası, aslanağzı gibi çiçekler hiç eksik olmazdı.

Bahçeleri müsait olanlar, bir köşede ayrıca dereotu, maydanoz, nane de yetiştirirlerdi. Mahalledeki komşu hanımlar, o gün pişirecekleri yemeklere koyacakları bu bitkileri koparmak için sabahleyin o evin hanımını ziyaret ederler, ikram edilen sabah kahvesi ile -kullanıyorsa- sigarasını da tütürür, kısa bir sohbetten sonra, birkaç sap taze nane, maydanoz, dereotu, her ne ise kendi elleriyle kopartıp evlerine dönerlerdi. O zamanlar bu bitkiler pazardan para ile pek satın alınmazdı.

İstanbul'daki konakların, bazı büyük evlerin ayrıca "**Limonluk**" denilen bölümleri de vardı. Bu limonluklar, esas bina ile bahçe arasında üstleri cam ile örtülü, yanları cam bölmeleri ile kapatılmış özel yerlerdi.

Kış yaklaşırken, soğuğa, kara dayanıksız çiçekler, saksılar bu limonluklara alınmak suretiyle muhafaza edilirler, kışa dayanıklı olanlar bahçede bırakılırdı.

Serin sonbahar günlerinde, yağmurlu havalarda, kışın lâpa lâpa yağan karlar altında limonluklar, rengârenk çiçekleriyle bahar havasını andırır, insana neşe ve huzur verirdi. Şiddetli soğuklarda buraya mangal da konurdu. Böyle kapalı ve ılık bir yerden, daha doğrusu bir bahçeden diğer bir bahçeyi seyretmek ayrı bir güzellik, doyulmaz bir zevkti.

Evin kadın, erkek yaşlı tiryakileri, sırtlarına kalın birşeyler geçirerek bu limonlukta, kendilerine ait yerlerinde otururlar, yağan karı, yağmuru zevkle seyrederek, keyiflerine ve alışkanlıklarına göre çaylarını içerler, kahvelerini hüpürdetirler, çubuklarını tütürürler, sigaralarını tellendirirlerdi. Ayrıca evin hanımı, dikiş vs. gibi ufak tefek işlerini burada yapar, evin genç kızları, gelinleri de gergef, örtü gibi elişleriyle buralarda meşgul olurlardı.

Bazen eve ziyarete gelen teklifsiz komşu hanımlar, eş-dost, akraba- eğer müsait ise -limonluğa buyur edilirler, misafirilere burada ikramda bulunulurdu. Limonluk keyfi, limonluk sefası bambaşka birşeydi. Çünkü, buralarda gürültüden, patırtıdan uzak, kışın o dört duvar arasındaki sıkıcı, kasvetli havanın dışında, sohbetle birlikte, hayat vardı, tabiat yaşanırdı.

50-60 sene önceki İstanbul, bugünkü gibi değildi. Şehir, bu kadar büyüüp yayılmamıştı. Nüfus kesafeti az, nakli araçları da çok sayılmazdı. Dolayısıyla şehrin gürültüsü hemen hemen yok gibi idi. Böyle olmasına rağmen eski İstanbul halkı, kendilerine gürültüden, patırtıdan uzak, sade, sakin, sessiz yerler aramışlar, çoluk-çocukları ile birlikte ancak bu gibi yerlerde mutlu olmuşlar, hayatın tadını çıkarmışlar, huzura kavuşmuşlardır.

Görülüyor ki; eski insanlarımız hırs ve ihtirastan daima uzak durmuşlar, gönülleri rahat, başları dinç olarak yaşama yollarını aramışlardır.

Bunlar hem mütevekkil ve hem de milliyetperver kişilerdir. Örf ve âdetlerine, mânevî değerlerine, millî bağlara, kültürlerine, memleketin yetiştirdiği büyüklere canı gönülden bağlı kalmışlar, onlara inanmışlar, öncelikle yurt çıkarlarını düşünmüşler, gelip geçici heveslere, dünya malına, kişisel çıkarlara pek önem vermemişlerdir.

Atalarımız, çevresindekilere daima iyi davranılmasını prensip edinmişler, kalp kırmaktan kaçınmışlar, Tanrı'dan da

ailelerine, kendilerine, e e-dosta, hısım, akraba ve yakınlarına, devletine, milletine her zaman iyi dileklerde bulunmuşlar, kahraman ordumuzun daima muzaffer olmasını dualarından hiç eksik etmemişlerdir. Böylece insanları, aile fertlerini, yaşadığı toplumu sevmişler ve hem de haysiyetli kişiler olarak sayılmışlardır. Bunlar, çocuklarına da, torunlarına da bu ruhu aşılamışlar, onları da bu terbiye ile yetiştirip büyümüşlerdir.

*

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; bugünkü geçim zorlukları, o zamanlarda belki bu kadar değildi ama yine de vardı. Gelir azlığından, pahalılıktan yakınanlar yine olmuştı. Özelikle yetişkin kızlar, hanımlar arasında, hattâ genç erkeklerde süse, lükse düşkünlük, çevredeki yeniliklere ayak uydurma yarışı, gösteriş merakı vs. elbette o devirlerde de yaşanmıştı. Evin reisi erkekti, ancak onun dediği olurdu. Fakat, o günkü insanlarımız, kadın olsun, erkek olsun birbirlerine karşılıklı saygıları, olaylara aynı hoşgörü ile bakışları, dinden gelen kadere boyun eğmeleri sayesinde aza kanaat edip eldekilerle yetinmek suretiyle bütün zorlukları, yukarda belirtmeye çalıştığımız tutum ve davranışları ile pekâlâ yumuşatıp üstesinden gelmesini de başarmışlardı.

Eskiden zaman bol olduğu için hiç acele etmeden günlük işler görülür, hattâ: **"Acele işe şeytan karışır"** denirdi. Çalışma süresi, dinlenip eğlenme zamanları hep belirlenmişti.

Bugünkü yaşamda bunun tam tersine, insanoğlu sabah-tan akşama kadar işine, nakil araçlarına yetişmesi için âdeta paralanıyor, koşup, kovalayan bir robot oluveriyor.

Eskinin âsude ve huzur dolu hayatı yanında bugünkü gençlerin deyimleriyle **"Hızlı yaşam"** modası, bazılarında - yine son zamanlarda sık sık işittiğimiz **"Stres"** denilen beşerî, malî, sinirsel ve çeşitli sağlık açısından aşırı gerginlik, bunalım ve buhranlara neden oluyor. Bu yüzden insanların

duygusallıkları da azalıyor. Egoizm başlıyor ki, bunun sonunda da, hırsızlık olayları, ahlâkî çöküntüler, soygunlar adam öldürme, intihar gibi olaylar gün geçtikçe artıyor.

Eskiden, bir olay karşısında maddî, mânevî canı yanan kimse, kızgınlığını frenleyebilmiş, intikamının alınmasını da Tanrı'ya bırakmıştır.

Bu konuyu, yeri gelmişken Eflatun'un güzel bir vecize-siyle bitirelim: **Kendi kendini yenmek, zaferlerin ön büyüğüdür.**

TÜKENMEZ NEDİR?

Böyle bir soruya, bugün için akla gelen ilk cevap da kul-landığımız bir kalem çeşididir denir. Hayır, tükenmez 1906'larda bir Hırvat mühendis tarafından icat edilmiş, bizde de ancak 25-30 yıl önce piyasaya çıkmış, dolmakalemin yeri-ni almış, pratik kullanış; ile bugün hemen herkesin cebinde, çantasında, masasında bulunan, aranılan bir eşya olmuştur. Halbuki, bizim burada anlatmak istediğimiz tükenmez ise, çok önceleri eski büyüklerimiz tarafından bilinen, evlerde yapılıp, zevkle içilen bir kış meşrubatı, bir tür meyve suyudur. Evet, tükenmez eski devirlerin meyve suyudur. İsminden de anlaşılacağı gibi hiç bitmeyen, hiç eksilmeyen bir meyve suyu.. Taşıdığı bu özelliği ile bugünkü tükenmez kalem arasında sadece bir isim benzerliğinden başka bir ilgisi yok-tur.

O devirlerde, bugünkü gibi çeşit çeşit meyve suları, cola'lı içkiler yoktu. Sadece gazoz ve maden suyu bilinirdi ama, bunlara da pek iltifat edilmez, daha ziyade evlerde hazırlanan ayran, limonata ve çeşitli şerbetler içilir, ziyarete gelen misafirlere de bunlar ikram edilirdi.

Kış aylarında bazı kalabalık evlerde, bazı konanlarda

tükenmez yapıldı. Ailenin ihtiyacına göre, altında musluk bulunan bir küp alınır, yarısına kadar içilecek su doldurulur, şerbet tadına yetecek kadar da toz şeker eklenirdi. Küpün üstüne temiz beyaz bez örtülerek tahta kapağı kapatılır, musluğuna da yine temiz bir beyaz tülbent bağlanırdı.

Bu şekilde hazırlanan küpün içine yenilen elma, armut, muz, ayva, taze üzüm varsa normal veya bozuk taneleri, muşmula v.s. gibi mevsim meyvelerinin yalnız soyulan kabuklarını atmak yeterlidir. Meyveler daha önce yenilmek için yıkandıklarından zaten temizdir. Mandalinanın, portakalın dış kabukları tükenmeze acılık, burukluk vereceği için bunların kabukları kullanılmaz, yalnız iç dilimleri konur. Böylece tükenmez hazırlanmış olur. Ara sıra küpün kapağını açıp içindeki bu meyve kabuklu suyu bir maşrapa ile alıp alıp birkaç kez savurmak veya musluğundan bir kaba aktarıp tekrar küpün içine dökmek gerekir. İlk kuruluşundan bir hafta veya on gün geçtikten sonra şöyle bir tadına bakılır. Ele geçtikçe küpün içine atılan kabuklar, bazen de meyvelerin ortadan dörde bölünerek atılan kısımları, zamanla o meyvelerin kokusu ile tadını alır. Şıraya yakın bir lezzet duyulur ve köpürme görülürse artık tükenmez olmuştur. Küpün musluğu açılarak bardaklara doldurulur ve afiyetle içilir. Küpten kaç bardak tükenmez alındı ise, yine o miktar içme suyu eklenir. İşte bu yüzden de şıraya yakın bu meyve suyuna tükenmez denilmiştir.

Zamanla, tükenmezin ilk lezzeti ve o güzel rayihası (kokusu) bozulmaya başlayınca küp boşaltılır, içi iyice yıkanır, yeniden yapılması isteniyorsa ilk işlemler tekrarlanırdı.

Bugün, küp yerine uygun görülecek bir kavanozda da tükenmez yapılabilir ise de, bunu bilenler pek kalmadığı için artık unutulmuş gibidir.

Eski insanlarımız, midevidir (mideye yararlıdır) diyerek

bu tükenmeze pek rağbet etmişler, hazmı kolaylaştırması için de özellikle yemeklerden sonra ve her susadıkça bol bol içmişlerdir.

Eski yıllarda evlâtlar, damatlar, gelinler, halalar, dayılar ve ailenin sürüp gelen emekdarları, genç-yaşlı daha pekçok kimseleri, genellikle uygun olan kendi baba evlerinde, kayınpeder yanında büyükleriyle birlikte otururlar, hep beraber yaşarlardı. O devirlerde bugünkü gibi apartman hayatı yoktu. Aileler, ihtiyaçlarına ve kendi maddî olanaklarına göre büyük-küçük müstakil evlerde, konaklarda otururlardı. Aynı çatı altında yaşayan bu insanlarımızın çeşitli masrafları, ailenin en yaşlısı tarafından karşılanır, ev halkının aralarında yaptıkları işbölümü ile de gül gibi geçinip giderlerdi. Maddî imkânları müsait olanlar, mutfak masraflarına az çok iştirak ederler, olmayanlar da baba sofrasına yalnız bir besmele ile katılırlardı. Sözün kısası, aileler kalabalıktı.

Yemek işleri, genelde aynı mutfaktan, aynı tencerelerden karşılanır, bazılarında da isteyenler, kendi yiyeceklerini, kendileri pişirir, kendileri hallederlerdi.

Mutfak, binaların alt katlarında olur, burada büyük gömme küpler, sarnıçlar sıralanır, ayrıca içerde veya bahçede kuyu bulunurdu. O zamanlar şehir su şebekesi olmadığından evin su ihtiyacı buralardan karşılanırdı. Sakaların o yıllardaki özel kaplar içinde getirdikleri memba suyu da, iyi su küplerine boşaltılarak buradan alınıp içilirdi.

İşte, tükenmez küpü de mutfağın uygun bir yerinde durur, raflarda da çeşit çeşit reçel kavanozları sıralanırdı. O günlerin kalabalık evlerinde, hane halkına bol bol yetecek çilek, kayısı, gül, erik, incir, ayva, vişne, kıızılcık v.s. gibi reçellerden mutlaka birkaçı bulunur, istenildiği zaman bunlardan alınan reçel sulandırılır, süzülür, şerbet yapılarak içilir, ayrıca gelenlere de ikram edilirdi.

Boğazına ve zevkine düşkün bazı ailelerde nar ve gelin-

cik şurupları da hazırlanır, çok şifalıdır denilerek, günün muayyen (belli) saatlerinde bunlardan yapılan şerbetlerin içilmesi bir alışkanlık haline gelirdi. Mevsiminde koruk şerbeti de hiç unutulmaz, bu arada evlerde koruklu taze bamyaya yemeği pek makbul sayılarak muhakkak pişirilirdi.

O zamanlar, buzdolabı olmadığından bu gibi şerbetler ve içilecek su, kendi özel kaplarında, kuyudan çekilen kuyusuyunun içine konularak veya kuyunun içine sarkıtılarak soğutulurdu.

Yaz aylarında İstanbul'da Hacı Bekir'in demirhindi şerbeti, turunc şerbeti çok meşhurdu. Tiryakileri tarafından aranır, çok da rağbet görürdü. Bir kısım ehl-i keyif, her iki şerbeti de yarı yarıya karıştırarak bardak bardak içer, bunun lezzetine ve mis gibi kokusuna bir türlü dayamazlardı. Bu şerbetleri yerinde içmek için çok uzaklardan gelen tiryakiler göze çarpar, birbirlerini tanırlar, salâmlaşırlar ve ayaküstü sohbetta bulunurlardı.

Senenin bütün aylarında sevilerek içilen limonata ile ayranın, zevk ehlince özel bir yapılışı da vardır. İstanbul'un meşhur şerbetçilerinden öğrenilen bu tarkip ve hazırlanış şekli, o zamanın evlerinde yapıldığı gibi, bugün bile bazı ailelerde aynen uygulanmaktadır.

Yaz aylarında taze nanenin yeşil yapraklarından alınan bir kısım, küçük bir tabakta kaşık ile iyice ezilip onun elde edilen yeşil suyu süzildükten sonra uygun bir miktar, hazırlanmış limonataya katılacak olursa, limon kokusu ile nane kokusu karışımı limonataya cidden doyulmaz bir zevk verir.

Bazıları, bunu **Bergamut Nanesi** diye bilinen yine bir tür nane ile yapar. O zaman, nane-limon kokusu karışımı bu limonata mis gibi kokar, daha da güzel olur. Fakat, çok kimse bu cins nanenin arlığından haberleri bile yoktur.

Bazı evlerde, limonata yapmak için geceden hazırlanılır. Limonlar iyice yıkandıktan sonra kabukları ile birlikte ortadan

kesilir ve küçük parçalara bölünerek limonata yapılacak suya atılır. Böylece bir gece bekletilir. Ertesi gün, limonlar sıkılarak alınır. Elde edilen suya gereği kadar toz şeker ilâve edilerek süzülür. Artık limonata hazırdır. Bazı kimseler de, zevklerine göre süzülmeden içmeyi tercih ederler.

Ayran yapılırken, yağurdu iyice karıştırıp içine uygun miktar su ile birlikte biraz da süt ilâve edilir. Ayrıca, salatalığın (hıyarın) çekirdekli iç kısmından alınıp, sıkılan ve süzülen suyundan bir tatlı kaşığı kadar katılıp iyice çırpılarak köpürtüldükten sonra bu şekilde hazırlanan ayranın da içim sırasındaki lezzetine ve kokusuna doyum olmaz.

Yaz günleri şıra ile koruk şerbeti, kışın da boza hemen hemen herkes tarafından sevilerek içilir.

İstanbul'un Vefa semtindeki bozacıdan ismini alan Vefa bozacısı, 1876'larda kurulmuş olup, bu ününü zamanımıza kadar sürdürmüştür. Darıdan yapılan boza makbuldür. Eskiden bozanın bir tatlı, bir de eşkisi olurdu. Bugün için tek tip, tatlı olanı bilinmektedir. Bazıları boza içerlerken sarı leblebi de yerler. Bazı kimseler de zevklerine göre boza bardağına leblebi atarlar. Bozayı içerlerken böylece leblebi-ları da yerler. Boza bardağının üstüne bol tarçın ekilerek içilirse daha güzel, daha lezzetli olur.

Eski devirlerde, bugünkü gibi konbaş kapaklı şişelerde, özel kutular içinde sütler, meyve suları ile dükkânlarda sıkma makinesi ile elde edilen çeşitli meyve suları yaktı. Ballı başlı şerbetçi dükkânlarının dışında, çarşılarda, pazarlarda bembeyaz önlüklü, beyaz külâhlı, çingil çingil kapları ile dalaşan seyyar satıcılar vardı. Bunlar, ellerindeki cam bardakları hafif hafif birbirine vurarak, tutturdıkları kendilerine has bir tempo ile etrafın ilgisini çekerler, böylece su, ayran ve çeşitli şerbetlerini satarlardı. Sırtlarındaki şerbet kabı boşalınca, evlerine gidip doldururlar ve yeniden satışa çıkarlardı.

Ayrıca, İstanbul'da ünlü şerbetçiler de vardı. Bunlardan biri de, Sirkeci'den Ankara Caddesi'ne çıkarken Büyükk

Postahane'ye dönen yolun hemen solunda, bugün Kodak filimleri satılan yerde, İzmirli Şerbetçi vardı ki, onun dükkânı, günün her saatinde ağızlarının tadını bilen müşterileri tarafından dolup dolup taşardı..

Eski kış gecelerinde yağmur altında, lâpa lâpa kar yağarken mahalle aralarında bozacılar dolaşırlar, genellikle "Vefa'nın bozaaa!", "Boza kaymaak!." diye bağırarak belli saatlerde kapıların önünden geçerler, daimî müşterilerinin evleri önünde durarak muhakkak bağırırlardı. Bunları bekleyenler de, seslerini duyunca önceden hazırladıkları kaplarını kaptıkları gibi kapılarının önlerine çıkarlar, bozalarını alırlar, sıcak odalarında güle oynaya zevkle içerlerdi. Zamanımızda da bozacıların seslerini geceleri yine duymaktayız.

İstanbul'un kış gecelerinde, bozanın ayrı bir yeri olmuştur. O devirlerde bugünkü gibi radyo, televizyon yoktu. Ancak bazı mahallelerde, bazı evlerde tek tük gramofon bulunurdu. Ailelerde, dostlar arasında sesi güzel olanlar, ut, taf eşliğinde çalıp söylerlerdi. Mahallede kafadar aileler de geceleri sıra ile bir evde toplanarak bilmece, fincan oyunu, masal anlatma gibi eğlenceler düzenlerlerdi. Oyunlarda, bahislerde kaybedenlerden bazen birşeyler almaları istenirdi. Bu da çok defa erkeklerden Vefa'ya gidip, evdeki topluluğa yetecek kadar boza alıp getirmeleri olurdu.

İstanbul'da meşhur iki bozacı vardı. Biri Vefa'da, öteki Cağaloğlu'ndaki bozacı Sinan.. Ayrıca, Kadıköy yakasında da iskele'den Altıyol'a çıkarken bozacı Abdullah Efendi.. Bunların dükkânları gecenin geç saatlerine kadar açık kalırdı. Evlerinin yakınlığına göre, nereden boza alınacağı oyundan önce konuşulur, karara bağlanır, yenilen de gidip oradan bozayı alır getirirdi. Bugün, Vefa Bozacısı hâlâ yerinde ise de Cağaloğlu'ndaki Sinan'ın dükkânı, ölümünden sonra 1970'lerde kapanmıştır. Aynı yerde bugün Sinan Halıları

mağazası vardır. Kadıköy'deki Abdullah Efendi ölünce onun da bozacı dükkânı akrabaları tarafından yine bozacı olarak çalıştırıldı ise de sonradan o da kapandı.

Eskiye bilenler, o günlerin mileli gazozunu da çok iyi hatırlarlar. Evet, cam şişenin içinde, çocukların yerde zıp zıp oynadıkları mileli gazozlar.. O devirlerde, bugünkü kadar gazoz çeşidi pek yoktu. Ancak birkaç isimbilinirdi.

İşte, bunlar arasında yalnız mile kapaklı olan Olimpos gazozu çok meşhurdu. Onun kapak şekli, o günküllere de, bugünküllere de hiç benzemezdi. Olimpos'un orijinal bir açılışı vardı. Dolu gazozu açmak için, şişenin tepesinde ince kırmızı bir lâstik ile sıkı sıkıya kapatılmış olan mileye, parmağı bastırmak yeterdi. Böylece mile, ağızdaki lâstikten kurtulduktan sonra dibe doğru itilince gazoz da köpürerek dışarıya taşar, ya şişeden veya bardaklara doldurularak içilirdi. Bu gazozun lezzeti ve kendine özel kokusu olduğu için diğerlerinden çok rağbette idi.

Bu mile kapaklı şişeler, sağlık koşullarına pek uygun gelmediği için bir süre sonra terkedildi. Yerine ağızlarındaki toparlak lâstiği sıkıştırarak kapatan ince tel manivelalı şişeler çıktı. Nihayet konbaş kapaklı gazozlar başladı. Bugün de birçok firmalar tarafından şişelerde, mukavva kutularda veya madeni kaplar içinde satılan boy boy çeşitli kolalar, aromalar, meyva suları geldi yayıldı ve moda oldu.

ZAMAN VE ÖLÇÜLERİ

Zaman.. Kıymetini hiç bilmediğimiz, "Su gibi akıp giden zaman" hakkında ne yazılsa, ne söyleneceği yine de belirtilemez.

Zaman, yaşayanlar için hayat demektir. İnsan, daha dünyaya gelmeden önce ana rahminde iken bile zaman çarkı

işlemeye başlar. Hele dünyaya geldikten sonra bazen iyi gider, bazen aksamaları yapar, sonunda da durur.

Eskiden bazı camilerde, antikaya meraklı bazı konaklarda pandüllü (sarkaçlı) veya zincirli büyük duvar saatleri vardı. Bunlardan zincirli olanları, özel yapılmış bir zincir tertibatıyla çalışırdı. Zincirlerin uçlarında bulunan belli bir ağırlık saati çalıştırdıkça, öteki ağırlıklı ucu da yavaş yavaş aşağıya doğru inerdi. Antika sayılan bu saatlerin kurulması da ancak 24 saatte bir yapılır, zincirin üstteki öteki ucunu yavaşça yukardan aşağıya doğru çekmekle saat kurulmuş olur, doğru da giderdi.

Şair, bu tür zincirli saatlerin özelliği ile hayat arasında bir benzetme noktası bularak, insan ömrünü şöyle anlatır:

**Saatin zinciri bitince dakika demez tık tık
Ecel bedene gelince ruha denir çık çık**

Her dilde olduğu gibi, bizde de geçmişe ait, ileriye dönük zaman bildiren sözcükler çoktur. Günlük konuşmalarımız sırasında zamanla ilgili olarak; saat, dakika, saniye, salise, gün, hafta, ay, sene, yıl, asır, yüzyıl, önce, şimdi, sonra, dün, bugün, yarın, ferda, gelmiş, geçmiş, gelecek, âti, mâzi, istikbal, gündüz, gece v.s. gibi eski-yeni birçok kelimeleri, yeri geldikçe bilinen sözlük karşılıklarında sık sık kullanırız. Bunlar, dilbilgisi açısından zaman zarflarıdır.

Ayrıca, bazı sözcüklerin sonuna (-de), (-da) eklenerek; bazı isimlerin sonlarına da (boyunca), (süresince), (esnasında), (kadar), (vakti) kelimeleri getirilmek suretiyle zamanın ölçüleri belirtilir:

İlkbaharda, askerlikte, yıl boyunca, gün boyunca, yemek süresince, uyku esnasında, sabaha kadar, sınava kadar, seher vakti, namaz vakti v.s..

Bilindiği gibi (an) kelimesi, zamanın bölünemeyecek en kısa parçasıdır. Bir de zamanın kısa veya süresinin sınırlı olduğunu belirten bazı deyimlerimiz de vardır. Bunlar arasında en çok kullanılanları şöyle sıralayabiliriz:

- Göz açıp kapayana kadar.
- Kaşla göz arasında.
- Kırk yılda bir.
- Bir sigara (çay) molası kadar.
- Bir mendil kuruyana kadar.
- Geçerken bir dosta merhaba demek için uğramak,
- Akşama, (sabaha) dek.
- Eli kulağında.
- El an, şimdi, şu anda.
- Ha geldi, gelecek. v.s.

Eskiden **Bir teşehhüd miktarı** diye bir deyim vardı. Bazı yaşlı ve dindar kimseler tarafından kısa bir zaman ölçüsünü belirtmek için kullanılırdı. Bu deymi az da olsa bugün de aynı maksatla kullananlar vardır.

Təşəhhüd, Arapça kökenli bir sözcük olup şahadet kelimesinden üretilmiştir. Namaz kılınırken, oturulduğu sırada **Ettehiyyat Suresi**'nin okunmaya başlanıp, bitene ve şahadet getirene kadar geçen süreyi belirtir.

Ateş almaya mı geldin? diye geçen bu deyim de, daha ziyade hanımlar arasında kullanılan kısa süreli bir zaman ölçüsüdür.

İnsanoğlu sevinçli, mutlu olunca zamanın nasıl geçtiğini pek anlayamaz. Hele sayılı tatil günlerinde zaman çabuk geçer de; keder ve üzüntü sırasında, sıkıntılı günlerde saatler hiç ilerlemez. Birini beklerken veya önemli bir haberin gecikmesi halinde zaman geçmez, uzadıkça da uzar. O sırada şeytan da insanın aklına olmayacak ne kadar kötü ihtimaller varsa hepsini getirir.

Gece boyunca yatağında kıvranan hastalar sabahı, sabahın olmasını ümitle nasıl beklerler. Bir gecelik üzüntü, acı ve ıstırap çok kere bir yıl kadar uzun gelebilir. Şafak, onlar için âdeta bir hayat kaynağıdır.

Zamanın değerini belirten, boşa harcanmaması için çeşitli öğütler veren atasözlerimiz, eski-yeni şairlerimizin fikir ve düşüncelerini yansıtan mısra ve beyitlerimiz çoktur. Onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Âdemi gâh ağladür geh güldürür devr-i zaman

Fâizî

Çün zemâne sana uymaz ey dede
Sen zamâne uyâgör gör nide

Beydebâ

Bir kişiye rasîb gelür budürür mesel
Gürdün zemâne uymadı uy sen zemâneye

Ebûbekir Kânî

Tab'unca dönmezse bu devr-i felek
Zaman uymayınca sen uy zemâne

Mengûşî

Filozof ol kişidir kim nerede ola heman
Uyar elbette zamâne ana uymazsa zaman

Şinasi

Veysel ne durursun herkes gidiyor
Zaman uymaz sen zamane uy diyor

Âşık Veysel Şatıroğlu

İnsanlık âlemini yakından ilgilendiren bu zaman konusu hakkında bizim yazarlarımızın, dünya ünlülerinin ilginç sözleri de çoktur. Onlar arasından seçtiğimiz bazı **vecizeler**'i de şöyle sıralayabiliriz:

• Hayatta en karanlık saat bile 60 dakikadan fazla sürmez

Andrés Luguet

• Zamanı öldürmekten söz ederiz, ama bizl öldüren zamandır.

Alphonse Allais

• Eşref saat iyi işler için ilk saat, fena işler için son saattir.

Cenap Şehabettin

• Zamanın azaltmadığı, yumuşatmadığı üzüntü yoktur.

Cicero

• Zamanınızı harcama şekliniz, paranızı harcama şeklinden daha önemlidir. Para ile ilgili yanlışlıklar düzeltililebilir, ama zaman gitti mi gider.

David B. Norris

• İnsan, yaptığı saatin âdeta esiri oluyor.

Ercüment Varol

• Zaman kazanmasını bilenler, uygun zamanı seçenlerdir.

Francis Bacon

• Siz zamanı değil, zaman sizi harcar.

Gene Fowler

• Zaman bir rüyadır.

Henri René Lenormand

• Zaman, insanın daima öldürmek istediği, fakat sonunda onun insanı öldürdüğü şeydir.

Herbert Spencer

• Gençliğin insafsız hırsız zamandır.

John Milton

• Zaman, sessiz bir testeredir.

Kant

• Dostluğu pekiştiren zaman, aşkı kemirir.

La Bruyère

• Zaman, elimize bırakılmış bir hazinedir.

La Rochefoucauld

- İnsanlar, babalarından çok, zamanlarına benzerler.

Hz. Muhammed

- Benden herşeyi isteyebilirsiniz, yalnız tek bir şey istemeyin: Zaman.

Napoléon

- Zaman birçok şeyleri değiştirir, ama eski dostları değiştirmez.

Noel Coward

- Zaman, şifa veren bir ilâçtır

Sophocles

- Basit bir insan zamanını nasıl öldüreceğini, akıllı bir insan da nasıl kazanacağını düşünür.

Schopenhauer

- Saatin iyiliği, iyi koşmasında değil, iyi gitmesindedir.

Vauvenarques

- Zamana, bizi aradığı yerde rastlayalım.

William Shekespeare

- Zamanın kime dost, kime düşman olacağı bilinmez.

William Shekespeare

Her yaştaki insanın geçmişinde iyi veya fena birçok anıları vardır. Bazıları üzerinde pek durulmaz, sadece hatırlanıp geçilir. Fakat bazıları ise ayrı bir özellik taşır. Üzerlerinden yıllar geçse de onların eski canlılığını bir türlü silememiştir, âdeta yeniden alevlenir ve yeniden yaşanır.

İşte o zaman Hayalî Beğ'in (*) yüzyıllar önce yazıp günümüze kadar aynı canlılığını koruyadek gelen, hemen herkes tarafından bilinen, sevilen ve yerine göre de sık sık kullanılan o meşhur beyitinin son mısraı, derin bir iççekişle dudaklardan dökülür:

(*) Hâyâlî Beğ: Edirne (?-1557) Asıl adı Mehmet'tir. Divân şairidir. Şiirlerinde (Hâyâlî) mahlâsını kullanmıştır. Benzetmeleri, hayal gücü ve kendine has ifadeleriyle ünlüdür. Dervişçe bir yaşamı olmuş, şiirlerinde çağının özelliklerini yansıtmıştır. Divanı, Prof. Ali Nihat Tarlan tarafından basılmıştır.

Şûh-i güzeste var ki nice nevciân değer
Geçmiş zaman olur ki Hâyâlî cihan değer

MUTLULUK VE HUZUR

Eski insanlarımızın o huzur dolu günlerini tatmak için muayyen zamanlarda, meselâ iftar saatlerinde, bayramlarda, kandillerde bir kandil simiti paketi ile veya bir kutu şeker, sigara v.s. götürerek aile büyüklerini, yahut çevrenin ileri gelen saygıdeğer kişilerini aramak, onların ellerini öpmek, hal ve hatırlarını sormak, gönüllerini kazanıp dualarını almak, yaşadıkları havayı teneffüs etmek -şimdi şimdi anlı-yoruz ki- ne büyük mutluluk, ne erişilmez bir huzurmuş. Kısa bile olsa bu gibi ziyaretler, köşelerine çekilmiş o nur yüzlü ihtiyarları ne derece mutlu ederse, ziyaretçilere de bir o kadar doyulmaz haz ve huzur vermiş, bunlar yıllar sonra da tatlı birer anıya dönüşmüştür.

Büyüklerimiz, o kendilerine has konuşmalarında, bütün hareketlerinde, olaylar karşısında ki davranışlarında nezaketlerini, saygılarını hiçbir zaman unutmamışlardır. Bu olgun kişiler, felâketler ve beşerî acılar karşısında da dinin kendilerine verdiği büyük bir teslimiyetle kadere boyun eğmesini bilmişlerdir.

Onların bu hasletleri, nerelerden geliyor diye araştıracak olursak, genellikle şu konular üzerinde gereken titizliği gösterdiklerini görürüz:

- Daima aza kanaat etmişler, eldeki ile yetinmesini bilmişler, kadere boyun eğmişlerdir.
- Hırs ve ihtirastan uzak durmuşlar, dünya malına pek önem vermemişlerdir.
- Dinlerine bağlı kalmışlar, dinî görevlerini eksiksiz ve

tam yaparak, dini bütün bir mümin olarak, mânevî huzurla yaşamışlardır.

- Her fırsatta Kur'an-ı Kerim okuyarak (Tilâvet), ibadet ve dua ederek, kendilerini dünyevî fenalıklardan, nefislerinin kötülüklerinden uzak tutmaya çalışmışlar, ayrıca dinî, tarihî kitaplar okumak suretiyle de bilgilerini arttırmışlardır.

- Bahçe ve çiçek işleriyle uğraşmışlar, yetiştirdikleri rengârenk çiçeklerle çevrelerini güzelleştirmişler, kendi çiçek fidelerinden eşe dosta da dağıtarak hem dost bahçelerini renklendirmişler, hem de iyi bir şekilde hatırlanmalarını sağlamışlardır.

- Gezip eğlenmek, dostlar ile sohbet ve yarenlik etmek suretiyle, insanlar arasındaki arkadaşlık bağlarını da kuvvetlendirmişlerdir. Bu gibi sohbetlerde ihtiyar erkekler askerlik ve harp anılarını anlatmışlar, ev hanımları da kendi aralarında konuşarak, yemeklerden, yemek pişirmesinden, çeşitli ev işlerinden, dikişten, nakıştan dem vurmuşlar, dedikoduya pek yer vermemişlerdir.

- Erkek olsun, kadın olsun kişisel zevk ve alışkanlıklarını da hiçbir zaman ihmal etmemişler, ibadetten eğlenceye kadar her işe vakit ayırmışlar, yaptıklarının da eksiksiz ve tam olmasına özen göstermişlerdir.

- Eski büyüklerimiz, Allah sevgisi ile birlikte, O'nun yarattığı **"Eşref-i mahlûkat"** olan bütün insanları da sevmişler, bu nedenle, bazen aralarında doğan dargınlıkları da: **"Bir mendil kuruyana kadar."** diyerek kısa bir süre içinde kaldırmayı prensip edinmişlerdir.

- Onların da elbette ki birçok dertleri, bazı zorlukları olmuştur. Fakat onlar, bu gibi şikâyetlerini çevredekilerden daima gizlemesini bilmişler, kendi dertlerini, üzüntülerini, hastalıklarını yakınlarına duyurarak sevdiklerini üzmemeye son derece dikkat etmişlerdir.

- Dinimizin emrettiği yasaklara aynen uymuşlar, aileyi

kutsal sayarak sevgi ve beraberliği sağlamışlar, sofraya ve Allah'ın lütfettiği nimetlere şükrederek israftan, gösterişten, kibir, yalan, hile ve riyadan kesinlikle uzak durmuşlardır.

- İşlerinde, sözlerinde doğruluktan asla ayrılmamışlar, şeytana uyarak öksüz-yetim ve kul hakkı yememişler, şiddetten, baskıdan, kalp kırıcı ve başkalarına zarar verici hareketlerden daima sakınmışlardır.

- Hiçbir konuda, hiçbir işte fazla ifrata gitmemişler, **"El umur-u evsatuha"** diyerek, herşeyin ortasında karar kılmışlar, her işi tadında bırakmışlardır.

- Kısa dahi sürse, bir yere giderlerken yakınları ile **"Gidip gelmemek, gelip bulmamak var."** diyerek, mutlaka helâllaşmışlar, ölüm karşısında her zaman hazırlıklı olmuşlar, emaneti teslim etmekten zerre kadar korkmamışlardır.

- İyi anlaştıkları, aynı fikirde oldukları bazı dostlarına "kan kardeşi, süt kardeşi, din kardeşi, ahret kardeşi" gibi payeler vererek, onlarla yedikleri içtikleri ayrı gitmeyecek şekilde daha yakınlık kurmuşlar, "üvey kardeş"lerini de diğerlerinden ayırmamışlardır.

- Ellerindeki kendi imkânlarına göre ailesini ve çevresindekileri mutlu etmeye çalışan, onların sevinçlerini görüp haz duyan ecdadımız, böylece kendileri de mutlu olmuşlar, huzur içinde yaşamışlar, sevmişler, sevilmişlerdir.

- Ecdadımız düşkünlere, para ve çeşitli sıkıntısı olanlara yapabildikleri kadar maddî ve mânevî yardımda bulunmaktan zevk duymuşlar, bunları yaparken de karşısındakilerin kalplerini, izzetinefislerini kırmamaya çok dikkat etmişlerdir.

- Büyüklere, bilginlere, devletin yasalarına bağlılığı bir dinî emir kabul eden atalarımız, Allah indinde iyi bir kul olmaya çalıştıkları kadar, devlete ait görevlerinde de üzerine düşenleri severek yapmışlar, çağırıldığında hemen askere koşmuşlar, zamanında vergilerini vermişler ve çeşitli fedakârlıklarla, devlete, millete yararlı birer örnek vatandaş

olduklarını da ispat etmişlerdir.

- Ecdadımız, dini bütün tam birer müslüman oldukları halde, çevrelerindeki başka başka dinlerdeki kimselerin inançlarına hiç karı mamı lar, onlara daima saygı göstermişlerdir. Ayrıca, bu azınlıklarla yaptıkları müşterek içlerinde, ticaretlerinde, alı -veri lerinde, aynı semtte beraber yaşadıkları bu gibi insanlar ile iyi kom  uluk ba ları kurmuşlar, hep birlikte huzur içinde ya amı lardır.

Konumuzu tek bir cümlede özetlersek; atalarımız, sade bir insan olarak yaşamanın büyük bir nimet olduğuna inanmı lar, adaletten, doğruluktan, hak yolundan ayrılmaksızın bu inançla kendileri de, aileleri de, çevresindekiler de mutluluk ve huzur içinde asude bir hayat ya amı lardır.

YENİ YIL VE TALİH ÜZERİNE

Yeni bir yıla girerken, hemen herkes kendi düşünce, zevk ve imkânlarına göre ailesiyle veya yakınlariyle birlikte gülüp eğlenmek ister. Bu ne kadar co kulu olursa, o yılın o derece neşeli ge ece ine inanılır. Bunun için çeşitli partiler, eğlenceler düzenlenir. Bazı evlerde odalar, toplantı ve eğlence yerleri, alı -veri  merkezleri, dükkânlar rengârenk süslenir, elektriklerle donatılır, aydınlatılır. Bu arada talih, şans, kader, kısmet oyunları tertiplenir. Ayrıca, Milli Piyango biletleriyle de yeni yıl için talihler denenmek istenir. Yenilip içilir. Bazı hanımlar, yılba ında herşeyin tertemiz olmasına, yeni yıla girerken evlerinde kirli hi bir ey bırakılmamasına özellikle dikkat ederler.

Eğlence ve toplantı salonlarında, bazı evlerde yeni yıl karşılanırken saatler 24   gösterdiği sırada elektrikler kısa bir süre için söndürülüp tekrar yakılır. Böylece yeni yıl

karşılanmış olur. Yine şans, uğur ve talihlerinin açılması inancıyla evlerdeki su musluklarını açıp kapayarak da yapılır. Bu suretle yani seneye ümitle bakılır. Sağlık ve mutluluk dileklerinde bulunulur. Dostlar arasında kartlar gider gelir, telefonlar edilir, böylece kutlamalar yapılır. Kişisel inançlarına göre dua edenler de olur.

Batı dünyası, Hz. İsa'nın doğum günü olan **25 Aralık Christmas ve Noel** ile, yılbaşını birleştirerek daha canlı bir şekilde günlerce kutlamaya çalışır. Caşarlar caştururlar.

Bu durum, son yıllarda bizde de görülür. Özellikle büyük kentlerimizde giderek artmaktadır. Hattâ, geleneksel bayram ziyaretlerimizden kaçan birçok ailenin, yılbaşı eğlencelerini hiç mi hiç ihmal etmedikleri de açıkça göze çarpar.

İnsanoğlu, eskidenberi talih konusu ile çok yakından ilgilenmiş, isteği olmayınca, işleri ters gidince daima şansına küs-müş, **Allah yürü ya kulum** derse, o zaman herşeyin birden düzelineğine inanmış, bu arada talihi yâver giden kimseleri kıskanmaktan da geri kalmamıştır.

Bazı erkekler arasında **talihim olsaydı anamdan kız doğardım** diyenler çıktığı gibi, **Talihim olsaydı anamdan erkek doğardım** diyen hanımlar da görülmüştür. Ayrıca sizin de vakit vakit böyle bir isteğiniz olmuş mudur? Bazen **Nerde bende o talih** yahut **Herkeste talih, bende ki kör Salih** diye yakınanlar da vardır.

Bu konuda halkımız arasında yeri geldikçe sık sık tekrar-alınan ilginç bazı sözler de vardır:

- Vermeyince Mâbut, neylesin Mahmut.
- Talihinden şikâyet eden çok, aklından şikâyet eden yok.
- Talihsiz köpeğin kurban bayramında uykusu gelir.

(Karnı ağırır)

- Talih yâr olmayınca elden ne gelir.
- Allah bahtından (talihinden) güldürsün.
- Kısmetimde (talihimde) ne varsa, kaşığımda o çıkar.

- Yazılan gelir başa.
- İnsanın şansı her zaman yâver gitmez.
- Talihi güzel (açık) olsun.

*

Şiirimizde, musikimizde talih ile ilgili örnekler oldukça fazladır. Biz burada ancak birkaçı ile yetineceğiz.

Talih, kişilere göre değişir. Gönül yarası almış kimseler **Talihi yâr olanın yâr sarar yarasını** sözünü pek beğenirler ve bu şekildeki bir tedaviye de özlem duyarlar, bayılırlar.

Şanssız kimse, ne tutsa elinde kalacağına inanır. Onlara göre herşey daima ters gider, hattâ kendi aleyhlerine sonuçlanır.

16. yy. divan şairlerimizden **Figânî**'nin dediği gibi:

**Kimin ters giderse bir zaman işi
Muhallebi yerken kırılır dişi**

Kör talih, yakasına yapıştıkları kimseleri hep hayal kırıklığına uğratmıştır. Türkülerimizden alınan aşağıdaki iki örnek, bunu açıkça ortaya koyar:

**Haziranda suya girsem
Balta kesmez buz olur.**

veya

**Çaya indim tası yok,
Yüzük buldum kaşı yok. (*)**

Bir başka türkümüz de:

Talihin elinde oyuncak oldum
diye başlar; arkasından da yana yakıla sararıp solduğunu anlatır durur.

Bu konuda Napoléon'un bir vecizesi vardır:

(*) kafi: yüzü^ün üstündeki tafl.

Talihi olanın horozu da yumurtlar

der.

Bu özdeyiş, Fransızlar tarafından o kadar çok beğenilmiş ve benimsenmiştir ki, zamanla bu söz, sahibinin ismi unutulmuş, Fransız atasözü olarak kalmıştır.

Talih, sevdiği kullarına Allah'ın bir lûtfudur. Bahtın yazısı değişmez derler. Talih ile talihsizliği, bir paranın iki yüzüne benzetirler. Birinin bittiği yerde diğeri başlar.

Talih, milletler için çok daha önemlidir. Milletlerin de talihlerinin ters gittiği ve bazı karanlık devreleri olduğu görülmüştür.

İstiklâl Savaşı sırasında 2. İnönü Meydan Savaşı'nı kazanan Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (İnönü) o zamanın **Büyük Millet Meclisi Başkanı olan Mustafa Kemal (Atatürk)**, 4.1.1921 tarihinde çektiği telgrafın büyük bir anlamı vardır; İstiklâl Savaşı'mızın sonucunu müjdeler niteliktedir.

Konumuzla ilgili olarak aldığımız cümle şöyle der:
Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz.....

*

Merhum **İsmail Habip Sevük**, bir yazısında: **Talih denen şey yalnız insanlara değil binalara da aittir.** demiştir.

Yurt içinde, yurt dışında binaların, vapur, tren, köprü, uçak v.s. gibi araçların da şanssızlığını gösteren pekçok örnekler verebiliriz.

Açılışından hemen sonra yanan **Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi**, işte o talihsiz binalardan biridir. Bugün faaliyette bulunan bina, yangından sonra onarılmış, fakat 1.3.1993 tarihinde ikinci defa yanmıştır.

Depremler, sel baskınları, çığ düşmesi v.s. gibi doğal

âfetler yanı sıra, tarih boyunca bir türlü ardı arkası hiç kesilmeyen savaşlar, yangınlar, sayısız masum insanların hayatlarını kaybetmesine neden olduğu kadar pekçok tarihî binaların, sanat eserlerinin ve değerli eşya ve araçların da vaktinden önce telef olmalarına yol açıyor.

İşte, son aylarda Bosna-Hersek'te yaşanan, içler acısı insanlık dramı ile birlikte kaybolan maddî, mânevî değerler.. İşte, Hindistan'da Müslüman-Hindû çekişmeleri sonunda yitirilen talihsiz insanlar ve talihsiz eserler..

Hayvanların da talihlisi oluyor. Sokaklarda çöp tenekeleri, bidonları içinde yiyecek birşeyler bulmaya çalışan kediler, köpekler olduğu gibi, evlerde çeşit çeşit yiyeceklerle, hattâ ithal mamalarla beslenen, bütün ev halkının üzerlerine titredikleri talihli süs hayvanları da vardır. Bunlar, sevimlik okşanmak için kucaktan kucağa alınırlar. Sokaktakiler aç, hasta bir şekilde kaderleriyle başbaşa dolaşırlarken bu evcil hayvanların en ufak bir keyifsizlikleri, hastalıkları sezilirse hemen baytarlara götürülerek sağlıkları için gereken ihtimam da gösterilir.

İngiltere'de kum taşıyan katırların 23 sene sonra emekli edildiklerini, artık çalıştırılmadıklarını, bölgenin o yemyeşil meralarında serbest bırakıldıklarını, bu hayvanların bol bol ot yiyip, diledikleri gibi yaşadıklarını, birkaç sene önce TV. yayınlarımızda seyredenler herhalde hatırlayacaklardır.

Fakat, ya bizde?...

MEKTUP ÜZERİNE

İnsanların hemen her konuda yakınlarına haber vermek, onlardan haber almak, bazı şeyleri sorup öğrenmek için elden veya posta ile gönderdikleri yazılı kâğıda mektup di-

yoruz.

Mektubun tarihçesi, mevcut belgelere ve ansiklopedik bilgilere göre çok eskilere, tâ M.Ö. 1400-1300'lerdeki Mısır firavunlarına kadar dayanır.

O çağların imkânlarıyla kil tabletler üzerine çivi yazısı ile veya papirüs yapraklarına özel bir şekilde yazılmış mektuplar, tarih açısından değerli birer vesika oldukları için,bugün dünya müzelerinde büyük bir dikkat ve ihtimamla korunmaktadır.

O devirlere ait ilginç bir mektup olayı da şöyle anlatılır:

Vaktiyle krallardan birinin, diğer bir dost krala çok gizli bir mektup göndermesi gerekmiş. Mektuptaki bilgilerin düşmanların eline geçmemesi için çok düşünülmüş, sonunda en emin çareyi de bulmuş.

Güvendiği adamlarından birinin saçlarını, ustura ile iyice kazıtmış. Anlatacaklarını, o adamın çıplak kafasına silinmez, çıkmaz bir boya ile kendi yazmış. Adamın saçları yeniden büyümüş, yazı okunamayacak hale gelince, onu dost krala göndermiş.

Bu şekilde mektubu alan kral, adamın saçlarını yeniden traş ettirmiş. Mahrem mektubu okumuş, yazılanları öğrenmiş. Sonunda gözüne bir de not ilişmiş:

Bu mektubu okuduktan sonra yırtınız!

Nota göre; mektubu getiren zavallı adamın kafası kesilmiş, böylece mektup da okunduktan sonra yırtılıp ortadan kaldırılmış.

Tarih boyunca gelmiş-geçmiş birçok milletler arasında çeşitli konularda karşılıklı mektuplaşmalar olmuştur.

Ayrıca, dünya edebiyat âleminde, türlü sanat ve meslek dallarında ünlü kişilerin mektupları da, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen tarihî değerlerini aynen korumaktadırlar.

Bazı yazarlar, edebî konular üzerindeki duygu ve düşüncelerini, arkadaşlarına mektuplarla ifade etmişlerdir.

Yazarların bir kısmı, edebî tetkik ve eleştirilerini yine mektuplarla duyurmuşlar, bir kısmı da hiçbir konuya değinmedikleri halde, sırf edebî dille sanat yaptıkları için, onların bu mektupları da edebî eserler arasında yer almıştır.

Mektuplar, tanınmış birine yazıldığı gibi, meçhul ve hattâ mevcut olmayan birilerine de yazılmıştır. Bunların dergilerde, gazetelerde yayınlanması ile, o mektup sahibinin kaleme aldığı konulardaki düşünceleri, böylece daha geniş kitlelere duyurulmuştur.

Bazı sanatçıların, yaşamları sırasında karşılaştıkları türlü olaylar, arkadaşlarına yazdıkları mektuplardan öğrenilmiştir. Ayrıca, bir kısım yazarlar da roman, hikâye v.s. gibi edebî türdeki eserlerini yine mektup tarzında kaleme almışlardır.

Hangi şekilde yazılırsa yazılsın, mektup eskiden olduğu gibi bugünkü dünya edebiyatında başlı başına bir tür olmuştur.

Bütün mektuplar, edebiyat tarihi, genel tarih ve toplumlar arasındaki çeşitli etkinlikleri göstermeleri açısından değerli birer belge özelliklerini daima koruyacaklardır.

Mektubun Arapçası **Name**'dir. Bu sözcüğün başına bazı kelimeler getirilerek bileşikleri de yapılmış, bunların bir kısmı unutulmuş, bir kısmı bugün de kullanılmaktadır:

Ahdname / Azilname / Bername / Beyanname / Celpname / Ehliyetname / Emirname / Fetihname / Hamzaname / Harname / İcazetname / İddianame / İhbarname / İhtarname / İlâhiname / İtimathane / İtirafname / Kanunname / Kararname / Muhabbetname / Muradname / Nizamname / Ruzname / Saadetname / Salname / Sefaretname / Sername / Seyahatname / Sulhname / Şahadetname / Şahname / Şartname / Şehname / Şikâyetname / Tâbirname / Taahhütname / Tahkimatname / Talimatname / Tandırname / Telgrafname / Vasiyetname / Vekâletname / Vekayiname / Zafername / Zeyilname..

Edebiyatımızda mektup türü bizde de eskidir. Bilindiği gibi 16. yy. Divan şairlerimizden **Fuzulî'nin**, Evkaf İdaresi'nden kendisine bağlanan dokuz akça maaşının bir türlü verilmemesi üzerine, Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye yazdığı **Şikâyetname'si**, edebiyat tarihimizde, devrinin aksak taraflarını yansıtan hem mektup, hem de kuvvetli bir mizah örneğidir.

Divan Edebiyatında olduğu gibi, Tanzimat'ta ve daha sonraki yıllarda da birçok yazarlarımızın mektupları, yaşamlarını ve yaşadıkları devirlerinin çeşitli olaylarını belirtmeleri açısından hepsi, birer belge özelliğini taşıdıkları için, bunların bir kısmı sonradan kitaplar halinde yayınlanmışlardır.

Tanzimat'tan önceki devirlerde, bizde aile içinde büyüklerle mektup yazılırken: **Velinimetim, pek muhterem pederim efendimin -veya kıymetli validem hanımefendinin- sonsuz minnet ve şükran duygularıyla o mübarek ellerinden pûsederek arzolunur** gibi bunlara benzer birçok zincirleme tamlamalar yapılarak mektuba böyle ağır bir dil ile başlanması şarttı. Bunlar yazılmadığı takdirde, mektubu yazan kim olursa olsun hemen saygısızlıkla suçlanır ve gözden düşerdi.

Bizde, böyle lüzumsuz kelimeleri atarak, sade dil ile ilk özel mektup yazan, Tanzimat şair ve yazarlarından **Şinasi** (1826-1871) olmuştur.

Şinasi, memuriyeti sırasında Maliye tahsili için Devlet hesabına 1849 tarihinde Paris'e gittiği sırada, oradan annesi Esmâ Hanıma yolladığı mektuplarında hep **Sevgili anneciğim** diyerek başladığı mektuplarında bu eski alışkanlığı kırmıştır.

Mektup, başlıbaşına bir tür olduğu kadar, diğer edebiyat kollarını da etkilemiştir.

Bizde, Cumhuriyet'ten önce ve sonraki devirlerde, tanınmış bazı yazarlarımızın mektupları, çeşitli olayları aydınlatmaları açısından, hepsi birer tarihî belge özelliği

taşılmaktadırlar. Bunlar, çok geniş bir konu oluşturdukları için bu yazımızın dışında tutulmuşlardır.

MEKTUP VE ÇEŞİTLERİ

Günlük yaşantımızda, iş hayatımızda mektubun, telefonun yeri inkâr edilemez. Fakat, biz bu yazımızda sadece mektuptan sözedeceğiz.

Mektuplar, taşıdıkları özelliklerine, yazıldığı kişilere, gönderildiği yerlere göre isim alırlar:

- Özel mektuplar / Resmî mektuplar / Tarihi mektuplar / Ticarî mektuplar / İş mektubu / Aşk mektubu / Asker mektubu / İstifa mektubu / Şantaj mektubu / Köylü mektubu / Seyahat mektubu / Tanıtma mektubu / Tavsiye mektubu / Teşekkür mektubu / Teminat mektubu / Tebrik mektubu / Tehdit mektubu / Taziye mektubu / Kısa mektup, uzun mektup, sistemli mektup..

Mektup yazmak, zevki alınırsa iyi bir uğraş olur. Uzaktaki akrabalara, yakın dostlara iyi veya kötü konularda içinizi dökme, onların sevinçlerini, kedarlerini de birlikte paylaşma fırsatı verir.

Mektup yazmanın da kendine göre bazı kuralları vardır. Mektuplardaki el yazısı (karigrafi) ile ifade tarzı, onu yazan kimsenin mizacını, kültür seviyesine, hattâ görgüsünü hemen belli eder.

Cenap Şehabettin (1870-1934) Güzel bir kıyafet en iyi tavsiye mektubudur, diyerek güzel bir benzetme yapar.

- Bilindiği gibi; resmî makamlara, resmî kişilere genderecek mektuplar renkli, çizgili kâğıtlara değıl, düz ve beyaz kâğıtlara yazılmalıdır.

- El ile yazılan mektuplarda, yazının okunaklı olması şarttır. Aksi halde daktilo kullanılmalıdır.

- Mektuplarda yeşil, kırmızı rankler yerine, siyah-lâcivert mürekkepli dolmakalemler veya tükenmezler seçilmeli, ayrıca mektubun başında ve iki yanında da biraz boşluk bırakılmalıdır.

- Ticarî ve resmî mektuplar, daktilo ile yazılmalı, mümkün olduğu kadar kısa kesilmeli, lüzumsuz uzatmalardan kesinlikle kaçınmalıdır.

- Kimlerden gelirse gelsin, mektuplara, tebriklere kısa süresi içinde mutlaka cevap verilmelidir. Ufak bir ihmal ile cevap gecikirse veya yazılmazsa, bir dostun hiç yoktan kırılabilceği akıldan çıkarılmamalıdır. Hele mektubuna cevap bekleyen yaşlı kimseler, aile büyükleri bu konuda daha duyarlı olurlar.

- Düşünlerde yahut çeşitli nedenlerle hediye gönderen kimselere mutlaka bir teşekkür mektubu yazılmalı, bunun hem nezaket ve hem de bir görgü kuralı olduğu unutulmamalıdır.

- Büyüklere, ailedeki yaşlılara renkli zarflar içinde rengârank çiçeklerle süslü mektuplar göndermenin, ciddiyetten uzak, hattâ onlara karşı bir tür saygısızlık sayılabileceği de düşünülmelidir.

Çok kimse, mektup yazmasını sevmezler ama, gelen mektuplardan da hoşlanırlar. Bu gibiler, gelen mektuplara zamanında cevap yazarlarsa, bunların arkasının kesilmeyeceğini, onların da mektupla dahi olsa aranıp sorulacaklarını ve yalnızlıktan kurtulacaklarını düşünmelidirler.

Bu yüzden herhangi bir mektubu yazarken kullanılan kelimeler ve cümleler üzerinde çok dikkatli seçim yapılmalı, sonradan pişman olunacak bir yanıştan kaçınmalıdır.

Mektup, yakınlariyle haberleşme için kullanılırken, uygun birkaç mânî de ekleyerek süsleyenler olur.

Genellikle Anadolu kadını, erkeği dardını, neşesini çok defa mânîlerle anlatır, hattâ mânî okudukça açılır, ferahlar.

Evlâtları askere, iş için sılaya giden analar, karısından-kocasından ayrı kalan eşler, yavuklular dua eder gibi sık sık mâni söylerler.

Nişanlısına kavuşma gününün dört gözle bekleyen delikanlı veya genç kız, özgürlüğüne erişeceği günü iple çeken hapisteki mahpusu mâni düzmek kadar avutan hiçbir şey yoktur.

Gurbetteki sevgiliye mektup yazılırken, o sıradaki duygularını anlatan en uygun birkaç yanık mâni sıralamak, yazana da okuyana da hem teselli, hem de ayrı bir mutluluk verir. Hele zarfın içine tek sigara veya fotoğraf, mevsimine göre ufak bir çiçek, hattâ bir yaprak bile koyup göndermenin kendine göre başka bir tadı, başka bir zevki vardır.

Hiç beklenmedik bir zamanda alınan mektupla, sevinçten göklere uçulduğu gibi, bazen de getirdiği acı haberler, okuyanın dünyasını karartır. Yaşlı gözlerle, elde titreyen mektupla geçmişe dalan ve kara kara düşünmeye başlayan gurbetçi için tek çıkar yol, tek teselli çaresi bilebildiği mânileri, türküleri içinde yaşadığı şartlara göre yanık yanık terennüm ederek, bazen de mırıldanarak avunmaktır.

Gurbette, hele asker ocağında mektup çok aranır, dört gözle beklenir. Gecikince de şeytan insanın aklına binbir türlü kötü şeyler getirir. Ele alınan mektup, o kimsenin yalnızlığını, garipliğini birden unutturur. Tatlı bir name, çok defa yine gözyaşlarıyla okunur. Öpülür, koklanır, göğüse, kalbin tam üstüne sıkıca bastırılır. Tekrar tekrar okunup ezberlenir. Talim sırası verilen kısa dinlenmelerde bir kenara çekilerek, her boş zamanlarda, vakit buldukça açılıp açılıp okunur. Yardan gelen mektup, artık mektup değil, yârın bir parçası demektir. Eskiylene kadar, kopana, parçalana, terden ıslanıp yazıları birbirine karışıp âdeta mektupluktan çıkana kadar hep koynunda, kalbin üstünde saklanır. Her okunuşunda yâr

Beraber geçirmiş oldukları o tatlı günler yâr ile birlikte canlanılır:

**Mektup yazdım acele
Al eline hecele
Mektubum sende kalsın
Al koynuna gecele**

Eskiden köylerimizde okuyup yazan pek azdı. Mektup yazdırmak isteyen kimsenin muhakkak okumuş birine gitmesi şarttı. Bu işleri hatır, rica yahut ufak bir hediye karşılığında yapanlar olduğu gibi, bazıları da sırf para ile yazardı. Mektup sahibi söyler, yazıcı da kaleme alırdı. Gelen mektupların okunması için de durum aynı olurdu.

Köyde bazı fasat, kıskanç kimseler bundan yararlanarak gidecek mektubu, sahibinin söylediği gibi yazmaz, ayrıca kendi de bazı şeyler uydurur, karşılığında gelecek cevabı da yine kendi isteğine göre okuyarak, mektuplaşan kimselerin aralarını açmış olurdu.

Okuyup-yazması olmayan kimselerin bu şekilde mektuplaşmasının hiçbir gizliliği de kalmaz, bütün köyde herkes, olup biteni hemen öğreniverirdi.

Ayrıca köye mektup getiren de, mektup sahibinden **müjde parası** ister, önce parayı alır, sonra mektubu verirdi. Eğer okuması varsa bu arada mektubu okurdu.

Köylerde, bu mektuplaşmalar sırasında karşılaşılan çeşitli sıkıntıları yansıtan mânilerden biri de şöyle der:

**Caminin ardı ayaz
Bir mendil buldum beyaz
Kurban olan kâtibim
Bir mektup da bana yaz**

Köye gelen mektupların muhakkak bir başkası tarafından okunacağını bilen ve mektubu yazan kimse, mektubunun sonundaki uzun uzun selâmlar kısmını tamamlarken, ayrıca bunu okuyana da teşekkürü ihmal etmez:

**Bülbülüm güle kurban
Ağzında dile kurban
Yârdan bir mektup aldım
Okuyan kula kurban**

Köyde bazı kimselerin mektuplara fesatlık karıştırdıklarını bilen biri de, aldığı şu mektubun çevreden saklı tutulması için karşısındakini aşağıdaki mâni ile ikaz etmeye çalışır:

**Sevgilim benim o yâr
Boyu boyuma uyar
Mektubum gizli oku
Düşmanlar bizi duyar**

Eskiden Anadolu'da -bugün bile bazı yörelerde- geleneklere göre; gurbetteki erkeğin köydeki akrabalarına, yakınlarına yolladığı mektuplarında, tanıdıklarına hemen hemen bütün köy halkına teker teker selâm yazıp onların ekin durumlarını, kendine ait veya komşularının hayvanlarını sorup sual ettiği halde, kendi karısı için bir mektup yazıp gön-lünü alması şöyle dursun, selâm bile yazamaz. Köydeki akrabalarına yazdığı mektupların da bile karısı için tek bir kelime dahi edemez. Çünkü, aile büyükleri ve çevre tarafından ayıp sayılır. Hattâ, dünyasından haberi olmayan birkaç aylık bebesine selâm eder de, çocuğunun anası olan karısına, gelenek-

lere göre bir kuru selâm dahi yazamaz. Ancak, bebesine gönderdiği selâm, aynı zamanda annesi tarafından kendine ait olduğu anlaşılır.

Gurbette çalışmaya giden adam da, karısının doğumunu merakla beklerken, ayıp sayıldığı için kimseye yazıp, bir şey soramaz. Kendi büyüklerine bile mektup yazıp neticeyi öğrenemez. Çareyi, ancak bilmecelerde olduğu gibi bir mânî ile halletmeye çalışır. Böyle yaparsa ayıp sayılmaz. Bu bakımdan bazı mânîlerimiz, tek başına bir haber alma vazifesi de görmüş olur.

Nihayet daha fazla dayanamaz. Kendi babasına şöyle bir mânî yazıp gönderir:

**Al mektubu var da gel
Haberini al da gel
Bir idik, iki olduk
Üç olduk mu sor da gel**

Oğlunun ne demek istediğini anlayan babası da, aşağıdaki mânî ile hemen cevabını verir:

**Bu mektup güzel mektup
Böyle mektup yine yaz
Tohumun çürük çıktı
Kışın gel de yine kaz**

Dünyanın hemen her yerinde kişisel çıkarlar için yazılmış hileli mektupların, sonunda komik birer şekil aldığı da çok görülmüştür. Onlardan biri de şöyledir:

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Avrupa ülkelerinden birinde kadın, askere giden kocasına gönderdiği mektubunda:

"Çevrede eli iş tutar erkek kalmadı. Gençlerin hepsi, senin gibi askere gitti. Bu yüzden bahçeyi tek başıma ancak ben belleyeceğim!"

diyerek, şikâyetle bulunur.

Mektubu alan koca, derhal şöyle bir cevap yazar:

"Karıcığım! Sakın haa bahçeyi kazayım deme. Silâhlar orada gömülü."

Bilindiği gibi, asker mektupları açılıp incelendiği için, hemen o köye bir miktar asker gönderilerek, evin bahçesinde bir karış bile kazılmadık yer bırakılmaz, silâha benzer bir şey de bulunamaz.

Bu aramanın yapılacağını önceden kestiren koca, karısına ikinci mektubunu postalayarak şöyle der:

"Sanırım bahçe iyice bellendi. Sebzeleri hemen ek karıcığım!"

Mektup yazmak, dostlar ile haberleşmeye bir vesile olduğu gibi, ayrıca yakınlarımıza içimizi dökme fırsatını vermesi bakımından da büyük bir önemi vardır, insanı rahatlatır.

Halk edebiyatımızda, mektup ile ilgili birbirinden güzel pek çok mânimiz, halkımızın zekâsını, espri anlayışını, hayal gücündeki kudretini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Bazı Halk şairleri, mektup yerine yazdıkları mâniler ile hayal ettiği sevgilisine hem duygularını anlatmaya çalışır, ham de ondan almak istediği cevabı, kendi arzu ve isteğine göre yine kendi yazar. Aslında, ortada ne sevgili, ne de sevgiliden gelen cevap vardır. Bunların hepsi birer hayaldir.

Âşıkların mektuplarında mâniler ile tekrarlanan kuvvetli aşk, sevgi, ayrılık, hasret, sık sık mektup bakleme ve haber alma, aranmak isteği gibi konular yanında bazı sitemler de bulunur ki, bu da yemeğin tuzu, biberi kadar okuyana da yazana da ayrı bir tat verir.

Mektup ile ilgili mâniler arasından bazılarını seçerek şöyle bir sıralama yapabiliriz:

Akıl pazar can pazar
İnsan kırkında azar
Benim bir yârim vardır
Herkes e mektup yazar

Altın tas altın tarak
Oldum ben senden ırak
Eğer beni seversen
Kapıma mektup bırak

Al şalım yeşil şalım
Dağları dolaşalım
Ayrılık çoğa vardı
Mektupla konuşalım

Asker gelir talimden
Kimse bilmez halimden
Kuşlar tûyünü dökmüş
O da benim âhimden

İlimon ektim taş a
Bitmedi kaldı kış a
Kız ben seni alırdım
Askerlik geldi baş a

Mektup yazdım dayıma
Boyu benzer boyuma
Bir vefasız yâr sevdim
Huyu uymaz huyuma

Kuşlar dala sarıldı
Mektup yazmaz darıldı
Ortada bir sebep yok
Acep neden kırıldı?

Mektup yazdım fent oldu
Gitme diye bent oldu
Yollara baka baka
Gözlerime kan doldu

Mektubun geldi buldu
İçim zehirle doldu
Mektubunu alalı
Rengim sarardı soldu
Mektubunu tez yolla
Firkatli sözler yolla
Ya gel, ya hiç de gelme
Ya hasretli söz yolla

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalsın aradan
Kavuşmaya çare yok
Kavuştursun yaratan
Mektup yazdım okuna
Vara yâre dokuna
Yâr, Mevlâyı seversen
Gül yerine kokula

Mektubun yazılıyor
Yüreğim eziliyor
Şahin gözlü yârimi
Gönlüm pek arzuluyor

Mektup yazdım sıralı
Zarfın üstü karalı
Ayda bir selâm gönder
Ben, senden de yaralı

Mektup vardı yerine
Neler çektim uğruna
Arzuhâlim ilettim
Yârimin huzuruna

Mektup yazdım sıradan
Dağlar kalsın aradan
Yârime sen kavuştun
Yeri, göğü yaradan

Mektup verdim postaya
Haber gitsin ustaya
Yârimden cevap geldi
Düğünümüz haftaya

Mektup yazdım sonbahar
Acep orada ne var
Gece yalnızlık beni
Gündüz hasretlik yakar

Mektup yazdım ben size
Ayrılık düştü bize
Allah kısmet ederse
Otururuz diz dize

Mektup yazdım vardı mı
Yâr eline aldı mı
Mektubum okununca
Of diyerek yandı mı?

Mektup yazdım bilesin
Okuyasın gülesin
Bu mektup üzerine
Durmayasın gelesin

Mektup yazdım yaz idi
Kalemim beyaz idi
Daha çok yazacaktım
Mürekkebim az idi

Name yazdım vardı mı
Mevlâm etsin yardımı
Ben yanar ağlarım
Kimse bilmez derdimi
Yaza yaza yaz geldi
Bahçeye kiraz geldi
Daha yazacaktım ama
Mürekkebim az geldi

Sabah açıla yârim
Atın kamçıla yârim
Öyle bir mektup yaz ki
Gönlüm açıla yârim
Postadan mektup aldım
Üstüne baka kaldım
Sen orada ben burda
Ne kadar garip kaldım

Yazı yazdım vardı mı
Yâr eline aldı mı

Tokat'ın altı taşır
Mektubun tez ulaşır

**Doğru söyle götüren
Yüreğinden yandı mı?**

**Deste perçemli yârim
Didemden akan yaştır**

**Bahçelerde derotu
Boyuma göre doku
Kara gözlü sevgilim
Ben yazayım sen oku**

**Zeytin yaprağın dökmöz
Muhabbet aradan gitmez
Mektupla konuşalım
El ermez, gözüm görmez**

**Bahçelerde mis koku
Al şu mektubu oku
Sen orda ben burda
Gözüme girmez uyku**

**Bir dalda iki kiraz
Biri al, biri beyaz
Eğer beni seversen
Mektubunu sıkça yaz**

**Ben eğilmez bir saz dım
Kış görmeyen bir yaz dım
Sana bu mektubumu
İnan gönülden yaz dım**

**Cam dibine gelsene
Bana mektup versene
Kim soracak olursa
Nişanlımdır desene**

**Denizin kıyısına
Yuvarlandı taş geldi
Yâr mektubun okurken
Gözlerimden yaş geldi**

TÜRKÜLERİMİZDE MEKTUP

Gurbetçilerin, yakınlarına yazdıkları veya kendilerine gelen mektuplarda daima hasret, ayrılık acıları ile dolu sözler vardır.

Mektuplar, kişiler arasında haberleşmeye yaradığı gibi,

yazıldığı kâğıtların, zarfların renklerine göre ayrıca birer anlam da taşırlar.

Genellikle beyaz renk, sevginin ciddî ve temiz hislere dayandığını; yeşil beklenen bir murat olduğunu; pembe aşk ateşiyle yanıp tutuştuğunu; sarı renk de bu aşk uğruna sararıp solduğunu, hastalanıp yataklara düştüğünü ifade eder.

Bu arada, mektubun bir yerine hafif esans sürüp postalanlar, mektup kâğıdına renkli kalemle kalp resmi çizenler, sigara ile yer yer yakanlar, **Senin için yanıp tutuşuyorum** anlamına gelen bu yanıkları kalbe benzeterek aşkının kudretini belirtenler de olur.

Yatılı okulda parasız kalan öğrenci, babasına uzun mektup yazma yerine, kestirmeden giderek şöyle bir düşünür. Mektubuna para şeklinde bir hedef çizer. Karşısına da ayakta silâhi ile bu hedefe nişan alan birinin resmi altına: **"Meteliğe kurşun atan zavallı oğlunun acıklı durumu.."** diyerek, babasına çizdiği bu resmi postalar ve bu şekilde para istemeyi tercih eder.

Akrabalarından, yavuklusundan ayrılıp çalışmaya veya askere gidenler, yakınlarından elbette mektup beklerler. Mektup gelmez veya gecikirse gurbet ellerinde kendilerini yapayalnız kalmış hissederler. Buna tek çare olarak da, durumuna uygun bir türkü tutturarak avunmaya, derdini dağıtmaya çalışırlar. Bu yüzden bizde ne ayrılık **fırkat** acıları biter, ne de yanık kokan mektupların ardı arkası kesilir:

**Bir of çeksem karşıkı dağlar yıkılır
Bugün posta günü canım sıkılır
Ellerin mektubu gelmiş okunur
Benim yüreğime hançer sokulur.**

Bunun için musikimizde de birbirinden güzel bestelenmiş türkülerimiz çoktur.

İşler ters gider de çeşitli nedenler yüzünden sevgililerin arası iyice açılırsa, işte o zaman bir vakitler dört gözle beklenen özlem dolu mektuplar geri istenir, iade edilirse de hemen yırtılıp atılır. İşte, buna ait bir türkümüz şöyle başlar:

**Saatler mi durmuş, yoksa tamam mı?
Umutlar tükenmiş, halim yaman mı?
Mektuplar yırtılmış, artık tamam mı?
Saatler mi durmuş, yoksa tamam mı?**
.....

Bir başka türküde de sonuç aynıdır:

**Anla beni anla beni
Unut bütün geçenleri
Biliyorum ayıracak
Bu son mektup ikimizi
Bu son mektup koparacak**
.....

Oğlunu askere gönderen anaların, birbirinden ayrı düşen eşlerin, nişanlıların yaptıkları ilk şey, hemen kaleme sarılarak mektup yazmak olur.

İşte, **Şerif İçli**'nin bununla ilgili Devr-i Hindi makamında çok sevilen şarkısı da televizyonlarımızda, radyolarımızda vakit vakit tekrarlanır:

**Değirmene un yolladım
Nişanımı dün yolladım
Ben yâd ele ün yolladım
Mehmed gitti askere
Alır gelir tezkere
Açık sana yol Mehmed'im
Aman çavuş ol Mehmed'im**

Gel gönlüme dol Mehmed'im
Mehmed gitti askere
Alır gelir tezkere
Hasret yolu kumlu olur
Mehmed çavuş mutlu olur
Düğünümüz kutlu olur
Mehmed gitti askere
Alır gelir tezkere

Aziz dostum merhum Şemsi Yastıman'ın "Çocuklara Öğüt" adlı uzun bir türküsünden, askerlikle ilgili şu dörtlüsünü alacağız:

Dosta mektup yazın asker olursa,
En büyük teselli, mektup alırsa,
Taşrada bir ahbap nâçar kalırsa,
Ara sıra para salmalısınız.

Ünlü ses sanatkârı Esmeray'ın da kendine has o yanık sesiyle söylediği askerlik türküsü, her seferinde hepimizi duygulandırır:

Gel teskere, gel teskere bitsin bu hasret
Evde baban, bacın, anan yüzüne hasret

Kaç yıl oldu davul zurna yolcu ettik seni
Duvarın üstüne astık yırtık resmini
Hiç gam yeme, yaş dolsa da kurur gözlerim
Vatan borcu, namus borcu derim beklerim

Gel teskere, gel teskere bitsin bu gurbet
EVde baban, bacın, anan yüzüne hasret

.....
**Koca öküz, sarı dana nasibin almış
Mektubunda söz etmedik bir yârin kalmış**

**Gel teskere, gel teskere bitsin bu gurbet
Evde baban, bacın, anan yüzüne hasret**

Bu arada bir türküde, gurbete gidenlerin sık sık mektup beklediklerini ne güzel özetler:

**Bir dalda iki kiraz
Biri al, biri beyaz
Ben gurbete gidersem
(Eğer beni seversen)
Mektubunu sıkça yaz**
.....

Bir başka türküde de mektuplara ıslak gözlerle bakıldığını anlatır:

**Mektupların ıslandı
Gözlerimin yaşında**
.....

Şair **Oktay Rıfat**'da, bir şiirinde beklediği mektubun ancak aylar sonra geleceğini kahve falından öğrenmeye çalışır:

**Aya bakar mektubunun gelmesi
Karabahtım söyler kahve telvesi**
.....

Güfte **Zekâî Cankardeş**, beste **Selâhattin Pınar**'a ait bir

dörtlüde aynı acıklı konuyu şöyle dile getirir:

**Ne gelen var, ne haber var, gün uzun, yollar uzak
Bekledim kaç geceler böyle içim sızlıyarak
Aydan imdat diledim, göklere açtım elimi
Bekledim kaç geceler böyle içim sızlıyarak**

.....

Halk şairlerimizden **Âşık Ali İzzet**, bir şiirinde mektup için şöyle der:

**Selâm söyle Ali İzzet dostuna
Şu mektubum alın verin destine
Yuva yapın bizim evin üstüne
Her sabah her sabah ötüşün kuşlar**

Muharrem adında âşık askerlerden biri de, firkat ateşiyle yanıp tutuştuğu sevgilisine şöyle bir mektup yazar:

**Seviyorum çılgınca seni
Bazen mektup yaz hatırla beni
Rahatsız ederse biri seni
Esas duruşu bozar gelirim**

**Kendini yalnız bilme sakın
İzin yoksa firar yakın
Muharrem asker diye üzülmeye sakın
Askerliği yakar gelirim.**

Askerlikte mektupların ayrı bir yeri, ayrı bir özlemi vardır. **Asker oldum** diye bilinen Hüzam türküyü içimizde hemen hemen bilmeyen yok gibidir. Hattâ, işitildiği zaman içinden

hafif hafif katılanlar da olur:

**Asker oldum piyade, bugün aşkım ziyade
Evlilerin sevdası, bekârlardan ziyade.
Gidiyorum elveda, canım yoluna feda
Kavuşmadık yâr olmaz, kavuştur bari Hudal**

Bilindiği gibi âşıklar, sevgililerinden (maşuklarından) hep kendilerinin istedikleri şekilde mektuplar beklerler:

**İsterim senden her yaz, bir name yaz
Yazacaksan dediğim vechile yaz**

Edebiyatımızda mektupla ilgili çok mânîler, musikimizde de bir o kadar birbirinden güzel türküler vardır. Bunlar arasında (Her Yönüyle Kemaliye-Egin) adlı kitaptan alınan mektup-la ilgili özlem dolu bazı türkülerini şöyle sıralayabiliriz:

Türkü (*)

**Bir mektup yazdırdım dört yanı kara
Künyemi vermişler karakola
Anam duyar ise döver dizini
Babam duyar ise düşer yollara
Yolladığın on lirayı verdi baban kilime
Gelin ise hergün evde dır dır verir diline
Kış geliyor. Ekmem lâzım, etlik lâzım, aş lâzım
Bolca para yolla bize, düşürme el diline**

**Dokuz ay gezdirdim üç yıl emzirdim
Yavrum seni sağ çiğnimde(**) gezdirdim
Elâ gözlerini sevdiğim oğlum**

(*) Her Yönüyle Kemaliye (Egin), «st. 1996.

(**) Çiğ: Omuz

Bu mektubu gözyaşımla yazdırdım

Ana dedikleri mübarek güldür
Dizlerin dermanı gözlerde nurdur
Elâ gözlerini sevdiğim oğlum
Bir mektup gönder de yüzümü güldür

Yüksek minarede okunur öğle
Hasretlik elinden hûn oldum böyle
İçerden sarardım, dışardan soldum
Mektup var hâlimi yârime söyle

Nazlı yârim sensin fikrim hayalim
Uykum gelmez yıldızları sayarım
Her posta geldikçe mektup umarım
Mektubun gelmezse durur ağlarım

Ne diyeyim yine düşmüşüm gözden
Bir kuru mektubu kesmişsin benden
Ellerin mektubu gelir okunur
Kan ile karışık yaş gelir gözden

Mektubumu ilkbahara yazarım
Gelip seni bulana dek yaz gelir
Hasiretlilik çektiğimi aramam
Korkarım Ecel Kuşu tez gelir

Posta geldi haber yok mu bizlere
Doldu elâ gözler aktı yüzlere
Elâ gözlerini sevdiğim ağam

Merhametin kalmadı mı bizlere

**Dertli bülbül gül üstünde ötmez mi
Sizin hasretliğiniz bana yetmez mi
Sitemli mektubunuz ağlattı beni
Yiğit olan gurbet ele gitmez mi**

**Mektubun okudum efkârım arttı
Yazdığın mâniler ciğerim yaktı
Gece gündüz istemezdim ayrılık
Zâlim felek bizi ayrı bıraktı**

Ünlü ses sanatçılarımızdan, şair merhum **Bekir Sıtkı Erdoğan**'ın **Kışlada Bahar** adlı sevilen şiiri, askerlik haya-tını, askerlik anılarını ne güzel anlatıyor:

**Kara gözlüm efkârlanma, gül gayri,
İbrikler öter ötmez ordayım.
Mektubunda diyorsun ki gel gayri,
Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım.**

**Ah çekerim resmine her bakışta.
Bir mahsunluk var o boyun büküşte,
Emin ol her siğara yakışta,
Sanki duman tutar, tutmaz ordayım.
Mor dağlara kararkâhlar kurulur.
Eteğinde bölük, bölük durulur.
On dakika istirahat verilir.
Tüfekleri çatar çatmaz ordayım.**

**Dağlar, taşlar bu hasretlik derdinde.
Sabır, sebat etmez gönül yurdunda.
Akşam olur tepelerin ardında.**

Daha güneş batar, batmaz ordayım.

**Aramıza dağlar girmiş koskoca.
Meraklanma gönlüm dağlardan yüce.
Bir gün değil, beş gün değil, her gece.
Yatağıma yatar, yatmaz ordayım.**

**Bahar geldi, koyun, kuzu koklaştı.
İki âşık dört senedir bekleşti.
Kara gözlüm düğün dernek yaklaştı.
Vatan borcu biter bitmez ordayım.**

Yazımızın başında belirtildiği gibi, mektupların çeşitli haberleşmelerde, aile arasında, askerlik sırasında, iş ve toplum hayatımızda, türkülerimizde, mânilerimizde kendine has ayrı birer özellikleri vardır.

Halkımızın yaşadığı acı-tatlı bir çok olaylar karşısındaki duygularını, sıkıntılarını, fedakârlıklarını aynen yansıtmaları açısından mektuplar, başlı başına birer örnek teşkil ederler.

Devletler ünlü kişiler arasındaki mektuplar da ayrıca, tarihî belge sayılırlar ve zaman geçtikçe bunların değeri kat kat artar.

Tarih boyunca dünyadaki bütün insanlar, bu konu ile yakından ilgilenmişler, bu arada bazı dünya ünlü yazarların mektup hakkında ilginç tavsiyeleri de birer vecize olmuştur.

İşte, onlardan birkaçını sıralayarak yazımızı noktalayalım:

- Mektupların değeri, onları yazarların kişiliklerine, dünyayı anlama gücüne, kültürüne bağlıdır.

Bedrettin Tunçel

- Bu mektubu her zamankinden daha uzun yazmak zorunda kaldım; çünkü kısa yazacak kadar vaktim yok.

Blaise Pascal

- Bir edebiyatçının ününü beslemek, hattâ bazen de bir süre onun bu ününü yaymak, yerleştirmek için bol bol mektuplaşması kadar elverişli bir yol bulunamaz.

D' Albert

- Karakterinden iyice emin olmadıkça, sevgilinize yazdığınız her mahrem satır felâketinizi hazırlayabilir.

Mm. D. Ximena

- Ömrümde, üstündeki posta puluna değecek değerde ya bir, ya da iki mektup aldım.

Henry David Thoreau

- Bir insanın ruhunu mektuplarında açıklığı ile bulabilirsiniz.

Samuel Johnson

- El ile yazılmış mektuplar, eski yüzyıllardan selâm gibidir.

Thornton Wilder

- Mektuplar, manevi bir huzur kaynağı, geçmiş günlerin anı defteri, insanın kendi isteklerini anlamasına ve anlatmasına yardımcı olan bir kılavuzdur.

T. Elizabethan

- Mektuplar, kapalı şeylerin anlaşılabilceği bir prizmadır.

T. Elizabethan

ÖĞRETMEN SEVGİSİ

İsminden de anlaşıldığı gibi;başkasına bir şey öğretmeyi iş edinene kimseye öğretmen denir. Ayrıca öğretmenliğin nitelikleri bakımından öğreten, hoca, muallim, öğretim üyesi, öğretim görevlisi, profesör, lektör-okutman, mürşit-irşat eden-yol gösteren, fikir yönünden tenvir eden-aydınlatan v.s. bazı kelimeler daha kullanılır ise de, bunlar arasında en çok ben-

imseneni: öğretmen, hoca, muallim ve profesör sözcükleri olmuştur. Bu kelimelerin de kullanıldığı kişilere göre bazı anlam farkları görülür. Üniversite hocası dışındaki kimseye profesör denilemeyeceği gibi, bir profesöre de **Öğretmenim** diye hitap edilmesi kadar yersiz ve garip bir şey olmaz, ama aynı kimseye **Hocam** denilirse bu da hiç yadırganmaz. Aksine bu hitap şekli daha içten karşılanır, kulağa daha hoş gelir. Bu kelime okulda, dinî kuruluşlarımızda daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağız dolusu ve yürekten söylenen Hocam kelimesinin içtenliği kadar ayrıca saygınlığı da görülür. Bir zamanlar **Muallim** kelimesi de çok kullanılmış, Anadolu **Muallim Bey** sözcüğünü çok tutmuş, benimsemiş ise de, bugün için bir çok kelime ile birlikte bu da unutulmuş gibidir.

Hoca sözcüğü, dilimize farsçadaki **Hâce** kelimesinden gelmiştir. Hoca; eski Türkçede yaşlı, tecrübeli, saygın kişi anlamına gelen **Koca** sözüne ahenk olması bakımından ve anlam eşitliği açısından aynen uyduğu için çok sevilmiş, dilimizde çok kullanılmıştır ve halen de kullanılmaktadır.

Bilgiyi seven, bunun değerini anlayan toplumlar, bilgiye, bilgine, hocaya daima saygılı davranmışlardır. Tarih boyunca bu alanda ün yapmış, çeşitli uygarlıklar kurmuş uluslar, kendi geleceklerinin umudu olan gençlerini yetiştirecek öğretmenleri için hiçbir fedakârlıktan çekinmemişlerdir. Tarihî devirlerdeki bütün Türk devletleri de bu konuda gereken ilgiyi ve titizliği fazlasiyle göstermişler ve çok iyi sonuçlar da almışlardır.

Türklerde hoca, daima saygıdeğer ve hattâ kutsal kişi olmuştur. Çocuklara, şehzadelere din ve devrinin bilim dallarında öğretmenlik yapan kimselere **Koca, Hoca, Ata** gibi isimler verilmiştir. Özellikle **Ata** kelimesi; hoca, muallim, mürebbî, baba, dede, tecrübeli, güngörmüş, ihtiyar ve din uluları için kullanılmıştır. Bunlar, zamanın gençlerine devrin fikir hareketlerini öğretmişler, bilim, siyaset, askerlik ve çeşitli

sanat konularında onlara hocalık yapmışlar, öğütler vermişler, devrin koşullarına göre en iyi şekilde yetişmelerini sağlamışlardır. Ayrıca, dinî konularda, Tanrı'ya varma yollarını öğreten ve herbiri büyük tasavvuf ehli, birer kutup olan ak saçlı, ak sakallı, nur yüzlü, bilgin, saygıdeğer bu kişilere, kadir ve kıymet bilen Türk toplumu **Ata** demekten büyük bir zevk duymuştur.

Göktürk Yazıtları'nda **Atı** olarak geçen bu kelime, daha sonraları Selçukiler devrinde **Atabek** şeklini almış, hastalara, dertlere deva bulan devrin doktorlarına da **Atasagun** denilmiştir.

Türklerde öğretmenlik mesleğine ilgi ve öğretmen sevgisinin esası, kökü, biraz da dinden, dine bağlılığımızdan ileri gelmektedir. **Ulu Tanrı**'dan, Hz. Muhammed'e gelen ilk hitap ve ilk irşat: "**İkra-Oku**" ile başlamıştır. Bu suretle okuyan ile okutan arasında kurulan bu kutsal çalışma, bu nur alış-verişi ve bunun feyizli sonuçları, yüzyıllar boyunca gelişerek bütün bilim âlimine yayılmıştır.

Hz. Muhammed'in, kısa, kısa olduğu kadar da geniş anlamlı: "**Kadın ve erkek üzerine ilim talebetmek farzdır.**", "**Bildiğin her şeyi başkasına da öğret!**" ve "**Beşikten mezara kadar bilimi arayınız!**" hadiselerindeki irşatları ile, **Hz. Ali**'nin: "**Öğretmenlik Tanrı sanatıdır. Bana bir harf öğretenin kölesi olurum.**" şeklindeki sözleri, toplumumuza ve kültürümüze ışık tutmuş, yön vermiştir. Ayrıca, öğretmenliğin bu kudsiyetine inanan ve görevinin bilinciyle hareket eden öğretmen de, atalarımıza lâıyk olarak çalışmışlar, ecdadının ruhunda yanan bu kutsal meşaleyi nesilden nesile intikal ettirerek zamanımıza kadar getirmişlerdir.

Büyük Türk Hükümdarları, Osmanlı Padişahları, ünlü Türk kumandanları, hocalara, hocalarına besledikleri sevgilerini, saygılarını, bağlılıklarını her fırsatta belli etmişler, bu suretle de toplumlarına çok iyi birer örnek olmuşlardır. Tarih

boyunca, buna ait bir hayli örnekler verebiliriz:

Mete (Oğuz Han M.Ö. 209-174), hocası **Uluğ Türk** veya **Irkl Ata**'yı hükümdar olunca kendisine vezir yapmış, böylece hocasını yanından hiç ayırmamış, fikir danışmış, tecrübelerinden daima yararlanmış, hayatı efsaneleşen bir kahraman olmuştur.

Göktürk Yazıtları'nı bizzat yazdığı bilinen **Yolluğ Tigin** adlı Türk tarihçisi de, eski Türk hükümdarlarından **Bilge Kağan** (ölümü: 734) ile -yine hükümdar olan- onun küçük kardeşi **Kültekin Kağan**'ın hocalığını yapmış, devrinin ünlü bilginlerindendir.

Amasyalı **Ali bin Hüseyin**'in 15. yüzyılda yazmış olduğu **Tac-ül Edep** adlı eserinden alınan Emîr Süleyman Okulda adlı parça, konumuzla ilgili görüldüğü için sadeleştirilerek bugünkü dilimize çevrilmiştir.

Olay şudur:

Yıldırım Hükümdar (Bayazıt 1360-1403), Emîr Süleyman adındaki oğlunu okula yazdırır. Öğretmeni de kendisine teslim edilen şehzadenin, ilerde iyi bir padişah olabilmesi için elinden gelen ilgiyi gösterir. Bir gün, çocuğun okulda suç işlemesi üzerine öğretmeni de, diğer öğrencilerine uyguladığı ceza metoduna göre Emîri de döver.

Şehzade, akşam babasına okuldaki olayı açar. Sultan-ı İklîm-i Rûm'un çocuğu olduğunu, babasından sonra ülkeyi kendisinin yöneteceğini, bunun için de okulda diğer çocuklardan farklı muamele görmesi gerektiğini yana yakıla anlatır.

Bunun üzerine babası Yıldırım Bayazıt:

- Yarın sabah okula seninle beraber gidip, hocanla görüşelim! der.

Ertesi gün padişah, yakınlarından birini erkenden okula göndererek öğretmene haber salar:

"Emîr Süleyman iyi düşünemiyor. Birazdan onu okula getireceğim. Ben, çünkü olaydan söz açınca, hemen sopa ile

üzerime atıl. Baş, göz demeden çocuk kovalar gibi beni de kovala. Yetişince de sopa ile biraz dokun ama, sert vurma!" şeklinde tembihte bulunur. Az sonra da çocuğunun elinden tutarak okula gider. Bu arada öğretmen de sopasını hazırlamıştır.

Padişah içeri giripte:

"Bire muallim, ben sana oğlumu okumaya verdim! Onu niçin diğerleriyle bir tutup döversin?"

diye söylenmeye başlaması üzerine, öğretmen de yerinden doğrulur. Eline aldığı sopasını kâh duvara, kâh yere vurarak büyük seslerle bazen de padişahın eteğine dokunarak onu kapı dışarı eder. Bu arada bir iki sopa da Emîr Süleyman'a vurur ve çocuğu kolundan tuttuğu gibi sınıftaki yerine oturtur, dersine devam eder. Başka güvencesi kalmadığını anlayan şehzade de, sessiz sessiz ağlayarak, içini çekerek okumaya koyulur.

Akşam eve geldiği zaman Padişah baba:

- **Ey oğul, senin hocan çok yaman bir kimse imiş. Bundan sonra var edebinle otur. Derslerinle uğraş, yaramazlık etme!**

demekle, kendi otoritesi pahasına da olsa, oğlunun geleceğini düşünerek, öğretmenin otoritesini kırmamış ve böylece çocuğun şikâyet kapısını da kapatmış oluyor.

ÖĞRETMENİN DEĞERİ

Yavuz Sultan Selim (1470-1520), çok iyi yetişmiş, devrinin kültürünü en iyi bilen, okumayı seven, harplere giderken bile yanında sandıklarla kitap götüren bir padişahı. Devlet işlerinde sert ve müsamahasız olmasına rağmen bilginlere de o kadar nazik ve saygılı davranmıştır. Bütün seferlerinde olduğu gibi, Mısır Seferi'nde de yanında İbn-i Kemal

Ahmet Şemseddin Etendi, İdris-i Bitlisî, Halîmi ve Cafer Çelebi adlarında devrin ünlü âlimleri ve şairleri de bulunuyordu. Sefer dönüşünde, bir biniş sırasında İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamur parçası Yavuz'un kaftanına yapışır. Padişahın özelliklerini bilen âlim, bu olayın sonucundan çok korkar ve son derece de üzülür. Bunu gören Yavuz Sultan Selim:

- Dokunmayın onal Ulemanın atının ayağından sıçrayan çamur bile mübarektir, o çamur medarı ziynet ve bediyyi mefharettir. Getirin başka bir kaftan, değiştireyim! Bunu da öldüğümde sandukamın üstüne örtünüz! diyecek kadar büyüklük göstermiştir.

Sultan Selim Camii yanında, kendi ismiyle anılan türbesindeki sandukası üzerinde son zamanlara kadar bej renkli o tarihî kaftan örtülü kalmış, uzun senelerin etkisiyle kaftanın çürüyüp dağılması sonunda, yerine ona benzer bir yenisi konulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed (1430-1481), çocukluğunda son derece haşarı olmasına rağmen, Akşemseddin, Molla Hüsrev, Molla Hayreddin, bilhassa sertliği ile tanılan, hatır gönül dinlemeyen Molla Gürânî gibi kudretli hocalarının sayesinde büyük bir kumandan, ilerisini gören büyük bir devlet adamı ve ayrıca iyi bir şair olarak yetiştirilmiştir.

Fatih, ömrü boyunca âlimlere büyük saygı göstermiş, hocası Molla Gürânî'nin daima elini öpmüş, yalnız Allahın huzurunda ayakta durulacak yer olan camide bile, hocası gelince ayağa kalkmış, bu suretle -kendisinden sonraki nesiller için- öğretmenlere gösterilmesi gereken saygı bakımından da örnek harekette bulunmuştur.

Fatih, bir ara hocası Molla Gürânî'yi vezir yapmak istemiş, ünlü bilgin de: **"Senin kapında gözüne girmek ve vezir olmak için çalışan gençler var. Onlara takaddüm ederek terfilerine mâni olmak ve yerlerini almak istemem!"** diyerek kabul

etmemiştir.

Fatih Sultan Mehmed, devrinin fikir, resim, sanat ve mimarî başta olmak üzere çeşitli konuları ile ilgilenmiş, batının Rönesans hareketlerini de yakından izlemiş, İstanbul'da ilk üniversiteyi kuran padişah olmuştur.

Genç yaşta bile büyük ve ileri görüşlü olan Fatih'in, İstanbul'u aldığı zaman ancak 22 yaşında hem hükümdarın ve hem de başkumandan olduğu düşünülürse, onun sıradan bir kimse olmadığı derhal anlaşılır.

Bilindiği gibi; 29 Mayıs 1453 salı gecesi, sabaha karşı şiddetli bir saldırı ile, 53 günlük kuşatmadan sonra İstanbul Türklerin eline geçer.

Fatih Sultan Mehmed, öğleye doğru muhteşem bir törenle Topkapı'dan şehre girer. Alay, bugünkü Lâleli'den Bayazıt Meydanı'na, oradan da Çemberlitaş'a gelir. Burada Fatih atından iner, Kibleye döner. Yanındaki hocaları ve yüksek rütbeli kumandanları ile birlikte, kendilerine bu büyük zaferi ihsan eden Yüce Allah'a, hemen orada, toprak üzerinde secde ederler. Bu suretle şükran borcunu yerine getiren Fatih, yerden aldığı bir avuç toprağı da başındaki miğferinden aşağı bütün üstüne serptikten sonra tekrar atlara binilir ve Ayasofya'ya doğru ilerlenir.

O sırada korku ve biraz da merakla, muzaffer Türk Ordusu'nu karşılamaya çıkan ve yolun her iki tarafını dolduran Bizanslılar arasındaki kız ve genç kadınlar, başında büyük kavuğu ve heybetli görünüşü ile Akşemseddin'i yeni hükümdarları sanarak ellerindeki çiçekleri ona sunmaya başlarlar. Akşemseddin, çiçek verenlere, başında miğferi, belinde kılıcı ile genç Fatih'i işaret edince, kazandığı eşsiz zafer karşısında bile zerre kadar gurura kapılmayan, itidalini yitirmeyen büyük kumandan:

- Evet, Sultan Mehmed benim. Lâkin o benim hocamdır,

çiçekleri ona verinizl.

diyerek büyük bir tevazu ve olgunluk göstermiş, o heyecanlı anda bile hocasına iltifatta bulunmuştur.

İstanbul'u aldığı gün, ikinci namazını Ayasofya'da kılan Fatih Sultan Mehmed, mabedi de teslim alır ve ilk cuma namazını da burada kılacağını belirterek -O zamana kadar mabedin, camiye çevrilmesi için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını da yanındakilere emreder.

1 Haziran 1453 Cuma, Ayasofya bambaşka bir gün yaşar, tarihe bambaşka bir değeri yansıtarak geçer. O gün caminin içi ve dışı, o zamana kadar göremediği bir mümin kalabalığı ile dolup taşar. Vezirlerin, velilerin, kumandanlarla, on binlerce kahraman yeniçeri'nin (Allah-ü Ekber) sadalarıyla çınlamaya başlar. Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu ünlü mabedi, bu defa el ve din değiştirip Ayasofya Camii olmuştur. Tarihe ün salmış büyük Türk Milleti'nin, Türk kılıcının, büyük bir dinin meydana getirdiği kuvvet ve kudretle neler yaptığını, neler yapabildiğini içten gelen gür ve ilâhî tekbir sadalarıyla dünyaya bir defa daha ilân eder.

Nihayet cuma namazı vakti gelir. Nur yüzlü hoca Akşemseddin, mübarek elini, tarihe hükmeden, bir tarihi kapatıp, yeni bir tarih açan öğrencisi genç Fatih Sultan Mehmed'in koltuğuna uzatarak onu minbere çıkartır.

Fatih'in, başında miğferi, belinde kılıcı ile, hocası Akşemseddin'in kolunda minberde görülmesi, yeni hükümdarın yine hocası tarafından oradakilere tanıtılması, halkı öyle bir coşturur ki; Ayasofya, Ayasofya olalı kubbeleri, duvarları böyle içten gelen tekbirlerle, alkış sesleriyle yıkanmamış, çınlamamıştır.

Bu büyük coşkunluk içinde Fatih Sultan Mehmed, yiğit ve tok sesiyle ilk hutbesini irat etmiş, hocası Akşemseddin de ilk cuma namazını kıldırmıştır. Fatih, askerlerinin başında, daima saygı duyduğu hocasının arkasında Ayasofya

Camii'nde tarihî ilk cuma namazını böyle kılmış, aziz şehitlerimiz minnetle anılmış, onların mübarek ruhlarına fatihalar okunmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)'ün asıl adı Mustafa'dır. Selânik'te ilk defa Mülkiye Rüştiyesi'ne (bugünkü ortaokul) devam ettiği sırada Arapça Hocası'nın haksız hareketi karşısında okuldan ayrılmış, Askerî Rüştiye'ye giderek imtihan vermiş ve okula girmiştir.

Küçük Mustafa, burada yüksek zekâsıyla derhal öğretmenlerinin dikkatini çekmiş, kendisini sevdirmiş, özellikle matematik derslerindeki kabiliyeti, arkadaşlarından üstünlüğü, hocasının gözünden kaçmamıştır.

Okulun 2. sınıfında iken, bir gün matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Efendi ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de.. Bu böyle olmayacak! Arada bir fark bulunmalı, bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun!.

İnsandan anlayan, insan değerini iyi bilen bu matematik öğretmeni, (Kemal) ismini, daha doğrusu kemal (olgun) sıfatını vermesiyle bundan sonra Mustafa, okulda ve arkadaşları arasında (Mustafa Kemal) olarak tanılır. Hocası Mustafa Efendi'nin bulunmadığı zamanlarda da onun yerine sınıfında matematik dersi vermeye başlar.

Memleketimizin kurtarıcısı ve Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, büyük bir komutan olduğu kadar, ileri görüşlü ve çok yönlü bir devlet adamıdır. Hayatı boyunca çok çetin işler başarmış, kazandığı sayısız zaferlerle, yaptığı çeşitli devrimlerle hiç övünmemiş, aksine bunlardaki bütün başarıyı Türk Milleti'nin sağladığını söylemek büyüklüğünü de göstermiştir.

Bir gün Atatürk'e:

- İşte memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?

diye bir soru üzerine, şu cevabı verir:

- Maarif Vekili olarak millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir.

Yazımızın konusu ile ilgili olarak, yalnız 3 kasım 1928 (Harf Devrimi) nin ilânını ele alırsak, bunun bile tek başına memleketimiz ve kültürümüz için, kısa zamanda ne derece yararlı sonuçlar verdiğini görürüz. O zamana kadar yurdu-muzda pek az olan okuma-yazma bilenlerin sayısı, bu devrimle birden artmış, genç-ihtiyar, kadın-erkek, hemen herkes (Millet Mektepleri) ne koşarak yeni yazıyı öğrenmeye başlamışlardır. Görülüyor ki: Atatürk bu devrimiyle Türk Milleti'ne hocalık etmiş, soyadında da olduğu gibi ulusuna Ata'lık yaparak bugünkü eğitim, bilim ve kültür seviyemize gelmemizin temelini atmıştır.

Atatürk, öğretmenlik mesleğine ve öğretmenlere daima değer vermiş, saygı göstermiş, bunu şu sözleriyle de belirtmiştir: **Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Ayrıca, Dünyanın her yanında öğretmenler, insan topluluğunun en fedakâr ve saygıdeğer kişileridir.** demesiyle bu düşünce ve kanaatlerini bir defa daha açıklamıştır.

Atatürk, binbir zorluklarla karşılaşp, çok çetin koşullar altında kurmayı başardığı cumhuriyetimizi; **Öğretmenleri Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve terbiyecileri, yeni nesli sizler yetiştireceksiniz! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır!** diyerek, yine büyük sorumluluklarla öğretmenlerimize bırakmış ve gençliğimizin, gelecek için yetiştirilmelerinde yine bütün öğretmenlerimize: **Öğretmenleri Cumhuriyet sizden düşünceleri hür, vicdanı hür, kültürü hür nesiller ister!** sözleriyle büyük görevler de vermiştir.

ÖĞRETMENLERİMİZ VE BİZ

"Hayat, bir okuldur." derler. İnsanoğlu da yaşamında her

gördüğü şeyden ders almasını bildiği oranda başarı sağlamış, yükselmiştir.

Dünya tarihinde uygarlığın, kültürün başlamasıyla buna paralel olarak öğretmenlik de önem kazanmış ve günden güne bu değerini arttırmıştır. Eski yunan filozoflarından **Diyojen (M.Ö. 412 ?-323): "Yeryüzünde öğretmenlikten şerefli bir meslek tanımıyorum."** diyerek, bu konuda zamanının düşüncesini özetlemiştir.

Hz. Ali'nin, eğitim için çok güzel bir sözü vardır: "Çocuklarınızı, devrin icaplarına göre yetiştiriniz."

Toplumumuzda, eskidenberi padişahından tutun da, aile büyüklerine kadar hemen herkes, her devirde ana-baba hakkı kadar, öğretmen hakkının da büyük olduğuna inanmışlar, bu hakkın hiç bir şeyle ödenemeyeceği yolunda birleşmişler, bu konuda konuşmalar yaparak buna önce kendileri inanmışlar, çocuklarını da inandırmışlardır. Ailenin ileri gelenleri: **"Dedeler, babalar hata ederler, ama öğretmenler asla hata etmezler!"** diye, hocalarına besledikleri güven, sevgi ve saygıyı, çocuklarına, torunlarına da aşılamışlar, bunu büyük ustalıkla başarmışlardır. **Socrates'in (M.Ö. 469?-399)** şu sözünü hatırlamak herhalde yerinde olur: **"Dünyada her şeye değer biçilebilir, ama öğretmenin eserine değer biçilmez."**

Bugünkü eğitim sisteminde artık terk edilmiş olmasına rağmen eskiden bizde, çocuk okula yazdırılırken öğretmene veya bir sanat edinmesi için ustasına teslim edilirken o zamanın usulüne göre, büyükleri tarafından: **"Eti senin kemiği benim"** denilir, ayrıca buna bir de: **"Öğretmenin vurduğu yerde gül biter."** sözü eklenir ve sık sık da bunlar tekrarlanırdı. Bugün için bu metod sakattır ama, o zamanın çocuğu bu şartlar altında ve bu sözlerin ne anlama geldiğini çok iyi bilerek hocasının da, ustasının da sözünden dışarı çıkmaz, var gücü ile derslerine veya işine sarılmaktan başka

bir şey düşünemezdi. Ayrıca, arkadaşlarıyla, çevresiyle iyi geçinir, okul düzenine, iş yeri kurallarına, verilen emirlere aynen uyar, böylece yine de iyi yetişmiş olurdu.

Ruffini, öğretmen için şöyle bir benzetme yapar: "Öğretmen, bir kandile benzer, kendini tüketerek başkalarına ışık verir."

Evet, hepimizin az-çok bir okul hayatımız vardır. Bizler de okul devrelerinde, kendimizi geleceğe hazırlarken bir çok öğretmenle karşılaşmış, hepsinden bir şeyler öğrenmişiktir. Bunların içlerinde bazıları sert, bir kısmı yumuşak ve tatlı dillidir. Notu bol olanı sevmiş, kıt not verenlere aynı sevgiyi gösterememiştir. Sevdiklerimizin derstlerini dört gözle beklemiş, bazılarının derslerine de mecbur olduğumuz için girmişiktir. Bazen gençlik etkisiyle, bazen de arkadaş teşvikiyle, bazen de kızmaları hoşumuza gittiği için hocalarımızı kızdırmış, sinirlenmelerine, bağırıp çağırımlarına sebep olan olaylar hazırlamıştır. Geçmiş yıllarımızın çocuksu anılarını şöyle bir karıştırırsak, okul sıraları arasında hepimizde tatlı, acı bir çoklarını hatırlayabilir, bazısına güler geçer, bazısından utanır, pişmanlık duyar -kısa da sürse- bir an için geçmişimizi yaşayabiliriz.

Öğrenim yıllarımızda bir hayli öğretmen tanımamıza, aradan geçen yılların etkisiyle çoğunun isimlerini unutmamıza rağmen, bunlar içinde ancak bir veya ençok iki öğretmenin üzerimizdeki etkisinin, diğerlerinden çok çok üstün olduğunu ve bunların her fırsatta hatırlandıklarını, isimlerinin asla unutulmadığını görürüz. İşte, bu üstünlüğün elbette ki bazı nedenleri vardır.

Öğretmenin başarılı olması için yalnız branşındaki bilgisi yeterli değildir. İşte, bu seçkin öğretmenler de sınıflarda sadece kendi ders konularını işlememişler, yeri geldikçe ders dışı konularda da öğrencilerine, kendi yaşam tecrübelerinden yararlanarak, örnekler vererek, ilerde karşılaşacakları çeşitli

zorlukları yenmeye de hazırlamışlardır. Bu hocalar, öğretmenlik mesleğini sevmiş, eline teslim edilen yurdun ve geleceğin büyük ümidi öğrencilerini sevmiş, kendilerini okula, yavrularına adanmış, onların yaşlarını düşünerek seviyelerine inmesini başarmış, problemlerini, sıkıntılarını düşünerek bunlara çareler bulmuş, sevgilerini kazanarak iyi yetiştirmelerini sağlamışlardır. Ders saatleri dışında da öğrencilerinin her biriyle ayrı ayrı ilgilenerek, ruhsal, parasal, başarı v.s. diğer bazı konularla birlikte aile durumlarında da yararlı olmuşlardır. Bu muhterem ve fedakâr insanlar, bu idealist öğrenmenler bazen ekdiklerini biçemedikleri için icabında o çok sevdikleri öğrencilerine bağırmışlar, sert davranmışlar, not kırmışlar, ceza vermişler, hattâ kulak çekmişlerdir ama, öğrencileri tarafından yine sevilmişler, yine sayılmışlardır.

Tarihimizin geçmiş yüzyıllarına şöyle bir kuşbakışı göz atacak olursak; askerî alanda çeşitli savaşımlara katılan gözüpek kahramanlarımız, gazilerimiz hattâ bu vatan için severek canlarını feda eden mübarek şehitlerimiz, kendilerine savaş tekniğini öğreten, savaş meydanlarında pişmiş, tecrübeli komutanlarına lââyık dövüşler yapmışlardır. Bunlar, üç kıtada bir çok taşlar devirmişler, sayısız zaferler kazanmışlar, bu suretle kendilerini tanıyanlara, yaptıklarını seyredenlere veya menkıbelerini dinleyenlere de savaş ve kahramanlık konularında birer örnek, birer hoca olmuşlardır.

Kılıca su vermesini bütün incelikleriyle ustasından öğrenen sanatkârlarımızın yaptıkları kılıçlar, Türkün bileğinde hem en sert demiri, hem de en ince ipeği kesmiştir.

Şiir, edebiyat ve tasavvuf alanında yetişen bir çok ünlü bilginlerimizin ölmez eserlerinden elimize geçenler, bugün millî kitaplıklarımızın birer hazinesidir.

Mimarî sahada birbirlerinden üstün eserler veren üstadlarımız, yarattıkları ölümsüz eserleriyle kendilerinden sonra gelenlere birer hoca olmuşlar, yurt sathında bizlere armağan

ettikleri camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, köprüler, çeşmeler, imaretler ve daha pek çok türdeki mimarî eserlerle, bütün dünyanın takdir ve hayranlığını kazanmışlardır.

Musiki üstadlarımızdan ders alan o günkü ses sanatçılarımız, Türk Musikisi'nin kudretini yalnız hudutlarımız içinde değil, dışında da tanıtmışlar, yüreklerde seslendirmişlerdir.

Çiniciliğimiz, halıcılığımız ve daha pek çok sayılamayacak kadar zengin olan çeşitli el sanatlarımızdaki üstün başarılarımız, bu alanlarda emeği geçen usta öğretmenlerimiz sayesinde gerçekleşmiş, ağacı, taşı, demiri dantel gibi işleme sanatını bize onlar öğretmişlerdir.

Görülüyor ki; öğretmenlik mesleğinin sahası çok geniştir. Subay, ulema, müderris, din bilgini, mürebbiye, dadı, lala, her mesleğin erbabı, her sanatın ustası, yetiştirilmeleri için kendilerine verilen gençlerimizin birer hocası olmuşlar, bildiklerini bunlara öğretmişler, hem sanat ve hem de eğitim-öğretim bakımından yetiştirmelerini sağlamışlardır. Bu düzen, ve-rimli bu tarz yüzyıllar boyunca sürüp gitmiş, böylece yeni yeni eserler, abideler yanında, yeni yeni öğretmenler de yetiştiren, toplumumuza kazandıran yine bir çok öğretmenlerimiz olmuştur.

Eskidenberi öğretmenlerimizin her birini, sahalarının adamı, bilgin kişileri, bölgelerinin de birer kutbu olarak görüyoruz. Bunlar, yüklendikleri kutsal görevi ve bu görevin bütün sorumluluklarını çok iyi anlamışlar, hak'ka, hukuka daima saygılı davranmışlar, vatan, millet yolunda olduklarını hiçbir zaman akıllarından çıkarmamışlardır. Saraylarda, geleceğin padişahı olacak şehzadelerden tutun da, konaklarda ve bütün okullarımızdaki gençleri, günün icaplarına göre bunlar okutmuşlar, bu değerli hocalar eğitip yetiştirmişlerdir.

Üç kıtada egemenlik kuran ecdadımızın ordusu gibi, eğitime, öğretime ve hocasına verdiği önem kadar sonuç da

büyük ve parlak olmuş, bu başarı, bu ihtişam, bu şaşaa nesillerden nesillere devam ederek gelmiş, böylece devlete, millete, insanlığa yararlı bir çok gençlerimiz yetişmiş; değişik ırkta, değişik dinlerde ve değişik ülkelere Türklüğe bağlı milyonlarca insan, uzun yıllar rahatlıkla ancak böyle yönetilmiştir.

"Milletler hatıraları ile yaşar." derler. Türk Milleti için bu hatıralar bir değil, binlercedir ve hepsi de birbirinden kuvvetlidir. İşte, öğretmenlik de bunlardan biridir.

Bilime, kültüre önem veren büyük ve asker bir milletin evlâtları olarak, bizleri yetiştiren, bizleri onur sahibi yapan hocalarımız muhterem kişilerdir. Bütün başarılarımızda ödenemeyecek kadar emekleri bulunan hocalarımıza, büyüğünden küçüğüne kadar Türk toplumu da hemen her devirda gereken sevgi ve saygıyı göstermede adeta yarış etmiş gibidir.

Eski devirlerde, kahve veya dükkân önünde oturmakta olanlar, o sırada yoldan bir ulemanın, bir öğretmenin veya bir subayın geçtiğini görseler -yaşları ne olursa olsun- hemen ayağa kalkarak bunları selâmladıklarını bugün iftiharla, gururla hatırlarız.

Oğlunu evlendirmek isteyen, kız alıp kız varen, evini satan veya yeni bir ev alan, işini değiştirip yeni bir iş tutmayı tasarlayan yaşlı başlı aile büyüklerinin bile, kişisel yahut aile sorunları için çevrelerindeki bu hocalara, bu bilgin kişilere sık sık başvurdıkları, onlardan fikir danıştıkları, sözlerinden, tavsiye ve öğütlerinden dışarı çıkmadıkları görülmüştür.

Bir öğretmenin, resmî işi için gittiği bir daireda veya gezisi sırasında bir şehirde hiç beklemediği bir anda karşısına mevki ve rütbe sahibi eski bir öğrencisinin çıkipta içten samimiyetle: (Hocam!) diyerek saygı, sevgi ve özlemla elina sarılıp öpmesini görenler, öğretmenliğin kutsiyatini ancak o zaman daha iyi anlamışlardır. O anda hocasının da,

öğrencisi kadar sevindiği, böyle bir evlât yetiştirmekten haz duyduğu, bunların gözlerinden, sözlerinden ve birbirlerini canı yürekten kucaklamalarından kolayca anlaşılır. Bu mutluluk, bu zevk maddî manevî hiçbir şeyle elde edilemez.

Vakit vakit, çeşitli maksatlarla öğretmen hor görülmüş, gururu kırılmış, öğretmenlik mesleğine gölge düşürülmüş ise de, bütün bunlar bulut gibi gelip geçici olmuş, uzun sürmemiştir.

Uzak-yakın tarihimizden, toplumumuzdan, aile büyükle-
rimizden, çevremizden ve kendimizden öğretmen-öğrenci ile ilgili daha pek çok anılar, bir çok tatlı örnekler verilebilir ama, bu derece köklü, bu derece önemli ve geniş bir konuyu, sayfalarımızın imkânları oranında ancak, çoğumuz tarafından bilinen en canlı örnekleri şöyle bir toparlayarak sunmaya çalıştık.

İşte, günümüz öğretmeni de, hayatımıza tesir eden, bizleri yetiştiren o eski öğretmenlerimiz gibi olmaya çalışmalı, öğrencilerine onların yaptığı gibi kendilerini sevdirmelidir.

Hepsinde vatan, millet sevgisi, meslek anlayışı ve gaye birliği bulunan, gelmiş-geçmiş bütün fedakâr öğretmenlerimizi takdir ve minnetle anar, aramızdan ayrılanlara Yüce Tanrı'dan rahmet, hâlen görev başında, aynı gaye uğrunda canla-başla çalışmakta olan bugünkü öğretmenlerimize de başarılar..

ÖĞRENCİLERE TAKILAN ADLAR

Eski yıllara dalıp, okul seneleri, sınıf arkadaşları, öğretmenler teker teker hatırlanırsa, unutulduğu sanılan o günlerin, birçok acı-tatlı anıları da yıllar sonra tekrar tazelenir. Zaten, anıları unutmak zordur. Aradan kaç yıl geçerse geçsin, hatırlandıkları zaman birden canlanıverirler. Her insanın geçmişi, bu bakımdan birer hazinedir. Sayısız

hatıralarla doludur. Hele yaşlıların..

Öğrencilik yıllarında, hemen her sınıfta, her mahallede takma adları ile bilinen birkaç arkadaş hatırlanır. Bunlar, vakit vakit kızdırılmış, fazla kızdıklarını belli edenlerin dallarına da iyie bastırılmıştır. Sonunda da kaçmalar, kovalamalarla birlikte ağız dolusu kötü lâflar söylenmiştir. Hele kaçan yakalanınca asıl itişip kakışmalar o zaman başlamış olur. Kavgalar, yerlerde toz-topraki çinde yuvarlanmalar, kıyasıya boğuşmalar sırasında iki taraftan elbiseleri yırtılanlar bile görülmüştür. Neden? Çünkü, birine takma adı ile bağırıp kızdırıldığı için.

Onlara bu takma adlar, genellikle aynı sınıflarda okuyan arkadaşları, akranları tarafından takılmıştır. Bir kısmı fizikî yapılarına veya alışkanlıklarına göre verilmiştir. Örnek olarak; burnu, tarih kitaplarındaki Ramses'e benzediği için çocuğun ismi **Ramses** kalmıştır. O sıralarda derste geçen **Karacahennem** kelimesi de, esmerliği yüzünden bir başkasına ad olmuş, ayrıca esmerlere genellikle **Çingene** veya **Arap**; şişman, atli-canlı, göbekli bir arkadaşına **Fıçı**, aşırı şişmanlara çok defa **Şişko** adı takılmış, iri-yarı olanlara da **Ayi**, **Deve** denilmiştir.

Öğle paydoslarında çok sevdiği pastırma ekmekle karnını doyurduğu için bir arkadaş **Pastırmacı** olmuştur. Bir başkası da, kimya dersinde geçen kostik sözünü diline dolayıp, ona buna takılarak sık sık tekrarlaması yüzünden çocuğun adı **Kostik** kalmıştır. Biri de, gözlerinin biraz çakik olmasıyla **Japon** diye anılır. Derslerini notlarından cümle cümle ezberleyenler **Hafız**, fazla çalışanlar da **İnek**, korkaklar da **Ödle** olmuşlardır. Bir arkadaş, iyi keman çaldığı için ona adı söylenmez sadece **Kemancı** denirdi. Töranlerde, okulunun önünde izci olarak hep borazan çalarak yürüdüğü için o da **Borazan** diye bilinirdi.

Aynı adı taşıyan arkadaşlar, çok defa babalarının

meslekleri söylenerek ayrılmışlardır **Hoca, Kasap, Dalgıç** v.s. gibi kelimeler, aynı zamanda onlara birer takma ad olmuştur: **Hoca Said, Kasap Said, Dalgıç Said** vs.

Bunlardan başka, benzerlikleriyle yine çevrelerinde hatırlanan bazı takma adlar daha olacaktır: **Kul, Moruk, Hüngür, Clark, Parlak, Capkın, Balina, Bıyık, Torik, Karnaval, Bacanak, Sarı** v.s. gibi..

Kızlarda da: **Lüfer**, eli takma olana **Kırık mabude, Kınalı, Hayganoş**, her zaman acaip koktuğu için **Tahtakurusu** diye bilinenler vardır.

Fakat, hangi şekilde olursa olsun, verilen bu takma adların esas sahipleriyle çok yakın birer benzerlikleri olduğu hemen göze çarpar. Bu da, o yaşlardaki öğrencilerin yaratıcı zekâlarının, muzip ve isabetli buluşlarının birer ürünü olduğunu gösterir.

Önceleri, kavga döğüş ile başlayan, sonraları yavaş yavaş benimsenip alışılan bu takma adlar, zaman geçtikçe iyice yerleşmiş, âdeta sahiplerine birer soyadı gibi olmuştur. Hattâ, vakit vakit arkadaşlar arasında buluşup konuşmalar sırasındaki sohbetlerde bazıları adı-soyadı yerine doğrudan doğruya **Yiğit lâkabiyle** anılır misali, bu takma adları ile daha kolay hatırlanırlar.

Yıllar sonra, okullarının pilâv günlerinde karşılaşan o eski arkadaşlar, artık tamamiyle değişmişler, hemen hepsi tanınmış, kelli-felli birer iş ve birer meslek sahibi olmuşlardır. Bunlar birbirleriyle kucaklaşırlarken, okul yıllarının özlemlerini duyarak yine birbirlerine takılırlar. Bu arada, senelerce önce kavgaya, döğüşe neden olan o takma adlar, bu defa kahkaha ve hoşgörü ile yine kullanılır. Herkes, zaman içinde olgunlaşmıştır.

Böyle günlerde, birkaç saat içine geçmişin o kocaman yılları sığar ki; bunun bitmesi bir türlü istenmez. Bu kısa sürede bazı arkadaşları, okudukları sınıfları, oturdukları

sıraları, hayatta kalan hocaları görüp, onlarla kucaklaşmak, saygı ile ellerini öpmek ne doyulmaz bir zevktir.

Birer sinema şeridi gibi geçen acı-tatlı birçok anıları aynı yerlerde, eksik de olsa aynı kişilerle beraber yaşamak, herhalde bir nostaljik ihtiyaçtan kaynaklansa gerek.

ÖĞRETMENLERE TAKILAN ADLAR

Az önce hep öğrencilerden, öğrencilik yıllarından söz etmiştik. Okullar konuşulurken hiç hocalarımız unutulur mu?

Arkadaşlarına türlü türlü ad takanlar, öğretmenlerine de takmadan dururlar mı? Elbette bazı hocaların da, öğrencileri tarafından kendilerine uygun görülmüş iyi veya kötü takma adları vardır. Hemen her okulda takma adları ile bilinen birkaç öğretmen çıkar. İlkokullarda takma adlara az rastlanır ise de, Ortaokullarda, hele liselerde oldukça çoktur.

Okullarımızda bazı öğretmenlerin hem adı, hem de soyadı birlikte söylenir. Bazıları yalnız adı ile, bir kısmı da sadece soyadı ile tanılır. Her nedense, soyadları pek kullanılmaz, yahut azdır. Bir kısmının isimleri sonuna bey veya hanım kelimeleri eklenir. Edebiyatçı, fizikçi, bedenci v.s. gibi yalnız branşları da kendilerini belirtmeye yeterlidir.

Bunlardan başka bir de takma adlı olanlar vardır. Bu adlar, o hocalara geçmiş yıllarda verilmiştir. Seneler boyunca da sürüp gider. Okullarında, bölgelerinde hemen herkes, onları bu takma adları ile tanırlar. Bunu kendileri de bilirler. Onlara bu adları kimin veya kimlerin verdikleri pek bilinmez ama, hepsinin ayrı ayrı nedenleri de açıkça belli olur. Yedi yaşından beri sınıflarda çeşit çeşit hocaların not değerlendirmeleri içinde yetişen öğrenciler de, elbette zamanı gelince hocalarına not verirler, ad da takarlar.

Öğrencilerine bol bol not verip, kimseye zararı dokunmayan hocaya **Baba**; ağzından hiç düşürmediği piposu

yüzünden **Pipo**; kırık notları, bol bol sıfırları ile ün yapanlara **Sıfırcı**; bu yüzden öğrencilerine karşı acımasızlığı ile tanınana **Kasap**; içkiye düşkünlüğü ile bilinen birine de **Keş** denilmiştir. Siyah bıyığı, iri burnu ve üzerindeki kalın gözlüğündeki bu benzerlikler yüzünden kendisine **Arşak** denilen hoca da olmuştur.

Bir kısım hocaların fiziksel veya bedensel arızalarına göre: **Topal, Kör, Çolak, Kambur, Ördök, Badi, Pöti, Palabıyık, Paytak, Ligor, Amcabey, Şişko, Göbek, Kaşalot, Donkişot, Köse** v.s. gibi adlar verilmiştir. Bazıları da yüz renklerine göre: **Alyanak, Sarı, Kara, Arap, Habeş** diye adlandırılmışlardır. Aynı isimde olanlar da, yine dış yapılarındaki özelliklerine göre: **Uzun** veya **Şişman** diye verilen bu takma adlar ile kolayca ayrılırlardı.

Başlarında hiç saçı olmayan üç dazlak hocadan birine **Kel**, ikincisine **Ampul**, Üçüncüsüne de **Jilet** denir, bunların gerçek isimleri söylenmeden -hattâ bilinmeden-tanılırlardı. Aynı gruptan hocalara bu adların dağılımı sırasında, kendilerinin çocuklar üzerinde bıraktıkları olumlu veya olumsuz etkilerinin de gözönünde tutulduğu derhal göze çarpmaktadır.

Ağız yapıları ve dişlerindeki arızaları yüzünden, konuşmaları sırasında bazı kelimeleri garip telâffuz eden öğretmenlere uygun adlar verilmiştir.

Bunlardan biri, çünkü sözüne hep künkü dediği için adı **Künkü** kalmıştır. Tarih hocası, derste Mısır'ı anlatırken kelimayı her seferinde mıtır gibi söylediğinden o da **Mıtır** diye bilinirdi.

Okullar açılmış, yeni ders yılı başlayalı bir-iki gün olmuş. Okula yeni tayin edilen biyoloji hocası, girdiği sınıfta: **Biyoloji kelimesi biyoslog'dan gelir** dediği için, ilk derste adı hemen **Biyoslog** olarak çıkmış ve öyle kalmıştır.

Bazı hocaların aynı sözleri sık sık tekrarlamaları

nedeniyle, o kelimeler kendilerine birer ad olmuştur. Okulda, iki fransızca öğretmeninden biri derslerinde daima **pase** kom-pase dediği için gerçek adı söylenmez, **Pase Kompase** diye bilinirdi. Diğer de, oğlum sözünü daima **ollum** diye söylediğinden adı **Ollum** olmuştur.

İngilizceciilerden biri, derslerinde yazılı-sözlü İngilizce cümleler kurdururken hep **con** ile örnekler verdiği için adı **Con** olmuş, diğer de öğrencilerine **ne** anlamına gelen **what** kelimesiyle sorular sorması yüzünden takma adı **Vat** diye kalmıştır. Aynı nedenlerle Almanca hocasına da **Doç** denilmiştir.

Selânik doğumlu bir hoca, şivesine göre konuşması sırasında daima **A-be** dediği için adı da **Abe** oluverdi.

Liseye yeni gelen müdür, o zamana kadar derse girip çıkma elle çalınan kampanya ile idare edilirken, bunu kaldırıp onun yerine otomatik zil tesisatı yaptırdığı için ona da **Zilli** denildi.

Derste çabuk konuşarak, konuları acele acele anlatan fizik hocası da **Motor** diye bilinir. Tikli ve mızız bir hoca da **Tikkoz** diye hatırlanır. Öğrencilerine karşı tatlı-sert olarak bilinen hocaya **Acıbadem**; adı çapkın çıkmış uzun boylu, yakışıklı hocaya **Kazanova**; ince uzun boylu, esmer olana da **Faber** gibi adlar takılmıştır. Devamlı başını sallayana **Sallabaş**; püf püf diyerek aşırı titizlik gösterene de **Püf** hoca denilmiştir. Öğrencilerin ufak tefek yalanlarını hemen anlayan hocaya da **Külyutmaz** adı verilmiştir.

Öğrenciler, çok defa hocalarını ya normal tek isimleriyle veya takma adlarıyla konuşurlar. Daha ziyade bu takma adlar asıl isimlerinin başına eklenerek kullanılmıştır. Bazılarının gerçek adlarını o zamanlarda da bilen pek olmaz, sadece takma adları söylenirdi.

Bir öğretmenin çalıştığı şehirdeki ilk takma adı, orada bulunduğu sürece hep aynı kalmıştır da, bir başka şehire

nakledilince onun da değiştiği görölmüştür. Bu bakımdan aynı öğretmenin çalıştığı bu değişik bölgelere göre üç, dört, hattâ bazen daha fazla takma adı olmuştur. Fakat, bu adların hepsinde de aşağı-yukarı bir benzerlik açıkça göze çarpar.

Bunlardan başka ayrıca **Mantık, Barbon, Balıkçı, Faber Kaptan, Boncuk, Boksör, Bifte, Rommel, Mustantik, Pehlivan, Civan, Moderno, Musluku, Kömürcü, Demokrat, Karakök, Volkswagen, Senyör, Bay Balon, Ayaklı karpuz, Torlak, arliston, Tarzan** v.s. daha ne adlar vardır.

Erkek öğretmenlere ad takılır da hanım öğretmenler hiç unutulur mu? Elbette onlardan bazılarının da: **Fındık, Kontes, Prenses, Kaynana, Hala, Cici, Karafatma, Turşu, Tombiş, Tombik, Hoşaf** v.s. gibi kendilerine yakıştırılmış takma adlar olacaktır. Hattâ bir hoca hanım için şöyle bir dörtlük de duyulmuştur:

..... Hanım kırtır
Her dakika sırtır
Güz el görünmek için
Saçlarını kıvırtır.

Onlara takılan bu ve benzeri adlar, âdeta birer soyadı gibi olmuştur. Eski büyük liselerdeki bazı hocaların takma adları o kadar çok benimsenmiştir ki, hocanın esas adı söylendiği zaman onun kim olduğu pek bilinmez de takma adı geçince hemen anlaşılıverir, asıl adına lüzum bile görölmez. Takma adı var ya bu yeterli sayılır, asla unutulmaz.

Hocalara bu takma adların kimler tarafından verildiği belli değildir ama, bunların herbiri öğrencilerdeki yaratıcı zekânın isabetli birer örneğini teşkil ederler, adları her vakit hatırlanır, asla unutulmaz.

Bazı hocalar, bunu hoşgörü ile karşılayıp pek umursama-

zlar, üzerinde durmaz gibi görünürler veya öyle davranırlar. Fakat, bazıları bunu bir türlü hazmedemezler. Bunlar arasında yanılıp da kızdıklarını belli edenler yandı demektir. Önce sınıftaki yazı tahtalarından başlamak üzere takma adları tebeşirle kocaman kocaman yazılır. Karikatüre elverişli olanların karikatürleri de çizilir. Okulun bahçesinde yerlere sopa ile takma adlar yazılır. Okulun duvarlarında, cami avlularında, civar evlerin, binaların yola bakan ön yüzlerinde, varsa istasyonlarda, duraklarda hep bu adlar okunur. Hattâ, parklardaki banklara, ağaçlara varıncaya kadar aynı kelimelerin çivi ile, sivri uçlu bıçakla kazılmış olduğu görülür. Bu yüzden, ancak suçüstü yakalanan çok öğrenciye ceza bile verilir ama, bir türlü önüne geçilemez, önlenemez. Yıllar boyunca böyle sürüp gider.

Öğrencilerin, hocalarına ad takmalarına alışıldığı için, her nedense pek yadırganmaz. Fakat, hocaların sınıflarındaki öğrencilerine çeşit çeşit adlar vermesi -biraz değil- iyice garip karşılanır, alışılmışın dışında sayılır. Az dahi olsa, böyle öğretmenler de çıkmıştır. Fakat, öğretmenin babacan ve iyi niyetli oluşu, onları kendi öz çocukları kadar sevmesi karşısında hiç kimsenin sesi çıkmamıştır. Öğrenciler, kendilerine verilen: **Sürülmüş tarla, Etkafa, Taşkafa, Suratlı kafa, Balta surat, Nokta göz, Hamam bohçası, Çene** v.s. gibi daha pekçok duyulmamış adlarla mezun olmuşlardır. Diplomalarında, nüfus kâğıtlarında hakiki adları yazılıdır ama, herkes onları yine hocanın verdiği adlarla bilir. Hattâ, yıllar sonra aynı öğretmeniyle karşılaşan öğrenciler, hocalarının elini öperlerken:

- Siz kimsiniz?

diye sorulduğu vakit, bu öğrenciler sınıfta hocasının verdiği takma adlarını söyleyerek:

- Ben **Hamam bohçası**'yım veya **Nokta göz**'üm diyerek

kendilerini tanıtmaya çalışmışlardır.

Yazımızda geçen takma adlar, vaktiyle muhtelif şehirlerimizde okumuş bazı arkadaşların, okul anılarını konuştukları sırada teker teker not edilmiş, sonradan bunlar arasından seçim yapılarak ancak bir kısmı alınmıştır.

Bu yazımızı okuduktan sonra, sizler de okul ve öğrencilik yıllarınıza dalarsanız, takma adlı bazı öğretmenlerinizi, bazı sınıf arkadaşlarınızı elbette hatırlayacaksınız.

Konumuzla yakından ilgili olduğu için, bizleri yetiştiren kıymetli ve idealist bütün hocalarımızı burada bir defa daha minnet ve saygı ile anar, aramızdan ayrılan hocalarımıza, arkadaşlarımıza Tanrı'dan rahmet, hayatta olanlara da uzun ömürler dileriz.

Yurdumuzdaki eski Öğretmen Okullarının kendileri için yazılıp bestelenmiş okul marşları vardı. Onlardan biri de merhum İsmail Hikmet Ertaylan'ın yazıp Cevdet Memduh Altar tarafından bestelenen şu Öğretmen Marşı'dır:

**Alnımızda bilgilerden bir çelenk,
Nura doğru can atan Türk Gençiyiz.
Yeryüzünde yoktur, olmaz Türk'e denk:
Korku bilmez soyumuz.**

**Candan açtık cehle karşı bir savaş.
Ey bu yolda and için genç arkadaş!
Öğren, öğret hakkı halka, gürle coş;
Durma durma koş.**

**Şanlı yurdum her buacağın şarla dolsun;
Yurdum, seni yüceltmeye andlar olsun.**

Ayrıca, zamanında öğretmen ailesiyle ilgili bir de şu türkü

vardır, ama bugün artık unutulmuş gibidir:

Penceresi cam cama muallim.
Selâm verdim amcama muallim.
Amcam kızını vermezse muallim.
Turşu da kursun fincana muallim.

ETKİLİ GÖZLER

Göz kelimesinin Farsça karşılığı **çeşm** ve **dide**; Arapçası da: **Ayn** dır. Bizde Arapça, daha ziyade dinî konularda kullanıldığı için edebiyatımızda **Ayn** kalimesine pek o kadar itibar edilmemiştir ama, yine de kullanılmıştır. Osmanlıca'ya giren **dide** sözü de, her nedense Divan Şairlerimiz tarafından benimsenmemiş, daha çok **çeşm** ve çoğulu **çeşman** kelimeleri tercih edilmiştir. Bu kelime, çeşitli şekillerde üretilerek, terkipler yapılarak kullanılmış, hattâ az dahi olsa Halk Edebiyatımızda da yer almıştır.

Yüzyıllar boyunca, gelmiş geçmiş bütün şairlerimiz, sevgililerinin saçı, dudağı, yanağı, boyu-bosu, kaşı, kirpiği, gözü için neler söylememişler, neler yazmamışlardır ki.. Gündüz hayallerinden, gece rüyalarından çıkmayan sevgililerinin göz renginden tutun da, göz şekillerinden, ateşli bakışlarından, o bakışların anlatmak istediği anlamlı mânalardan uzun uzun dem vurmuşlardır. Yeri geldikçe birçok edebî sanatlarla, birbirlerinden güzel benzetmeler yaparak, içlerinde sakladıkları o tertemiz duygularını şiirlerinde dile getirmişler, bazıları da sesleri eşliğinde dertli sazlarını yanık yanık konuşturmuşlardır.

Edebiyatımızda göz üzerine yazılmış, bestelenmiş şiirler, ayrıca bunlar arasında yer yer **azadeler**, **bercesteler** o kadar

çoktur ki, içlerinden ancak bir kaçını seçmekle yetineceğiz.

"Kalp Hak'ka hakikate, göz için de dünyaya açılan pencerelerdir." derler. Ayrıca **"Kaşların göze, gözün de yüze anlam kazandırdığı"** söylenir.

Gözün ve bakışın türlü çeşitleri vardır. Bunların içinde etkili olduğu kadar karşısındakini bir anda çarpıcıları da çoktur. Gözlerin bu kudreti, insanlarda olduğu kadar bazı hayvanlarda da görülür.

Serçe ve buna benzer küçük kuşlar, şahin ve emsali yırtıcıların keskin gözleri ve bakışları karşısında kaçamazlar, yerlerinde donup kalırlar, bu yüzden de onlar tarafından gayet rahatlıkla yutulurlar. Yılan, gözünü kurbağaya diktiği an, hayvan a gözlerin etkisi altında kıpırdıyamaz, hemen yılanı yem olur. Gözleri kuvvetli kuşlar, çok yükseklerden uçtukları durumlarda bile, denizin yüzüne yakın balığı veya çalı dibindeki bir tavşanı derhal görürler. Alçalıp, bir hamlede balığı yahut tavşanı gagalarına taktığı gibi havalanırlar. Avlar büyükse onu yükseklerden bırakıverirler, yere düşüp ölünce de bir dalış yaparak kaptıkları gibi götürürler.

Hayvanlar âleminde gözün büyüleyici, avını dandurucu güçlerinden başka kudreti de vardır.

Hayvanlardaki bu durum, bazı farklarla insanlarda da aynıdır. En basiti, genellikle suç işlemiş çocuklar, büyüklerinin tek kelime bile söylemeden, yalnız sert bakışları karşısında, korkup boyunlarını öne eğerek bir köşeye büzülmeleridir.

Bakışların türlü çeşitleri vardır. Bazı kimselerin bakışları, karşısındakileri sadece rahatsız eder. Huzurlarını kaçırmaktan ileri gidemez. Bunu önlemek gayet basittir. O gibilere sırt çevirmekle sıkıntı da ortadan kalkar.

Fakat bazı gözler, bazı bakışlar vardır ki, karşısındakini âdeta büyüler, küçük kuşlarda olduğu gibi, hareket edemez

hale getirir. Ne yapsalar o gözlerin, o bakışların etkisinden kurtulamazlar. Arkasını da dönse, gözlerini de kapasa hiç fark etmez. O keskin bakışların etkisinden kurtulamazlar, tâ içlerinde görürler. Kadın-erkek ilişkilerinde böyle gözlerin, böyle bakışların rolleri büyük olmuştur. "Her çiçeğin kokusu başkadır" diyen Türk atasözünde olduğu gibi.

Bazı gençlerin: "O'nun gözlerine bakınca, içim bir tuhaf oluyor. Kendimi kaybediyorum, toparlıyamıyorum." diyerek, yakınlarına içlerini, duygularını döktükleri çok duyulmuştur. Bir çift gözün etkisinden kurtulamayıp, ah-ü vâh edenler, gözgöze gelip, bir baygın bakışın esini olanlar, dünyasını şaşırانlar, karasevdalara tutulanlar, halkımız tarafından hoşgörü ile karşılanmış, bu gibi kimselere de **"Hak âşığı"** denilmiştir. Toplumumuzda böyleleri çok görölmüştür. Musikimizde bununla ilgili olarak, **"Ateş misin sevgilim? Seni gören yanıyordı"** diyen parçayı, her zaman severek ve sık sık aynı zevkle dinleriz.

Görölüyor ki: göz kadar bakış ta çok önemlidir. Hele ayrı cinsten kimselerin -tesadüfen dahi olsa- gözgöze gelmeleri sonucu, bazı büyük aşkların doğduğu her zaman işitilmiştir. Bir kıvılcımla tutuşan kalpler, böyle mutlu tesadüfler az çok hemen herkesin başından geçmiştir. Bu tatlı ve unutulmaz anılar, yıllar sonra da hatırlanırlar. Şiirlerimizde musikimizde örnekleri çoktur. Buna ait Nihavend Makamı'ndan sevilen şu parçayı verebiliriz:

**Kalbē dolan o ilk bakış
Unutulmaz, unutulmaz.
Sevda ile ilk uyanış
Unutulmaz, unutulmaz.
İlkbahar, yaz mevsim mevsim
Bir kaç mektup, bir kaç resim**

Yıllar geçse unutulmaz, unutulmaz.
Sahil boyu boş yamaçlar,
İsim yazılan ağaçlar...
Unutulmaz, unutulmaz.

Halk arasında **Nazar** diye bilinen ve aynı anlama gelen bir de **Göz değmesi** vardır. Nazar, aslında Arapça kökenli bir kelimedir. Türkçe sözlük karşılığı da **Bakış** tır. Şu halde bakış'ın da, göz değmesi'nin de bazı özellikleri olması gerekir.

Nazarcı kimseler, çevrelerinde **kemgözlü** (fena, kötü göz) olarak bilinirler. Halk, böyleleri için **Elemtene** fiş, **kem gözlere şiş** der. Daha ziyade mavi gözlülerin, yine halk deyimiyle **Gökgözlü**lerin nazarcı olduklarına inanılır. Bunların gözlerinden, o gözlerin şerrinden, kötülüklerinden kurtulmak için üzerinde mavi bir **Nazar Boncuğu** bulundurulmasının, kemgözlere bire bir iyi geleceğini, bu mavi boncuk sayesinde bütün fenalıkların önüne geçeceğine bugün bile halâ inananlar vardır.

Gözü değen bir kimsenin, karşısındakini gözü ile yediği, koca bir boğayı tepetaklak edip çatlattığı, yolda giden bir süvariye atı ile birlikte uçuruma yuvarladığı, benim diyen iriyanı pahlivanları iğne-ipliğe çevirdiği gibi, bu ve bunlara benzer daha pekçok olayların anlatıldığına bakılırsa, halkımızın nazardan iyice korktuğu anlaşılır.

Gözün ve bakışın ayrıca çeşitli dili, hareketleriyle de anlatmak istediği pek çok mânaları vardır. Eğer bunlar karşısındakiler tarafından okunabilir, değerlendirebilirse çok şeyler öğrenmek mümkündür.

Bir insanın sağlığı, ilk bakışta gözlerinden belli olur. Bir şeye doğrudan doğruya bakmak dikkattir. Yan gözle bakmak ise, bir tür kaçamaktır, makbul sayılmaz. Birini, tepeden to-

puğuna doğru süzmek, bakanın kibrini, azametini gösterir. Bunun tam tersi de; aşağıdan yukarıya bakmak kin, garaz ve meydan okumaktır. Böyle bir bakış, çok defa "Vay, tanıyamadın mı?" sözleriyle büyük, küçük kavgalara neden de olmuştur. Gelecekte haber vermek, karşısındaki kimsenin yüzüne, gözlerinin içine bakarak "Falcılık" yapmak, ayrı bir teknik işidir ki, bunlarda da gözün rolü büyüktür.

Bir şey görölüp alınırsa aldanılmamış olunur. Eskinin görücü usulü bundan kaynaklanmıştır. Adalette, bir olayın açığa kavuşması da görgü şahitlerine bağlıdır. Bütün müşahede tam anlamı ile göze dayanır.

Bir Alman Atasözü: **"Göz mideden büyüktür."** der. Bu söz daha ziyade ihtirası belirtir. Mide, alacağı besinden fazlasını pek istemez. Fakat, göz için bunu söylemek mümkün olmaz. Çünkü, göz daima ister, ister. Bir türlü doymasını bilmez. **"Gözünü toprak doyursun"** sözü bunu kanıtlar. Cenap Şehabettin, konumuzla ilgili bir özdeyişinde **"Açgözlüyü minnettar edemezsin, çünkü doymaz."** demiştir.

İnsanlardaki beş duygudan biri olan göz, vücudumuzun en ufak bir organı olmasına rağmen, gördüğü işler bakımından çok önemlidir.

Gözün, maddî âlemde olduğu kadar, mânevî âlemde de yeri büyüktür. Dış âlemi gördüğü gibi, uygun bir ortamını bulabilirse, o düzeye ulaşabilirse iç âlemlere de açılır. Bunu görmek için bir de **"Gönül gözü"** olduğu söylenir. Eski din ulemasının, tasavvuf ehlinin iç âlemlerini, mânevî dünyalarını bu gönül gözü ile görmeleri, onu yakalamaları için yıllar boyunca, geceli-gündüzlü ne sıkıntılara, ne çilelere katlandıkları, nasıl çırpındıkları her zaman takdirle karşılanmıştır.

Bizde ve dünyada göz için çok şey yazılmış, çok şey söylenmiştir. Göz sözünün -başka dillere hiç mi hiç nasip olmayan- deyimleri, ek ve takılarla üretilmiş şekilleri sadece

bizde çoktur. Bu kelimelerin değişik anlamları, dilimize ayrı bir güzellik verdiği kadar, güzel Türkçemizin her zaman övündüğümüz güzelliğini de gösterir.

Ciltleri oluşturacak böyle geniş bir konunun, aşağıda belirtilen kısımları üzerinde de ayrı ayrı incelenebilir:

- 1- G z renkleri,
- 2- G z şekilleri ve bunlarla ilgili benzetmeler,
- 3- Bakışlarına göre gözler,
- 4- Göz hastalıkları,
- 5- G z  zerine beddualar,
- 6- Göz ile ilgili sözler dizisi,
- 7- Dilimizde ek ve takılarla üretilmiş, göz ile ilgili isimler, sıfatlar, deyimler,
- 8- Göz ile ilgili diğer bazı deyimler, benzetmeler, kelime grupları,
- 9- Göz ile ilgili  zdeyişler,
- 10- Göz ile ilgili Türk Atasözleri,
- 11- Göz ile ilgili dünya atasözleri,
- 12- Göz ile ilgili m nilerimiz,
- 13- Yüzyıllar boyunca edebiyatımızda -Musikimizde göz ile ilgili mısralar, beyitler, kıt'alar ve makamlar.

AİLE KİTAPLIĞI

Bugün, hemen her evde az-çok bir aile kitaplığı vardır. Ara sıra bunlara şöyle bir göz atılacak olunursa, hepsinde birçok acı-tatlı anıları tazelenir. Onların da kendilerine göre ömürleri, birer geçmişleri, bizlere söylemek istedikleri sırları olduğu sezilir.

Kimi okul yıllarından kalma ders kitaplarıdır. O seneleri, devam edilen okulları, o dersleri okutan hocaları, sınıf arkadaşlarını hatırlarlar. Bir kısmı, yakın dostların imzaları ile hediye edilenlerdir. İçlerinde ölmüş olanlar için fatihaya birer vesile olurlar. Gençlik yıllarında sevgililerden gelen kitapların sayfaları karıştırıldıkça, o günlerin tatlı heyecanı yine yaşanır ve eski anılara dalıp gidilir.

Dededen, babadan, aile büyüklerinden kalan Kur'ân-ı Kerim'ler, eski eserler, varsa yazmalar, kitaplığın özel bir bölümünde itina ile saklanmalarına rağmen, yine de eski sahiplerini, onlarla olan anılarını hatırlarlar gibi kaderlerine boyun eğerek yan yana dizilip sanki ilk sahiplerini bekliyorlar hissini verirler. Albümler de aynen bunlara benzerler.

Çocuklara, torunlara ait kendi düzeylerindeki kitaplar, dergiler, yer varsa aynı kitaplıkta, yoksa aynı raflarda, etajerlerde toplanır.

Raflarda, gençlik yıllarında ders kitapları dışında, beğenilen veya arkadaş tavsiyelerine uyularak, harçlıklarla satın alınan ve bir çırpıda kaçamak okunan, bir-iki gecede bitirilen roman v.s. konularda heyecan verici kitaplar da bulunur. Bunlardan herhangi biri ele alınıp evirilip çevirilirse, çeşitli anılarla birlikte o yıllarda birçok kitabın ancak 25 ile 60 kuruş arasında âdeta bedavaya satın alındığı hayretle görülür.

Aile kitaplıklarına ilk bakışta, eski ve yeni kitaplar hemen belli olur. Kitaplar da bakım isterler. Toz, güneş, rutubet,

güve v.s. çeşitli haşerat kitabın ömrünü azaltır. Sayfaları, formları kopmuş veya dağılmış, şirazesi bozulmuş kitaptan gereği kadar istifade edilemez.

1939'larda, liselerde fizik derslerinde okutulan (Atom parçalanamaz) konusu, bugün için çoktan eskimiş, kitabın da modası geçmiştir. Bu bakımdan zaman zaman evdeki bütün kitapları elden geçirmek yararlı olur.

Kitaplığı zengin olan ailelerde hemen her konuda birçok kitabı bir arada bulmak mümkündür. Çok kullanılan ve daima el altında tutulan kitaplar rafların en uygun yerlerine konur. Ara sıra başvuru olanlar ise, ya üst veya alt raflara dizilir.

Son yıllarda, birçok aile kitaplığında bazı gazetelerin okurlarına verdiği cicili bicili kitaplar, ansiklopediler, çeşitli sözlükler hemen göze çarpar. Günümüzdeki apartman hayatında, ailelerin özel bir kütüphane odası ayırması imkânsız olsa bile, birkaç kitabın bulunduğu yere ufak bir çalışma masası konulduğu takdirde, her yaştaki ev halkı için pekâla huzur verici bir ortam yaratılmış olur.

Toplumumuzda eskiden beri, kitap alıp da sahibine iade etmemek veya izinsiz çiçek koparmak, suç sayılmamış, ancak basit bir hareket olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden eşe dosta okumaları için ödünç verilip de geri dönmeyen, raflarda yerleri boşalan kitaplar çoktur. Ünlü Fransız yazarlarından **Anatole France** (1844-1924), bir yazısında şöyle der: (Kitaplığımı, başkalarından aldığım kitaplarla kurdum.)

İşte, bu gibi olayları önlemek için bazı kitapsever kimşeler, zevklerine uygun bir işaret, bir amblem seçerek, bunun mühürünü yaptırmışlar ve kendi kitaplarına teker teker bu mühürü vurmak suretiyle kitabın sahibi olduklarını belirtmişler, böylece raflarından kitaplarının eksilmesini az da olsa engellemeye çalışmışlardır.

Halkımız, eskidenberi kitaba önem vermiş, onları okurken gereken titizliği göstermiş, ayrıca bakımları ile de

ilgilenmiştir.

Kitabın sayfaları, parmaklar dudaklarda ıslatılarak açılmaz, köşeleri bükülüp katlanılmaz, okurken çizilmez, içine yazı yazılmaz, üzerine oturulmaz, yağlı, şekerli yiyecekler konulmaz. Kitap meraklısı, kitapsever bir kimse, kendisinin uyduğu buna benzer konularda, evlâtlarının da, yakın dostlarının da aynı hassasiyeti göstermesini ister.

Kitaplar, ev eşyası değildir. Raflarda, dolaplarda süs olsun, gösteriş olsun diye, mobilya gibi saklanmamalıdır. Kitaplar okunmalı, her zaman onlardan yararlanmalıdır.

Kitaplık hakkında özdeyişler:

- Kitaplıklar, aklın tedavi yerleridir.

Diodorus Siculus

- Ulusları ilerleten ve yükselten zengin kitaplıklardır.

Horace Fletcher

- Yetişen gençleri kitaplıklarla beslemeyen uluslar acı kayıplara uğrarlar.

Horace Fletcher

- Kitaplığa, tapınağa gider gibi giriyorum.

Jean Paul Sartre

- İyi kullanılan bir kitaplık, bütün dünyaya yol gösteren kişileri emriniz altında bulundurur.

John K. Bangs

- Okul için herşey yapabilirsiniz, eğer okulun bir kitaplığı yoksa, hiç bir şey yapmış olursunuz.

Jules Ferry

- Güzel salonların güzel bir kitaplıktan yoksun oluşu kadar üzüntü veren bir şey düşünemiyorum.

Sabri Esat Siyavuşgil

- Her kitaplık bir cezaevini kapatır.

Seneca

- Kitaplıklar lokantaya benzer; birinde mide, diğerinde kafa doyar.

Şerif Oktürk

- Evinizin kitaplığı başlı başına bir üniversitedir.

Thomas Carlyle

- Bugünün gerçek üniversitesi bir kitaplıktır.

Thomas Carlyle

- Kitaplık kurmak, tapınak yapmak kadar kutsaldır.

Victor Hugo

KIŞIN NİMETLERİ

Kış aylarının, çeşitli zorlukları ve sıkıntıları yanında, mevsimin kendine has nimetleri de yok değildir. Lâpa lâpa kar yağarken sıcak bir odada, pencereden dışarıyı seyretmek çok kimsenin hoşuna gider. Bazıları için de, sakın bir günde karnı tok, sırtı pek, ayağı kavi olarak karlar üzerinde kıtır kıtır sesler çıkartarak yürümek ve tertemiz havayı tenaffüs etmek büyük bir zevktir. Soğuktan gelip sıcak bir odaya girmek, uzunca bir Ohhhh! dedirtir. Yanmakta olan sobanın çıtırtısı ve göza hoş gelen alevi insanı âdeta ısıtır. Gözlerimiz, kışın mangaldaki ateşi arar. Sıcak yatağımızda uyurken, dışardaki rüzgâr bir nevi ninni olur. Bu mutlulukları, sırasında hemen herkes duymuştur. Hela yemekten sonra soba veya mangal kenarında kıvrılıp şöyle bir şekerleme yapmanın zevkine doyum olmaz. Böyle kısa kestirmelerin, gerilen sinirlere bira-bir iyi geldiğine halkımız çok inanmıştır. Kışın bu nimetleri yanında yine de bahara duyulan özlemi, güzel bantzetmeleriyle Şeyhülislâm Yahya Efendi şöyle özetler:

Mangal kenârı kış gününün lâllezâdır.

Halkımız, **Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır** diya, kardan kıştan soğuklardan şikâyet eda dursun, kış

sporlarına düşkün bazı gençler de eğlenmek için arkadaşlarıyla dağ bölgelerine koşarlar. Hele mahallede kartopu oynayan, buz üzerinde kızak kayan çocukların neşesine, sevincine doyum olmaz.

Mehmet Akif Ersoy; göz, ateş ve kül diyerek kendine has kelime oyunları yaptığı:

**Göz yummakla kör olmaz külün altında ateş
Ne kadar kalsa bunalmaz hele bir aç, hele eş.**

beytiyle, atasözümüze ve mecazî anlamlı konulara da değinirken; **Ahmet Rasim** de kış aylarında sofralarımızdan eksik olmayan, dumanı tüten, çeşit çeşit, sıcacık çorbalarımız hakkında şöyle der:

**Kana kuvvet, göze fer, batna cilâdır çorba
İlet-i cûa deva, mahz-ı gıdadır çorba
Âlemin sevgilisi dense sezâdır çorba
Ağniya dostu muhib-bi fukâradır çorba.**

Kış aylarında, birkaç ailenin geniş ve sıcak bir odada toplanıp türlü oyunlar düzenlemeleri, bu arada büyükler tarafından binbir ustalıkla yapılan çeşitli helvaların güle oynaya, taze taze yenilmesi, sahlep, ıhlamur, kebab kestane, patlamış mısırın, tavşan kanını andıran demli çaylarla, ikram edilen meyvalar ve bunlarla birlikte anlatılan hikâyeler, masallar, bilmecele başlı başına birer özellik taşırlar. Ayrıca, bazı anıların tazelenmesi, pikap çalmak, radyo ve televizyon programlarını izlemek, bunlarda düzenlenen yarışmalara kendi aralarında katılmak, meraklıların ve gençlerin sinema, tiyatro ve konser gibi eğlence yerlerine gitmeleri, uzun kış gecelerinin doyulmaz ve unutulmaz taraflarıdır ama, yine de bahara ve yazıya her fırsatta bir özlem duyulur.

Saz şairlerimizden **Âşık Ömer** bir konuşmasında:

**Fasl-ı şîta gidip bahar gelince
Şûkûfeler verir sana şan, dağları**

beytiyle, kışın gidip, baharın gelmesiyle dağların çiçeklerle bezenip, şenlenmesini düşünürken; şair **Şem'i** de **Meyva Destanı** adlı şiirine:

Hamûdilillâh halâs olduk şîtadan

diye başlar ve kıştan kurtulduğu için şükreder.

Cahit Sıtkı Tarancı da, **Bahar Geliyor** şiiriyle kıştan kurtulanların duydukları sevinci belirtir:

**Damlardaki kar, saçaklardaki buz,
Kanı kaynıyan suya dar geliyor.
Haberin var mı? Oluklardan sonsuz
Akan su sesinde bahar geliyor.**

ESKİ RAMAZANLAR

Belirli bir yaşa geldikten sonra, çocukluk yılları şöyle bir hatırlanınca, geçmişte içinde koşup oynanan ev, nur yüzlü büyükler, anne, baba, kardeşler, hısım, akraba hattâ konu komşu ile yaşanan o tatlı günler, birdenbire eski senelerin sislerinden teker teker sıyrılıp yeniden canlanır ve özlemi duyulan bambaşka renklere bürünüverir. İşte, bunlardan biri de o devirlerde yaşanan eski ramazanlardır.

On bir ayın bir sultanı diye bilinen ve hasretle beklenen ramazan ayı gelirken, hemen her aile, kendi maddî imkânlarına göre bazı hazırlıklara başlardı. Bu arada erişte-ler kesilir, çeşit çeşit reçeller kaynatılır, pirinç, un, bulgur, makar-

na, şeker, mercimek, fasulya v.s. gibi erzak satın alınarak, zeytinyağ, sade yağ tenekeleri ile birlikte, o zamanki evlerin geniş kilerlerine yerleştirilirdi. Bazı yaşlılar da ya birkaç ay önce veya ramazana iki-üç gün kala oruç tutmak suretiyle kendi çaplarında mübarek ayı karşılarlar, böylece mutlu olurlardı.

Hemen her devirde, ramazan kutsal aydır, bereketli aydır diye bilinir. Onun için de bu ayda doğan erkek çocuklara genellikle Ramazan adı verilirdi. Kadir Gecesi'nde doğanlara **kadir-Kadire-Kadriye**, bayramlarda doğanlara da **Bayram** denirdi.

Oruç ayının başlaması ile, aksine bütün mutfaklarda gece gündüz demeden yemek pişirme faaliyetleri de artar, iftar için, sahur için kaç türlü yemekler pişirilirdi.

İlk günlerde, oruç tutanlar biraz sarsılırlar ise de birkaç gün geçince buna alışılırdı. Bazı kimselerde "**Oruç keyfi**" denilen bir asabiyet görülür, iftar yaklaştıkça bu biraz daha artardı.

Eski ramazanlarda, devlet memurları dairelerine geç giderler, esnaf da dükkânlarını öğleye doğru açardı. Günlük hayat, daha ziyade akşam ezanına doğru hareketlenirdi. Fırıncılar, normal ekmeklere, fırancalara çöretu, susam serpererek bunların daha iyi pişirilmesine özen gösterirler, iftara doğru da mis gibi kokan sade veya yumurtalı pideler çıkmaya başlardı.

Bazı fırın sahipleri, müşterilerini memnun etmek düşüncesiyle hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar, pide pişirmede memlekette ün yapmış usta pişiricileri arar, bulurlar ve onlara her sene avuç dolusu para vererek, ayrıca binbir naz ve niyaz ile sırf ramazan ayı için İstanbul'a getirtilirdi. Çünkü, İstanbul'da pidesiz bir ramazan asla düşünülemezdi.

O devirlerde çoğu evde yer sofrası kurulurdu. Yere bir yaygı yayılır, üstüne yatağaç konur, ufak tabaklar içinde en

azından iki-üç tür reçel, çeşitli peynirler, zeytinler, sucuk, pastırma, turşu, tuz ve daha pekçok **iftariye** denilen yiyecekler dizilir, Arabistan meyvesidir diye hurma mutlaka bulunurdu. Dilimlenmiş ekmekler, özel şekilde muskavarî kesilmiş pideler, ısıtılmış simitleri ile **İftar Sofrası** cidden nefis bir manzara görünümünde idi. Yanda, ateşi küllenmiş büyük bir mangalın etrafında da ağızları kapalı, sıcak yemek sahanları dizili durur, sıcak su ile abdest alacaklar için sıcak su ibriği göze çarpardı.

Akşam ezanı yaklaştıkça köşelerine çekilmiş ihtiyarlar Kur'an-ı Kerim okurlar, bazıları tesbihlerini çekerek dua ederler. Sigara tiryakilerinin de birkaç defa ağızlıklarını temizleyerek avunmaya çalıştıkları görülür. Bunlara benzer daha birçok hareketlerle hemen herkeste bir faliyettir gider. Artık sofranın da eksikliği kalmamıştır. Şimdi topun patlaması beklenir.

O devirlerde elektrik pek yaygın olmadığından camilerde, minarelerde kandiller kullanılırdı. Sofra başına sıralanan ev halkından çocukların -görünüyorsa- gözleri kandillerde, kulakları da ezanda ve top sesindedir. Eğer minare evin üst katından görülüyorsa, bu arada birkaç defa yukarı koşup bakılırdı da.. Müezzin, minareye çıkıp ezana başlayınca iftar topu da atılır. Kısa bir dua ve besmeleden sonra, kimi tatlı, kimi tuzlu iftarlık ile oruçlarını bozarlar. Bu arada gündüz bazı tanıdıklar tarafından "iftariye-iftarlık" diye verilen veya gönderilen yiyecekler de yenir.

Bazı yaşlılar, oruçlarını açtıktan sonra hemen akşam namazını eda eder, sofraya öyle otururlar.

iftarlıklar kalkınca sofraya sırasıyle çorba, sebzeli yemekler, etli yemekler, zeytinyağlılar, pilâv, hoşaf, makarna, börek ve tatlılar gelir. Bazıları, iftarı da, sahurı da pek hafif yaparak orucu kolay tuttuklarına inanırlar.

Yaz aylarına rastlayan ramazanlar ile kış ramazanları arasında büyük farklar vardır. O devirlerde evlerde buz

dolabı yoktu. Yazın, kuyudan çekilen soğuk suyun içine surahi oturtularak veya ağzı sımsıkı kapalı şişeler kuyuya salınmak suretiyle içilecek su ancak böyle soğutulurdu. Bir de, çarşıdan kilo ile alınan buz, Anadolu'nun çok yerinde de kar, karınlı özel cam kapların dışına konularak kabin içindeki su soğutulmuş olurdu.

Yaz ramazanlarında, bütün gün sıcaktan, susuzluktan yananların gözleri yemekleri görmez, top atılınca, bardak yerine hemen geniş ağızlı büyük kaplara sarılarak kana kana su içerlerdi.

Kışın ise, bütün gün soğuktan donanlar da, önlerine konan mis gibi çorbanın dumanı tüttükçe, o sıcak çorbayı kaşıkladıkça iliklerine kadar ısınırlardı.

İftar sofrasından kalktıktan sonra, tiryakiler hemen sigaralarını tellendirirler ve ekleme olarak üst üste en azından iki-üç tane tütürürler, kahve tiryakileri de kahvelerini höpürdettikçe yavaş yavaş kendilerine gelirlerdi.

Bu fasıl da bittikten sonra abdestler tazelenir ve teravi namazına hazırlıklar başlardı. Bazı kimseler için teravi namazı, farz olduğu kadar ayrıca bir zevkti. Bir müslümanın namaz için ne kadar uzaklara -yürüyerek- giderse o kadar ecre, sevaba nail olacağına inanılırdı. İşte, bunun için de ya kendileri tek olarak veya birkaç kafadar arkadaş ile uzak camilere giderlerdi. Bazıları da çok öncelerden yaptığı bir programa göre, her gece ayrı bir camide teravisini kılar, fakat çok müslümanın düşündüğü gibi Kadir Gecesi'ni mutlaka Ayasofya, Eyüp Sultan veya Fatih camilerinden birinde kılardı.

Bazı camilerin tanınmış imamları, teravi namazı sırasında hatim indirdikleri, bazı vaiz hocalarının da çok iyi konulara değindiği, ramazanın başlaması ile birkaç gün içinde şehirde hemen duyulurur, cemaat de akın akın o hocalara, o camilere koşarlardı.

O devirlerde İstanbul sokakları, kaldırımları düzgün değildi. Aydınlatma da seyrek dikilmiş havagazı lâmbaları ile

yetersizdi. Ayrıca, başıboş köpekler sürüler halinde dolaşırlardı. Şehir, büyük yangın felâketleri gördüğü için, yangın yerlerinde gündüzleri bile adam soyarlardı.

İşte böyle bir ortamda, ecir ve sevap için uzak camilere gitmek isteyen müminler, biraz kalabalıklaşıp yola öyle çıkmayı tercih ederler, ellerine aldıkları fenerler, baston veya sopalarla düşe kalka, yağmurlu gecelerde de çamurlara bata çıka semtlerinden çok uzaktaki büyük camilere böyle giderlerdi.

Ramazan gecelerinde kurulan mahyalar zevkle seyredilir, öğüt veren dinî vecizeler herkesin hoşuna giderdi. Teknik, pek ileri olmadığından bugünkü elektrik ampulleri yerine yağ kandilleri kullanılırdı. Yazılması istenilen sözler, iplerin üzerine ustalıkla dizilirdi. İki minare arasına gerilen tellere takılan bu kandiller, bir taraftan diğerine doğru sıralanır, mahya kurulur ve bu işleme de o zamanki deymi ile Kandil uçurmak denirdi. Mahya kurulurken, halk da aşağıda, "Acaba ne yazılacak" diye merakla beklerdi.

Mahya işi bittikten sonra bazı kandiller rüzgârın etkisiyle, bazıları da yağının bitmesi sonucu zamansız olarak yer yer söner, yazılanların okunması zorlaşır, hele gece yarısından sonra da tek tük yanan birkaç kandil kalırdı.

Mahya kurma konusunda İstanbul'da her tehlikeyi göze alan, ölümden bile korkmayan pekçok ünlü mahya ustaları yetişmiştir.

Ramazanda camiler ve mescitler müslümanlar ile hınca-hınç dolup dolup taşardı. Hele Kadir Gecesi'nde, Cuma ve Bayram Namazlarında; avlularda, camilerin bahçelerinde bile yer bulunmaz, taşlara serilen hasırlar üzerinde, yollarda namaz kılınırdı. Teravi Namazını en kısa sürede çarçabuk kıldırان imamlarla, en uzun sürede kıldırان imamlar halk tarafından bilindiğı için, isteyenler bunlardan birinin camiine giderek diledikleri sürede namazlarını eda ederler, gönüllerince huzura kavuşurlardı.

Ramazan ayı başından sonuna kadar gece-gündüz demeden hep ibadet ve dua ile geçer, evlerde, camilerde güldür güldür Kur'an okunurdu. Bu ayda müslümanlar pek uyumazlardı. Cami cami dolaşılır, vaiz dinlenir, Ramazanın sonlarına doğru da hatim indirilir, bunların duaları yapıldı. Mevlut'lar okunur, adaklar yerine getirilir, düşkünlere, kimsesizlere çeşitli yardımlar yapıldı. Bu arada İslâm'ın beş şartından biri olan mal varlığının **zekâtı** ile, "Oruç bozma" sadakası diye bilinen "**Fitre**"ler bayramdan önce fakirlere dağıtılarak onlar da sevindirilmiş olurdu.

RAMAZAN EĞLENCELERİ

Ramazanın genellikle onbeşinden sonra akrabalar, dostlar, yakın aileler birbirlerini iftara davet ederlerdi. Bazı varlıklı zatlar da çevrelerindeki fakir ve kimsesizler için konaklarında iftar sofraları hazırlatırlar, çeşitli nefis yemekler ikram ederek gelenlerin karınlarını doyurdukları gibi, onlara ayrıca o zamanın deyimi ile **Diş kirası** olarak para verirler, bunun yanında giyecek ve çeşitli hediyeler ile gönüllerini de hoş etmeye çalışırlardı.

Ramazın, oruç ve ibadet ayı olduğu kadar gençler ve meraklıları için ayrıca eğlence ayıdır da. Teraviden sonra, sahura kadar olan zaman, ramazan ayının en eğlenceli, en tatlı saatleridir. Çünkü, oruçlar bozulmuş, tiryakiler sigaralarına, kahvelerine kavuşmuşlar, böylece kafalar da yerine gelmiştir. Hele teravi namazı da kılındı mı, artık tam anlamı ile eğlence faslı başlamış olur.

Teravi namazından çıkan hanımlar doğru evlerine, yaşlı erkeklerin bir kısmı da arkadaşları, dostları ile sohbet için semt kahvelerine giderlerdi. Bu arada mahallenin gençleri de gruplar halinde Şehzadebaşı'nın yolunu tutarlar, o zamanın adı ile bilinen **Direklerarası**'ndaki eğlenceleri tercih ederlerdi. Bazı mahalle kahvelerinde de ramazan ayına mahsus (Karagöz, Ortaoyunu, Kukla) oynatılır, **Meddah** tutulur ise de,

İstanbul'un asıl eğlence merkezi Direklerarası idi ve en meşhur oyuncular da orada toplanırdı.

O devirlerde **Turan Tiyatrosu**, emsali arasında en başta gelir, buranın devamlı halk sanatçısı **Naşit**'siz bir oyun, bir eğlence aslâ düşünülemezdi. Daha sonraki yıllarda Naşit'in yanında oynayanlardan **Dümbüllü İsmail** de, yine halk tarafından sevilen, yokluğunda aranılan sanatçılar arasında yer almıştır.

Tiyatrolardaki temsiller ve tulûat oyunları yanında, Vezneciler'de ki **İkbal Kiraathanesi**'nde gecenin geç saatlerine kadar devam eden **Saz âlemleri** de müzik sevenler tarafından ilgi görür ve büyük bir zevk ile takip edilirdi.

Eski ramazanlarda İstanbul'un bu eğlence merkezinde yaşanan tiyatro ve müzik faaliyetleri arasında (kanto)nun da ayrı bir yeri olmuştur. Bunlardan: "**Yangın var, yangın var ben yanıyorum. Amanın a dostlar ben tutuşuyorum!**" diye başlayan bir kanto hemen herkes tarafından çok sevilmiş ve zevkle sık sık tekrarlanarak bugüne kadar da gelmiştir.

Direklerarası'ndaki bu tiyatro ve müzik faaliyetlerinin 1935'lerden sonra yerini sinemalara terkettiği görülür. O yılların Şehzadebaşı'nı bilenler **Ferah, Hilâl, Millî** sinemalar ile, birşeyler yemek için uğrak merkezi (Çinili Fırın)ı da elbette ki hatırlayacaklardır.

Şehzadebaşı Camii ihata duvarının bugünkü Belediye Sarayı'na bakan köşesinin hemen karşısında, âdeta zarif bir evi andıran iki katlı Polis Karakolu göze çarpardı. Aynı sırada eczane, yanında kolonyacı, müzik âletleri satan dükkân, terzi, meşhur Şûle Kırathanesi ve Çinili Fırın'a yakın diğer bir eczane daha vardı.

Vezneciler'e doğru biraz ilerleyip dörtyol ağzına gelince, cami duvarının köşesine bakan güzel bir sebil ile türlü eğlence ve tiyatro binaları, caddenin iki yakasında da şerbetçi, bozacı, leblebici, turşucu, sütçü, şekerci, tatlıcı, muhallebici, köfteci, piyazcı dükkânları ile beraberler, seyyar

ayakkabı boyacılarından başka ayrıca lostra salonu da bulunurdu. İşte, Direklerarası burası idi. Buraya gidenler, kısa bir alan içinde bu ufak ufak dükkânlardan istedikleri yiyecekleri satın alabilirler, ayrıca seyyar satıcılardan da kolayca tedarik edebilirler, gönüllerine göre hareket ederler, yerler, gezerler, eğlenirlerdi. Bugün, sebil hariç, bunların hepsinin yerinde yeller esmektedir.

Direklerarasında, eğlence sırasında saatlerin nasıl geçtiği pek anlaşılmaz, uzaktan uzağa duyulan davul sesi ile sahurun yaklaştığı öğrenilince o zaman da evlere dönüş faslı başlardı. Ramazan gecelerinde eski çapkınlar, iftardan sonra tâ sahura kadar yine belli evlerde kaçamak olarak o biçim gönül eğlencelerini sürdürürlerdi. Fakat, bazen de mahallede yapılan baskınlarda bu hovardalar don-gömlek damlardan, çardaklardan bahçelere atlayarak, karanlığın yardımı ile kaçmayı başarırlar ise de, çevredekiler yine de bunların kimler olduklarını pekâlâ bilirlerdi.

Oruç ayında İstanbul'da, Anadolu'nun bugün bile birçok yerinde lokantalar, fırınlar, yiyecek satan dükkânlar bütün gün kapalı kalır, ancak iftar zamanı açılır, tâ imsak vaktine kadar faaliyetlerini sürdürürler. Dinî bir inanışa göre Ramazanlarda oruç tutmayanlara yiyecek verenlerin, satanların günaha girecekleri korkusu, Anadolu'nun birçok yerinde bugün bile vardır. Oruç tutmayanlar veya bir şehirden diğerine giden yolcular, gündüzleri yiyecek birşey bulamazlar, eğer önceden hazırlıkları yoksa, iftara kadar aç kalırlar.

Eğlence dönüşü bekârlar, lokantalarda sahur yemeğini yiyerek evlerine çekilirlerken, evli erkekler de yuvalarına dönüşlerinde sofralarını hazır bulurlardı.

Teraviden sonra yaşlı hanımlar, köşelerinde ibadetleriyle beşgul olurlarken genç ve orta yaşlılar da evlerde, kendi emsali arasında -varsa ud, tef eşliğinde- yoksa tek tek veya gruplar halinde güzel seslileri şarkı söyleyerek, kahve falına bakarak, yüzük oyunu, bilmece ve mâniler ile zamanlarını değerlendirirler, böylece gülüp eğlendikten sonra da sahur

hazırlıklarına başlarlardı.

Bazı aileler sahur yemeğini önceden pişirirler, bazıları da Anadolu'nun çok yerinde olduğu gibi sahura kalkıp pişirirler ve taze taze yerler. Bazı kimseler de, özellikle yaz ramazanlarında hafif olsun, gündüzün fazla susatmasın düşüncesiyle sahur peynir, ekmek, çayla geçirirler. Bir de bunun tam aksine olarak, gündüzün tutsun, fazla acıktırmasın diyerek sahur sofralarında etli yemekleri, bol yağlı pilâv, makarna, börek ve tatlıları aslâ eksik etmezler. Tabii bunlar yanında limonata, ayran, üzüm hoşafı da elbette unutulmaz. Hele pestil ezmesinden yapılan erik ve kayısı hoşafı genci ile, yaşlısı ile, özellikle küçükler tarafından çok sevilir ve büyük bir zevk ile içilir. Hattâ, kayısı pestilinden yapılan hoşafı içmek için sahurda uyandırılması için yalvaran küçüklerin bu istekleri her zaman yerine getirilmiştir.

Başlangıcında olduğu gibi, ramazan ayının sonuna doğru da yine bazı hazırlıklar başlar. Bu arada bütün ramazan boyunca geceleri sokak sokak dolaşarak davul çalan, mâniler okuyan, ayrıca tembih edilince bazı evlerin önlerinde özellikle durup ev halkını uyandıran kadar daha hızlı ve daha uzun tokmak sallayan davulcular, bir aylık bu emeklerinin karşılığını, yine türlü türlü mâniler söyleyerek bahşiş toplamaya çalışırlar.

Onlardan ancak birkaç örnek vererek yetinelim:

Besmeleyle çıktım yola
Selâm verdim sağa sola
Ver efendim bahşişimi
Ramazan mübarek ola

Ramazanın onbeşinde
Çocuklar hepsi peşimde
Sizden de bahşiş çıkmazsa
Uğursuzluk var işimde
Ocak başında minder

Altını, üstüne dönder
Çok bekletme ağabeyciğim
Benim bahşışımı gönder

Şekerim var ezilecek
İnce tül den süzülecek
Bekletme aman ağam
Çok yerim vaz gezilecek

Duvar dan kedi atladı
Bekçinin ödü patladı
Merak etme Bekçi Baba
Beyler keseyi yokladı

Ramazan ve bayram günlerinde, bekçi ve davulcuların geceleri ellerinde fenerler, yanlarında mâniciler, davulcular - gündüzleri de bunlardan başka ayrıca arkalarına takılan bir hayli çocuk- ile birlikte İstanbul sokaklarında mahalle mahalle, kapı kapı dolaşarak yerine ve zamanına uygun mâniler söyleyerek bahşış istemelerinden dolayı, bu gibi mânilere **Davulcu mânileri** de denilmiştir.

ESKİ BAYRAMLAR VE EĞLENCE YERLERİ

Şeker Bayramı'na **Ramazan Bayramı** da denir.

Bayram yaklaşırken hemen herkeste bir telâş, bir faaliyet görülür. Ramazan gelmeden önce evlerde yapılan çeşitli temizlikler aynen tekrarlanır. Kıyı, köşe her taraf inceden inc-eye, yeniden elden geçirilir.

Kişisel hazırlıklar arasında beyler feslerini kalıplatırlar, elbiseler ütülenir, ayakkabılar boyatılır. Saç tıraşı olmak için berber dükkânları, geceleri geç saatlere kadar açık olmasına rağmen yine de bir hayli sıra beklenir; varsa bıyık ve sakal da düzeltilir.

O zamanlar evlerde bugünkü gibi banyolar olmadığından

mutlaka mahalle hamamına (sıcağa) gidilir.

Bayram günlerinde tebrik için konaklara, evlere gelecek-
lere ikram edilmek üzere baklavalar, börekler, tatlılar, türlü
tүrlü şekerlemeler, lokumlar, çikolatalar, şerbetler hazırlanır.
Tiryakiler için de kahve kavrulup, taze taze çekilir, çeşitli
sigaralar ve tütünler bulundurulur.

Bu arada büyüklü, küçüklü ev halkına, bazı dostlara, her
zamanki alış-veriş edilen esnafa, belirli kimselere verilecek
hediyeler önceden tedarik edilir, paraları da ayrı ayrı zarflara
konularak bir köşede saklanır.

Uzakta oturanlara veya başka şehirlerde olanlara -yer-
lerinin uzaklıkları hesaplanarak- bayramda ellerine geçecek
şekilde tebrikleri yazılıp postaya verilir. Ziyaretine gidilecek
büyükler de önceden düşünölerek, onların da şeker kutuları
daha önceden alınarak hazırlıklar tamamlanmış olur.

Eski devirlerde nişanlılar, birbirlerinin evlerine paketler
içinde giyecekler, kutu kutu çikolatalar, lokumlar, baklavalar,
şekerlemeler ile bunların yanında daha pekçok değerli
hediyeler de gönderirlerdi. Hele **Kurban Bayramı**'nda, hâli
vakti yerinde olan damat tarafından, nişanlısının evine, kur-
ban edilmesi için, boynuzları altın yaldızlı hayvanın boy-
nuna, sırtına kırmızı kordelâlar bağlanarak süslenmiş koç
veya koçlar gönderilmesi âdeti. Kız tarafından da böyle
hediyeler mutlaka beklenirdi.

Nihayet, bayram sabahı faaliyetleri başlar. Gökte, hilâlin
görölmesi ilân edilince de, artık bayram gelmiştir.

Eskiden, bayram namazından çıkınca doğru mezarlıklara
gidilir, aile büyüklerinin, yakınların kabirleri ziyaret edilir,
başuçlarında fatihalar okunur, dualar edilirdi. Ayrıca, üzerleri-
ni otlar bürümüşse temizletilir, bozulmuş yerler düzeltilir, ölü-
lerin ruhları için oraki fakirlere para yardımı yapılır, eve öyle
dönülürdü. Ondan sonra da hane halkı ile bayramlaşma faslı
başlardı.

Evvelâ büyüklerin elleri öpölür, tebrikler ve candan

kucaklaşmalar yapıldıktan sonra, aile büyükleri tarafından önceden alınıp özenle birer birer hazırlanmış mendiller, çoraplar ve diğer çeşitli hediyeler ortaya çıkar, ayrıca içlerine konulmuş paralar ile küçüklerin, ziyarete gelen komşu çocuklarının, öksüzlerin, yetimlerin, dulların, aşın dostun ve kimse-sizlerin gönülleri hoş edilirdi.

Yine eski gelenek ve göreneklerimize göre, bayram tebri-ki için evlerin kapısına, elindeki kalın sopasını vura vura gelen mahalle bekçisine, postacıya, çöpçüye, semt esnafına önceden hazırlanan hediyeleri ve bahşişleri verilirdi.

Ellerinde rangârenk kâğıt fenerler, boyunlarında önceki kapılardan aldıkları mendiller, arkalarında da kaç mahalleden takıldığı belli olmayan, davulun, zurnanın coşkulu sesini duy-dukça da gitgide kalabalıklaşan irili ufaklı çocuklar ile gelen eski tulumbacılar da, kendilerine has o yaylana yaylana yürüyüşleriyle, davullarını gümbürdeterek, klarnetlerini çalarak, yer yer mâniler söyleyerek evleri kapı kapı ziyaret ederlerdi. Bunlar da bahşişlerini, mendil, çorap veya havlu-larını alırlar, kendilerine ikram edilen yemeklerden, tatlılardan nasiplendikten sonra, binbir teşekkür ile geldikleri gibi, yine güle oynaya, pürneşe giderlerdi.

Bayramlarda, çocukların neşesine cidden doyum olmaz. Yeni alınan elbiseler daima bayramlarda giyilir, büyüklerin elleri öpüldükten sonra, onlar tarafından usulca cebe konulan veya hediyeler içinden çıkan paralar ile doğruca bayram yer-lerine gidilir, oralarda harcanırdı.

Bugünkü **Luna Park**'ların bizdeki ilk şekli diyebileceğimiz o günlerin **Bayram Yerleri**'nde, her yaştaki çocukları eğlendi-recek **Donme dolap**'lar, **Atlı Karınca**'lar, 8-10 basamakla yük-sekçe bir yere çıkıldıktan sonra oradaki özel halkasına tutu-narak **Telden Kayma** eğlenceleri, küçükler için ufak, daha büyükçeleri için kayık biçiminde -kolan atılabilecek- **Salıncak**-lar vardı. Bunlara binenler zamanın nasıl geçtiğini anlama-zlardı. Ayrıca, bayrak, renkli kâğıtlar ve çiçeklerle

süslendirilen -bildiğimiz- **at arabaları**, küçüklerin neşeli türkülerıyla büsbütün renklenir ve güzelleşirlerdi. Biraz daha büyük erkek çocukları, "Bayram Yeri"nde atla veya merkeple birar tur atınca, kendilerini daha büyümüş gibi görürlerdi.

Nerede kalabalık görürlerse oraya koşan seyyar esnaf, daha önceden satacakları malları aldıktan sonra, bayram yerlerini hiç kaçırmırlar mı?

Kurdıkları büyük çadırlar içinde, talimli atlar üzerinde türlü marifetlerini gösteren **At Cambazları**; açık yerlerde diktikleri iki kalın direğe gerili tel üzerinde, elinde kocaman dengelame sopası ile etraftakilerin "Ha düştü, ha düşecek" karkusu ile yürümeye çalışan **İp Cambazları** seyircileri tarafından büyük bir dikkat ve heyecanla izlenirler. Bir köşede, dereceli ince tahta levhasına yerleştirmiş bu işin erbabi kimseler de isteyen meraklı gençlerin yumruk veya kol kuvvetlerini ölçerler.

Önlerindeki tezgâhlarında mantar, mantar tabancası, çatpat (çatap), balon, düdük, düdüklü balon ve çeşitli oyuncak satanların müşterileri hiç eksik olmazdı.

O zamanlarda büyük kibritlere benzer kutular içinde, aynen iri başlı kibritler gibi, sürtünce yanan Maytaplar vardı. Bir de bu maytapların ince bir tel üzerinde olan, ancak kibritle tutuşturulduğu vakit yıldız yıldız yanan kurşuni renklisi vardı ki; bunları yakıp eğlenmek, bir yerden bir yere fırlatıp atmak büyük dikkat isterdi. Herhangi bir üzücü olaya meydan vermemek için **Havai Fişek**'ler de, bu maytaplar da ancak büyüklerin nezaret ve kontrollerinde yapılırdı.

İlkbahara rastlayan bayramlarda uçurtma, mile-zıpzip, fırıldak, daha çok küçük erkek çocuklar tarafından rağbet görür, kız çocukları da kendilerine göre bebek v.s. gibi şeyler satın alırlardı.

Bayram yerlerinde, ipini çekerek dalaştırdığı ayısını elindeki tefi ile, bir takım sözler söyleyerek aynatan ayıcılar hiç eksik olmazdı.

Önceden hazırladıkları, gözalıcı rengârenk ufacık

paketler içinden ne çıkacağı belli olmayan ufak bir şey için **Haydi, şans-kısmet** diye bağırarak, küçük müşterileri çeken niyetçilerden başka, bir de sehpa üzerinde bağlı duran bir tavşana, bir kuşa Kader-kısmet diyerek, bu hayvanlara önlerindeki kutudan mâni çektiren, diğer bir tür **niyetçi** gurubu da, bu bayram yerlerinin devamlı satıcılarıydı.

Bayram yerlerindeki küçükler veya bunlarla beraber gelenler, acıkınca oradaki seyyar satıcılardan kolayca aldıkları simit, halka, börek, köfte v.s. gibi yiyecekler ile karınlarını doyururlar, macun, şeker, üzerine pekmez dökülen su muhallebisi, aşure ile ağızlarını tatlandırırlar, içleri yanınca da, su, şerbet, ayran, turşu suyu içerler, dondurma ile serinlerlerdi. Sevenleri, ayrıca ceplerinde leblebi, leblebi şekeri bulundururlar, leblebi unu, leblebi helvası külâhlarını ellerinden düşürmezlerdi.

Eski İstanbul'un hemen her semtinde, pek geniş olmayan arsalara, hattâ sokak aralarına bile kurulan bayram yerleri var ise de, bunlar arasında nisbeten daha geniş, daha elverişli meydanlara, her bayramda muntazaman kurulan meşhur bayram yerleri de vardı. **Karagömrük, Kadirga'daki Cincimeydanı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Bakırköy, Aksaray, Unkapanı semtindeki Yeşiltulumba, Cerrahpaşa'da Şekerci Sokağı'nda kurulan bayram** yerlerinin ünü, zamanında bölgelerini aşardı.

Yeni bayramlıklarını giymenin sevinci içinde, birkaç akranı ile veya evdekilerin, komşuların yanında zıplaya, oynaya bu eğlence yerlerine koşan kızlı-erkekli minikler, bayram yerlerinin hiç eksilmeyen neşe kaynağıdır. Elleriindeki düdükları, fırıldakları ve çeşitli oyuncakları, ceplerinde büyükleri tarafından verilen bayram paralarından başka, kendilerinin severek aldıkları şekerleri, yemişleri, sırtlarında rengârenk giysileri altında neşeli kahkahaları, vakit vakit attıkları çığlıklar, ne doyulmaz bir mutluluktur. Yıllar sonra bunları hatırlamak bile, o çocukluk çağlarını yaşatmaya yarayan birer tatlı anılar dizisi oluverir.

Küçüklerin bu eğlence yerleri, bayram süresince, onların şen cıvıltıları ile dolup dolup taşardı. Bu arada isteyenler, üç ayaklı sehпасı, arkası siyah perdeli o eski makineleri ile dolaşan fotoğrafçılara, bir de hatıra rasim çaktirirlerdi.

*

Eski bayramlarda camide kılınan namaz, bunun arkasından kabirlere gidilerek yapılan dualar, okunan fatihalar ile buralarda yatanlardan hayatın ne olduğu hakkında öğrenilen gerçekler, evlerde aile arasında kucaklaşıp öpüşmeler, büyükleri ziyaret edip ellerini öperek hayır dualarını almak, tabrik için galenlere gitmek, kısa bir süre içinde akrabaları, dostları, konu komşuyu hatırlayıp onlarla sohbet etmek, geleneklerimize, göreneklerimize uygun olduğu kadar dinî bir vacibe sayıldığı için, bütün bunları aynen uygulamak, kadını ile, erkeği ile o devir insanlarımızı mutlu etmiş, onlara huzur ve gönül rahatlığı vermiştir.

Bugün ise, büyük şehirlerimizde çalışan birçok aile, işlerinden ve yaşam koşullarından bunalıp, bayram tatillerini bir fırsat bilerek, çareyi evlerinden kaçmada buluyorlar. Varsa kendi yazlıklarında, böyle bir yerleri yoksa otellerde, motellerde kalarak veya grup gezilerine katılarak bayramlarını kendi yuvalarından uzakta geçirmek suretiyle dinlendiklerini, ancak böylece mutlu olduklarını söylüyorlar.

Artık, büyük şehirlerimizde eski bayram yerleri tarihe karışmıştır. Aileler arasındaki ziyaretler de, her geçen bayram ile biraz daha eski canlılığını kaybetmektedir.

MAHALLEDE OYUN

Oyun dayıp küçümsamemeli. Onun da kendine göre bazı kuralları, bazı koşulları, bir zamanı, mevsimlere göre sırası, kazanıp kaybetmek gibi çeşitli heyecanları vardır.

Birbirlerini seven, her bakımdan anlaşılan, kafadar arkadaşların evlerde, evleri müsait olmayanların bahçelerde -

trafik tehlikesinden emin- sokak, mahalle ve parklarda oynamaları en doğal haklarıdır. Bu konuda J. J. Rousseau'nun: **Doğa, çocuğa adam olmadan önce çocuk olmayı buyurur.** demesi, herhalde çok yerinde bir sözdür.

Ahmet Hamdi Tanpınar da bir yazısında: **Çocuğun tek yardımcısı sokaktır.** der. Kız ve erkek çocukların beraber oynadıkları çeşitli oyunlar, onların çocukluk yaşlarından doyamadıkları bir zevktir. Fakat sonradan zaman geçip te büyüdükleri, hayata atıldıkları, evlenip çoluk çocuğa karıştıkları, hattâ torun sahibi olduktan sonra da, çocukluk günleri, o günlerin zevki, eski çocukluk arkadaşları, oynanan oyunlar, mahalle ve sokakla birlikte tatlı birer anı şeklini alırlar. Hepimizde, çocuğumuza ait az-çok bazı anılarımız vardır ve bunlar zaman zaman da tazelenir. Saçı, başı ağarmış, senelerin etkisiyle eski gücünü yitirmiş bazı yaşlı kimselerin, okulların önünden geçerken veya mahallede oynayan çocukların oyunlarını durup zevkle, tebessümle seyretmeleri, kendilerinin geçmişteki çocukluk günlerini hatırlamalarının bir ifadesidir. Bunlar, o anda seyrettikleri oyunlarla beraber az da olsa o anda kendi geçmişlerini yaşarlar ve sonunda da:

"Geçmiş zaman olur ki Hâyâl-î cihân değer."

demekten kendilerini alamazlar.

Oyuna katılan kız, erkek çocukların aynı yaşlarda olmaları şarttır. Buna çok dikkat edilmelidir. Aksi halde yaş farkından doğabilecek anlaşmazlıklar, büyük çocukların oyuna egemen olmak istemeleri ve daha birçok çeşitli nedenler oyunda beklenen neşeyi vermez, aksine oyunun zevkini bozabilir ve hattâ çeşitli problemlere de yol açabilir.

Genellikle küçük çocukların, büyüdüklerini kanıtlamak için ağabeyleriyle beraber oynamaktan hoşlanırlar ama, büyükler de akranları olmayan küçüklerle oynamayı hiç iste-

mezler.

Oyundan önce çocuğun, ailesinden izin alması ve buna muhakkak alıştırılması gerekir. Bu konuda büyükler de gereken titizliği gösterirlerse, çocuğun oyun arkadaşları, oyun yeri, oyunun cinsi kontrol edilmiş, ayrıca küçüğün kan ter içinde kalıp, fazla yorulmaması bakımından süresi de bu arada sınırlandırılmış olur.

Bazı ailelerde, çocuk dışarda üşür, hastalanır, kötü şeyler öğrenir korkusu ile çocuklarının arkadaş edinmelerine, sokakta oynamalarına izin verilmedikleri görülür. Bu düşüncelerle yavrularını pencerenin önüne oturtup yalnız dışarıda oynayanları seyretmelerine müsaade etmeleri kadar yanlış bir yol yoktur. Bu tutum, çocuğu bir nevi eve hapsetme demektir. Çocuk, yaşıtları gibi kendini sokağa atma ihtiyacını duyacaktır. Kendine izin vermeyen büyüklerine kızacak, kinlenecek ve hırçınlaşacaktır. Böyle bir çocuk, icabında uygun yalanlara başvurarak sokağa çıkma yollarını yine arayacaktır. Bir fırsatını bulabilirse, sokaktaki arkadaşlarına katılıp biraz olsun oynayabilmesi için evden kaçmayı da deneyecektir. Yakalandığında kendine bazı cezaların verileceğini bildiği halde, o, bunu çoktan göze alacak, buna çoktan razı olacaktır. Görülüyor ki, verilecek cezalar da etkisiz kalacaktır. Yokkk, yakalanmadığı takdirde, uygulamada başarı sağladığı bu usulle sık sık kaçıp oynama yolu kendiliğinden açılacak, kökleşecek ve hattâ fena bir alışkanlık halini alacaktır. Bu durum karşısında, çocuk kadar, çocuk psikolojisini anlamadan buna sebebiyet veren anneler, babalar da sorumludurlar. Bunun kökleşmeden önlenmesi gerekir. Arkadaş edinemeyen çocuk, güven duygusundan yaksun olur. Aksi halde **Heinrich Schlmann**'ın dediği gibi: **"Bir çocuğun aldığı ilk izlenimler bütün ömrünce sürer."**

Bazı ailelerin bu yanlış tutumu ile mahalleden, mahalle arkadaşlarından, onların sokakta, kapı önlerinde civil civil oynamalarından uzak tutulmuş, bunlara katılmayı çok

istediği, can attığı halde kendine izin verilmemiş o günün çocukları, büyüyüp torunlara sahip olsalar bile -terbiyesi bozulmasın- ismi altında kendilerine uygulanan bir nevi cezanın yarattığı eziklikle büyüklerine yine kızacaklar, yaşlılıklarında ve her hatırlayışlarında, çocukluk devrinin bu eksikliğini, bu boşluğun derin özlemlerini kat kat duyacaklardır. Bugün bile, içimizde bu şekilde yetişmiş bir hayli dedeler, nineler çoktur.

Unutulmamalıdır ki; çocuklarının oyunlarına anlayış ve ilgi gösteren anne ve baba, evlâtları tarafından daha çok sevilir ve sayılırlar.

Kışın oynanan oyunlarla yaz oyunları arasında büyük farklar vardır. Kış eğlenceleri, kış oyunları, daha çok evlerde, odalarda, kapalı yerlerde uygulandığından eşitleri de hareketleri de azdır. Bunlar, bazı masalların, serüvenlerin tekrarı, beraber söylenen şarkılar, bilmeceler, bulmacalarla, ufak tefek birkaç oyunu geçmez.

Kız ve erkek çocukların beraber şarkı söyleyip, gülüp oynadıkları oyunlar yanında yalnız kızların veya yalnız erkeklerin oyunları da vardır.

Seksek, kaydırak, bebek, evcilik, makara çevirmek, körebe, ip atlamak, salıncak sallamak icabında hep birlikte oynanır ise de, bu oyunlar daha ziyade kız çocuklar tarafından sevilir ve benimsenir.

Erkek ocukların da kendi aralarında oynadıkları oyunlar da şunlardır: elik-omak, çember çevirmek, uçurtma uurtmak, mile (bilye), köşe kapmaca, saklambaç, uzun atlama...

Küçük yaşlarda oynanan bu çocuksu oyunlar, çocuğun yaşı ile birlikte gelişme gösterir ve sonunda da spor şeklini alır. Sporun çeşitli dallarında çalışmalar, yarışmalar faslı başlayınca, ocuk artık küçük değil delikanlı veya yetişkin genç kız olmuştur.

OYUN KURALLARI

Ünlü İngiliz yazar **John Milton**, çocuğun yetişmesiyle ilgili şöyle bir benzetme yapar: **Sabah, günün habercisi olduğu gibi çocuk da kişinin habercisidir."**

Eğitmciler, çocuğun herşeyden önce çocukluk devresini, yaşına uygun olarak geçirmesi fikrini savunurlar.

Çocuğun çeşitli yönlerden gelişmesi, kişilik kazanması için önce oynanmaya, oyuna, daha sonraları da kitaba, bilgiye ihtiyacı vardır. Zekâ gelişmesinde oynanmanın rolü unutulmamalıdır. Çocuk onunla oynar, onu sever, bozar, kırar, yapmaya çalışır. Böylece hem oyalanır, hem de azar azar bir şeyler öğrenir.

Oyun denilince, aklak ilk gelen çocuk, çocuk denilince de oyundur. Okul öncesi senelere ait oyunla, okul sıralarındaki oyun arasında bazı farklar vardır. Okul öncesi oyun çocuğu sadece oyarlar. Ufak tefek bilgiler verir. Okul senelerindeki oyunlar ise çocuğu topluma hazırlar. Zekâsını geliştirir. Hareket çabukluğunu, çevikliğini sağlar. Bazı oyunlar hazırcevap olmasına yardım eder. Fizik gücünü arttırır. Oyunlar sırasında söylenen şarkılar da toplulukta beraberliğini kazandırır. Mahalle ve mahalledeki oyun çocuğu olgunlaştırır. Arkadaşlık bağlarını kuvvetlendirir. Kolektif çalışmaları hazırlar. Oyun kurallarına, arkadaş haklarına, kişilere saygılı yapar. Dolayısıyla de tüzük ve yasalara uymayı öğretir. Oyunda yenmenin, yenilmenin belli kurallara göre yapıldığını görür. Kazanmak kadar, kaybetmeyi de normal karşılar ve bunlara alışır. Hayat adamı olur. Okula giden çocuğun derslerde yorulan kafasını dinlendirmesi açısından da ayrıca yarar vardır. İlkokul çocuğu, okulunu daha çok arkadaşları ve oyun için sever. **J. J. Rousseau'nun dediği gibi: Çocukluk, olgunluğun uykusu devresidir.**

Burada önemli bir konuya değinmek gerekir. Çocuğa oyun zamanı ile, ders zamanlarını birbirlerinden ayırması

alışkanlığının kazandırılması da önemlidir. Bunun için okulda öğretmenlere, evde velilerine yine büyük sorumluluklar düşer, **Haim Jinott'un dediği gibi: Çocuk doğmamış beton gibidir, üzerlerine ne düşse iz yarar.**

Hemen her oyunun kendine özgü bazı kuralları vardır. Bu kuralları kimlerin, hangi çocukların koydukları bilinmez. Çok öncelerden konulmuştur, çocuktan çocuğa da sürer gider. Oyuna katılan küçükler -kim olurlarsa olsunlar- bu kurallara aynen uymaya zorunludurlar. Oyun sırasında bunlara uymayan, etrafına haşın davranan, arkadaşlarına kırıcı ve kötü dil kullanan, hile yapan, oyunda hep baş olmak isteyen, kaybetmeyi, beklemeyi asla kabul etmeyen, hakkına, sırasına razı olmayanlar, mızıkçı'lıkla suçlandırılır. Oyun bozulur, mızıkçı elenir. Yeniden düzenlenen oyuna bu gibiler alınmazlar. Bu kural, mızıkçılık yapan çocuğa, oyun arkadaşlarına verilen bir cezadır. Adı mızıkçı çıkan çocuğun durumu derhal etrafa yayılır. Diğer arkadaş topluluklarında da bunlara oyunlarında yer verilmez. Mızıkçılar, oyun bozancılar, geçimsizler, bu huylarını terk etmedikçe arkadaşları tarafından sevilmezler ve kendilerine hoş davranılmaz.

Arkadaşsız çocuk, yalnız kalmış demektir. Bunların neşeleri ve kendilerine güvenleri azalır. Bir köşeye çekilip arkadaşlarına, hayata küserler. Çocuk ya mızıkçıdır bu yüzden oyuna alınmamıştır, yahut pısrıktır. Bu yüzden yalnız kalmıştır.

Sokağa, sokak oyunlarına alışık olmayan çocuklara, arkadaşları çok defa Hanımevlâdı derler ki, bu da sessiz-sakin duran çocuğun kişiliğini büsbütün sarsar.

Hangi şekilde olursa olsun bu durum karşısında velilere, öğretmenlere büyük görevler düşer. Bu gibi küçükleri oyuna ve oyun kurallarına hazırlamak için karşılıklarına alıp kendileriyle etraflıca konuşmaları çok iyi sonuçlar verecektir.

Oyunlar sırasında Elebaşı olan çocuk, oyunu yöneten kişidir. Bu durum, ilerde hem kendisi, hem de arkadaşları

açısından önemlidir. Çünkü, küçük yaşlarda oyun kurallarına uyarak yetişen çocuklar, büyüüp hayata atılınca da âmirlerine, yasalara saygılı olmakta sıkıntı çekmezler. Başlangıçta önemsiz gibi görülen bu oyun alışkanlıklarının, çocuğun iş hayatında büyük rolü olacaktır.

Görülüyor ki; çocuğun hayata, toplum ilişkilerine, nezaket kurallarına hazırlanması, yasalara ve emirlere uyması açısından mahalledeki oyunlar da, okuldaki gibi yararlı sonuçlar verecektir.

Çocukların oyunlar sırasında kullandıkları bazı sözler vardır: **Sayım suyum yok** deyimi, oyunda bir tür **Ateşkes** demektir. Böyle durumlarda oyun durdurulur. Problem çözülür, anlaşma olunca oyun tekrar başlar.

Armut dersem çık, elma dersem çıkma gibi sözler de, oyundaki iki gruptan birinin, karşı tarafı şaşırtıp oyunu kazanmak için, önceden kendi arkadaşları ile yaptıkları bir tür anlaşma ve bir nevi paroladır.

Çocuğun yetişmesinde sokağın önemini **Ahmet Hamdi Tanpınar** şöyle belirtir: **Her yerde ve her nesil için çocuğa hayata sokak ayarlar.**

Evde veya sokakta oynanan oyunlar arasında etrafı dağıtmamak, kirletmemek, arkadaşlarla kavga etmemek, görgü kuralları dışına çıkmamak, kimseye zarar vermemek ve gürültü yapmamak da başta gelir. Ayrıca, sokakta oynanan oyunların evlerde oynanmamasına çok dikkat gösterilmelidir. Bu bir uygarlık görevidir.

Bugün, kent hayatında halkın büyük kısmı apartman dairelerinde yaşamaktadırlar. Bunların da yasalarla belirtilen bazı hakları, güvenceleri vardır. Büyük-küçük herkesin bu yasalara, konulmuş kurallara uymaları zorunludur. Uygar kimse gürültü etmez. Herkesin yasal haklarına saygılıdır. Başkalarını rahatsız etmeye hakkı olmadığı bilirdi.

İşte, bunun için çocuklar da oyunları sırasında mızıkçılıktan kaçınmalı, gürültü yapmamalı, etrafını, alt ve üst

kattaki komşularını huzursuz atmamalı, ailesinden, büyüklerinden aldığı nezaketi, saygıyı oyunları sırasında da göstermelidirler.

Joseph Joubert'in: Çocukların öğütten çok iyi örneğe ihtiyaçları vardır. dediği gibi öğretmenler, anneler, babalar, aile büyükleri yavrularını bu konuda da eğitirler, bu konularda da gereken alışkanlıkları kazandırabilirlerse, ayrıca kendileri de çocuklarına iyi birer örnek olurlarsa, komşular arasında vakit vakit doğan üzücü olaylar önlenir. Bu suretle büyük-küçük herkesin kafası dinç, savimli yavrularımızın da oyunları tatlı, günleri neşeli geçer...

KONULARA FARKLI BAKIŞLAR

Adamın biri, arkadaşının evine ziyarete gider. Duvarda asılı bir çerçeve içinde genç, güzel bu fotoğrafı görünce:

- **Karınız ne kadar güzel**

diyerek iltifata başlayınca, arkadaş da:

- **Resmini ters astım!**

cevabını verir.

Bu, bir İtalyan karikatüründen alınmıştır. Kocanın dediği gibi, resmi ters çevirip bakıldığı zaman, çizgiler aynı olduğu halde görüntü, insanı hayrete düşürecek kadar ilginçtir.

Önceleri hiç önemsemeden şöyle bir bakıp, hafif gülümseme ile geçilen bu rasim üzerinde biraz düşünülürse, olaylara bakış sırasında yanlış bir tutuşun, ne kadar değişik sonuçlar verebileceğini açıkça ortaya çıkarıyor.

Karşılaşılan herhangi bir olaya, eğer serin kanlılıkla bakılır, çeşitli nedenleri teker teker ele alınır, her ihtimal önceden enine-boyuna düşünülürse -ayrıca fevkalâde bir şey çıkmadığı taktirde- artık o konu halledilmiş ve iyi sonuçlar da elde edilmiş demektir.

Bazı konuların, hiç bekletilmeden hemen sonuçlandırılması gerekir. Aksi halde yağ lekesi gibi yayılır, büyür. Bazıları da zamana bırakılarak kendiliğinden tavsar ve kapanır gider. İşte, asıl önemli olan, bu ikisini önceden kestirmektir. Karşılaşılan konular ne kadar çetrefil, karışık olsalar bile, onlara baştan savma davranılmaz, geniş bir zaman ayırabilir, hiç aceleye getirilmezse, zorluklar da o nisbette hafifleyecektir.

Bir şeye karar verirken de durum aynıdır. Doğru karar verilirse sonuç iyi, yanlış verilirse elbette kötü olur.

Halkımız bu konuda çok dikkatlidir. Yeri geldikçe sık sık: **Acele işe şeytan karışır** atasözümüzü tekrarlar ve bunu her fırsatta uygulamaktan da geri kalmaz.

Ayrıca, gün başlarken, ya da gün boyunca aile içinde yakınlarına her zamankinden farklı olarak aksi davranan, sert ve sinirli konuşan, hiç yoktan kırıcı sözler söyleyen veya etrafında onu bunu devirip zarar veren, çeşitli nedenlerle ruhsal durumu bozulanlara: **Sen bugün ters tarafından mı kalktın?** diyerek, bir tür ikazda bulunulur.

Kişilerin konulara bakış açıları veya bir işe başlama şekilleri her zaman değişik olmuştur. Bunda kişinin yaşı, kültür seviyesi, aile ve yetiştirme tarzı gibi daha birçok nedenlerin etkisi vardır. Bütün bunların başında **Eşref saati** denilen, uygun zamanı yakalamak gelir. İşte, bunda ne kadar isabetli davranılırsa, gelişmeler de, sonuç da o kadar başarılı olur. Aksi halde başlangıçtaki en ufak bir yanlış tutum, elbette sonucu da olumsuz şekilde etkileyecek, o terslik sürüp gidecek, işler karışıkça karışacak ve içinden çıkılmaz bir hal alacaktır.

Cenap Şehabettin (1870-1934), bir özdeyişinde bunu şöyle özetlemiştir:

Eşref saat, iyi işler için ilk saat, fena işler için son saattir.

Olayları, aynaya benzetenler de olmuştur. Bu arada **Mevlâna: Gönül aynası saf olmalı ki, orada çirkin suratı güzel suratı ayırt edebilesin** der.

Carl Schurz'da, talihi aynaya benzeterek: **Ona asık suratla bakarsan, o da sana aynını verir, eğer sen ona gülersen, o da sana güler** demiştir.

Bu konuda 16. yy. Divan şairlerimizden **Figânî**'nin de şöyle ilginç bir beyiti vardır:

**Kimin ters giderse bir zaman işi
Muhallebi yerken kırılır dişi**

Günlük hayatımızda doğru gitmeyen işlerle sık sık karşılaşılır. Yolculuğa çıkacak kimsenin zamanı iyi düşünmesi, iyi ayarlaması gerekir; yoksa en azından aracı kaçıır. Yemeğe tuz fazla serpilirse o yemek şap olur. Sofrada yemeği fazla kaçıran sonunda rahatsızlık çeker. Para işlerinde ipin ucunu kaçıran, har vurup harman savuranın iki yakası bir araya gelmez.

Konuşmalarımız sırasında yersiz kullanılan bir kelime karşımızdakini kırabilir. Arkadaşlıklarda, aile ve iş hayatında, olduğu gibi daha pek çok konularda yapılan bir yanlış, ufak bir tutum hatası, resimde görüldüğü şekilde tamamen ters sonuçlar verebilir. Bilindiği gibi, bir yanlışın düzeltilmesi, doğrusunu yapmaktan zordur.

